T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

KUTADGU BİLİG'İN 2018 SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

EMEL UÇAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOÇ. DR. EMİNE KARASU AVCI

EKİM - 2023
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Emel UÇAR

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUTADGU BİLİG'İN 2018 SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

EMEL UÇAR

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI
DANIŞMAN: DOÇ. DR. EMİNE KARASU AVCI

Değerler, insan hayatına yön veren önemli ölçütlerdir. Değerler eğitim sistemi içerisinde çeşitli dersler yoluyla bireylere kazandırılmaktadır. Değerlerin ve değer öğretiminin en çok vurgulandığı derslerden birisi sosyal bilgiler dersidir. Bu ders değerler yoluyla iyi ve etkili vatandaşlar yetiştirmeyi hedefler. Bu araştırmada Türklerin hayatında önemli bir yer tutan Kutadgu Bilig adlı eserin 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan 18 değer açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını Kutadgu Bilig adlı eser oluşturmaktadır. Araştırmada veriler doküman analizi yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan 18 değerin Kutadgu Bilig'de yer aldığı tespit edilmiştir. Kutadgu Bilig'de en fazla adalet, dayanışma ve bağımsızlık değerlerine yer verilirken en az estetik, çalışkanlık ve tasarruf değerlerinden bahsedildiği görülmektedir. Eserde 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer almayan dostluk, öz denetim, sabır, cömertlik, erdem, tevekkül ve fedakârlık değerleri de tespit edilmiştir. Bu değerlerden Kutadgu Bilig'de en fazla erdem, cömertlik ve tevekkül değerlerine değinildiği görülmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuca göre Kutadgu Bilig adlı eserin değerler açısından sosyal bilgiler dersine kaynaklık edebileceği görülmüştür. Bu doğrultuda sosyal bilgiler derslerinde değerlerin kazandırılmasında Kutadgu Bilig'den yararlanılması önerilebilir.

ANAHTAR KELİMELER: Sosyal Bilgiler, Değerler, Öğretim Programı, Kutadgu Bilig.

Ekim 2023, 107 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

KUTADGU BILIG'S ANALYSIS OF THE VALUES IN THE SOCIAL STUDIES CURRICULUM

EMEL UÇAR

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES AND TURKISH EDUCATION
SOCIAL STUDIES EDUCATION
SUPERVISOR:ASSOC. PROF. DR. EMİNE KARASU AVCI

Values are important developments that shape human life. Values are taught to individuals through various courses within the education system. One of the courses in which values and value teaching are emphasized the most is the Social Studies course. This course aims to grow well and effectively through values. In this research, it is aimed to examine the work called Kutadgu Bilig, which has an important place in Turkish profiles, from the perspective of 18 values in the 2018 Social Studies Curriculum. Qualitative research method was used in this research. The data documents of the research consist of the work called Kutadgu Bilig. In the research, data was obtained through document analysis. The data discussed was analyzed using content analysis. In the research, it was determined that 18 values in the 2018 Social Studies Curriculum were included in Kutadgu Bilig. In Kutadgu Bilig, the values of justice, solidarity and distance are mentioned the most, while the values of aesthetics, diligence and savings are mentioned the least. The values of friendship, self-control, patience, generosity, virtue, trust and sacrifice, which are included in the 2018 Social Studies Curriculum, were also identified in the work. It is seen that among these values, virtue, generosity and trust in trust are mentioned the most in Kutadgu Bilig. According to what was obtained from the research, it emerged that Social Studies could be learned in depth in terms of the values of the work called Kutadgu Bilig. In this regard, it can be suggested to benefit from Kutadgu Bilig in teaching values in social studies courses.

KEYWORDS: Social Studies, Values, Respect, Justice, Curriculum, Kutadgu Bilig.

October 2023, 107 Page

TEŞEKKÜR

Çalışmam sürecinde bana her türlü desteği sağlayan, hiçbir zaman beni geri çevirmeyen, idol olarak gördüğüm saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Emine Karasu Avcı'ya kıymetli görüşleri ve destekleri için teşekkür ederim. Ayrıca yüksek lisans eğitimime devam edebilmem için desteğini esirgemeyen manevi varlığını her zaman hissettiğim annem Şerife Uçar'a ve yeri geldiğinde dostum yeri geldiğinde her şeyim olan Kübra İpek'e sevgisinden ve desteğinden dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Emel UÇAR

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ..... **ii**
TAAHHÜTNAME ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **ix**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **x**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Problem Durumu 2
1.2 Alt Problemler 5
1.3 Araştırmanın Amacı 7
1.4 Araştırmanın Önemi 7
1.5 Sınırlılıkları 9
1.6 Kavram ve Terimler 9
2. KURAMSAL ÇERÇEVE **10**
2.1 Değer 10
2.2 Değerler Eğitimi 13
2.3 Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib 14
2.4 Değerler Eğitimi ve Kutadgu Bilig 18
2.5 Sosyal Bilgiler 19
2.6 Değerler ve Sosyal Bilgiler 21
2.7 Ardalan (Litaratür) Taraması 22
2.7.1 Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar 23
2.7.2 Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar 27
3. YÖNTEM **29**
3.1 Araştırma Modeli 29
3.2 Çalışma Materyalleri 29
3.3 Verilerin Analizi 29
3.4 Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği 31
4. BULGULAR **32**
4.1 Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerlerle İlgili Bulgular 32
4.1.1 Adalet Değeri ile İlgili Bulgular 32
4.1.2 Aile Birliğine Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular 34
4.1.3 Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular 37
4.1.4 Barış Değeri ile İlgili Bulgular 39
4.1.5 Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular 41
4.1.6 Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular 44
4.1.7 Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular 46
4.1.8 Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular 48
4.1.9 Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular 50
4.1.10 Estetik Değeri ile İlgili Bulgular 52
4.1.11 Eşitlik Değeri ile İlgili Bulgular 54

4.1.12 Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular 55
4.1.13 Saygı Değeri ile İlgili Bulgular 58
4.1.14 Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular 60
4.1.15 Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular 62
4.1.16 Tasarruf Değeri ile İlgili Bulgular 64
4.1.17 Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular 66
4.1.18 Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgular 68
4.2 Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Dışında Yer Alan Değerlerle İlgili Bulgular 70
4.2.1 Dostluk Değeri ile İlgili Bulgular 70
4.2.2 Öz Denetim Değeri ile İlgili Bulgular 73
4.2.3 Sabır Değeri ile İlgili Bulgular 75
4.2.4 Cömertlik Değeri ile İlgili Bulgular 77
4.2.5 Erdem Değeri ile İlgili Bulgular 79
4.2.6 Tevekkül Değeri ile İlgili Bulgular 81
4.2.7 Fedakârlık Değeri ile İlgili Bulgular 83
5. TARTIŞMA 88
6. SONUÇLAR 95
6.1 Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerlerle İlgili Sonuçlar 95
6.2 Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Almayan Değerlerle İlgili Sonuçlar 96
7. ÖNERİLER 97
KAYNAKLAR 98
EKLER 105
EK A Kutadgu Bilig Kitabı Dış Kapağı 106
EK B Kutadgu Bilig Kitabı İç Kapağı 107

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler..... 22
Tablo 3.1 SBDÖP'nda yer alan değerlere ilişkin ölçüt tablosu 30
Tablo 3.2 SBDÖP'nda yer almayan değerlere ilişkin ölçüt tablosu 31
Tablo 4.1 Kutadgu Bilig'de yer alan değerler..... 86

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

MEB	**:** Milli Eğitim Bakanlığı
SBDÖP	**:** Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı
VD	**:** Ve Diğerleri
ED	**:** Editör

1. GİRİŞ

Günümüz toplumu oluşmaya başladığı andan itibaren değer kavramı da etkili olmaya başlamıştır. Toplumun gelenekleri, görenekleri, örfleri ve adetleri o toplumun değer kavramı çerçevesinde gelişir. Değerler aslında toplumun kendi benlik ve kimliklerinin oluşmasını sağlayan önemli bir etkendir. Bu bağlamda her toplumun kendine özgü değerleri olduğu söylenebilir. Ancak bazı değerler tüm insanlar için geçerlidir. Toplumdan topluma farklılık göstermez (Şimşek, 2021). Tüm toplumlar sahip oldukları bu değerleri toplumu oluşturan bireylere kazandırmayı hedeflerler. Hem topluma özgü değerler hem de tüm insanlık için ortak önem arz eden değerler çeşitli şekillerde gelecek nesillere aktarılır. Eğitim sistemleri de toplumların bu amacına hizmet eder.

Eğitim sistemlerinde değer eğitimi öğretim programları, okullar ve öğretmenler aracılığıyla gerçekleştirilir (Bilgen, 2019). Toplumlar eğitim sistemleri ile değerlerin kazandırılmasını sağlayarak toplumların milli benliklerinin ortaya konulmasını ve kültürel benliklerinin aktarılmasını sağlamaktadır. Toplumların temel ahlaki değerlerinin, yaşayış tarzlarının ve kültürlerinin gelecek nesillere aktarılmasında eğitim sistemlerinin rolü yadsınamaz (Gündeş, 2021).

Değerlerin genelde soyut kavramlardan oluşması öğretiminin nasıl yapılacağı noktasında zaman zaman zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Her ne kadar teknolojinin gelişmesiyle birlikte değerlerin öğretiminin kolaylaştığı düşünülse de değerlerin doğru örneklerle çocuğun düzeyine uygun aktarılması gerekmektedir. Bu noktada değerlerin öğretiminin somutlaştırılması oldukça önemlidir (Bilgen, 2019). Değerlerin somutlaştırılabileceği kaynaklardan birisi de edebi ürünlerdir (İbret, Karasu Avcı, Karabıyık, Güleş ve Demirci, 2017).

Edebi ürünler, toplumlar için birer bilgi deposu niteliğindedirler. Toplumların kendilerini ve değerlerini tanımaları için önemli bir kaynaktırlar (Türkeli Sanlı, 2011). Edebi ürünler öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirirken aynı zamanda kültürel kimliği oluşturmada da önemli ölçüde etkilidir (Arıcı ve Bayındır, 2015). Bu anlamda eğitim sistemlerinde öğrencilere değerlerin kazandırılmasında edebi ürünlerden

yararlanılması değerlerin somutlaştırılması gibi çeşitli kazanımların hayata geçirilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu bölümde problem durumu, alt problemler, araştırmanına amacı, araştırmanın önemi, sınırlılıkları ve kavram ve terimler başlıklarına yer verilmektedir.

1.1 Problem Durumu

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren varlığını devam ettirme çabası içindedir. İnsanın bu çabalamaları sonucunda değerler sistemini oluşmuştur. İnsanlar oluşturdukları bu değerler ile uygarlıkların oluşmasına katkı sağlamışlardır. Uygarlıkların oluşmasıyla birlikte de toplumu ayakta tutabilmek için değerler önemli bir kavram haline gelmiştir. Değer kavramı her ne kadar bireyler için öznellik gösterse de toplumların birbiriyle iletişimi sonrasında ortak değerler sistemi oluşmuştur. Ortak değerler sisteminin oluşması toplumu meydana getiren bireylerin bir arada yaşayabilmelerini ve toplumu ayakta tutabilmelerini sağlamıştır. Değerlerin toplumsal yapı içerisinde bireyleri birbirlerine bağlaması, toplumdaki düzeni, huzuru ve barışı sağlaması ve var olan toplumsal düzeni koruması rolünü üstlenmesi değerlerin toplumlar için bir yapı taşı olduğunu göstermektedir (Göz, 2014).

Toplumu meydana getiren en önemli kavramlardan bir tanesi de kültürdür. Kültürü ayakta tutan, onun yapı taşlarını oluşturan şeylerin başında ise değer kavramı gelmektedir. Bu anlamda kültür ve değer kavramlarının bütünleşerek şekillendiği söylenebilir. Yaşadığımız toplumda davranışlarımıza yön veren oluşturan ve o toplumda yaşayabilmemize olanak sağlayan şey değerlerdir. Bireylerin sahip olduğu bu değerlerin nesilden nesile aktarılabilmesini sağlayan şey de kültürdür. Kültür sayesinde değerler çağdan çağa aktarılabilecek duruma gelmiştir. Bunun en önemli örneğini de Türkler oluşturmaktadır (Özen, 2014).

Asırlar boyunca toplum olarak bir arada yaşamış olan Türkler kültürleriyle birlikte bağımsızlıklarını da ellerinde tutarak birbirlerinden kopmamışlardır. Başka milletlerinin emrinin altında olmak yerine göç etmiş ve devlet kurmuşlardır. Savaş veya göç halinde yıkılan devletin yerine daima yeni bir devlet kurmuşlardır. Bu durumun bu şekilde ilerlemesini sağlayan şey ise kültür aktarımının değerler yoluyla

yapılmasıdır. Kültürel bir kimliğin oluşması ve onun devamının sağlanması değerler sayesindedir (Şimşek, 2021).

Topluma ait hassasiyetlerin diri tutulmasını ve milli ve manevi duygularımızın korunarak devletin gerektiği gibi yüceltilmesini sahip olduğumuz değerler sistemi sağlamaktadır. Bu anlamda değerler sadece içinde yaşadığımız dönemle sınırlı değildir. Gelecek çağlara da ışık tutacak bir güce sahiptir. Bugün sahip olduğumuz tüm bu bilgilere geçmişe şahitlik eden ve geleceğe yön verecek yazılan kaynaklar sayesinde ulaşılabilmektedir. Bu kaynaklardan günümüze aktarılanların sayısı fazla olmamakla birlikte aktarılan kaynaklardan bir tanesi de Kutadgu Bilig'dir. Türklerin sosyal, siyasi, kültürel hayatı ve değerleri Kutadgu Bilig adlı kitapta anlatılmaktadır. Yusuf Has Hacib; Karahanlılar döneminden itibaren ele aldığı bu kitapta insan kavramına çok geniş yer vermektedir (Özen, 2014). O'na göre insan; dünyanın en değerli varlığıdır. Diğer canlılara oranla en değerli olmasının sebebi bilgi ve irade sahibi olmasıdır. İnsan iradesiyle iyiyi kötüden, güzeli çirkinden, doğruyu yanlıştan, dostu düşmandan, helali haramdan ayırt eder. Bilgisiyle ise yücelerek en mükemmel varlık olma lütfuna erişir (Akgün, 1997).

Kutadgu Bilig; Türk kültür tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. İslami dönemde ele alınmış ilk edebiyat ürünü olmasıyla birlikte, Türklerin İslamiyet'in kabulüyle beraber farklı bir inanç sistemi de ortaya çıkmıştır. Bununla beraber toplumda bazı sorunlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunları fark eden Yusuf Has Hacib, yönetici kadroya hitap ederek aslında halkı da etkilemek istemiştir. Bu inanç sisteminin toplumun yaşam alanına girmesiyle birlikte bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu sorunların kaybolması ve toplumun değerlerinin de ön plana çıkmasıyla birlikte Kutadgu Bilig, adından da anlaşılacağı gibi "huzur veren, saadet veren bilgi" anlamlarına gelmektedir. Eserin içeriğinde toplumu huzura erdiren bilgiler ve Türk toplumunu gerçekten toplum yapan değerler yer almaktadır (Özkan, 2020). İslami dönemde ele alınarak edebiyat alanında ilk eser olma özelliği gösteren Kutadgu Bilig adlı eserde hem dünya hem de ahiret hayatı ile ilgili geniş bilgilere yer verilmektedir. Eser, içeriğinde yer alan nasihatlerle birlikte sadece yaşanılan döneme değil yaşanılacak olan diğer bütün dönemlere de yol göstermekte ve toplumun geleceğine ışık tutmaktadır. Eser bu anlamda onu okuyanlara rehberlik edip yol göstermektedir.

Devlet idaresinden halk idaresine, halk idaresinden ahlak idaresine kadar bütün alanlarda geniş bilgilere yer vermektedir (Kaya, 2021).

Toplumdan topluma farklılık gösteren değerler Türk toplumunda ilk önce ailede daha sonra da okullarda aşılanmaktadır. İlkokuldan itibaren değerler, dersler sayesinde çocuklara kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu değerlerin aşılanmasında büyük katkı sağlayan derslerden bir tanesi de sosyal bilgilerdir. 21. yy'da bireyin birçok yönde gelişmesine katkı sağlayan sosyal bilgiler dersi, birçok disiplini ve değeri içerisinde barındırdığı için mozaik bir yapıya sahiptir (Turan, 2019). Sosyal bilgiler; kişinin kişilerle birlikte oluşturduğu toplumu, oluşan toplumun yaşantılarını ve değerlerini incelendiği bir derstir (Demir ve Tatan, 2019). Arslan (2016)'a göre ise sosyal bilgiler, çocukları geleceğe hazırlayarak, geçmişin ve günümüzün toplumsal yapısına ilişkin konuları farklı bir şekilde ele alarak ve disiplinler arası bir yapıya sahip bir eğitim alanıdır. Geleceklerine yön vermek isteyen devletler ve milletler eğitim ve öğretime büyük önem vermişlerdir. Bunu başarabilmek için de okullarda okutulan derslere büyük görevler yüklemişlerdir. Derslerin genel olarak amaçları ise; milli ve manevi değerlere sahip, etkin, üretken, teknolojik çağa ayak uydurabilecek vatandaşlar yetiştirmektir. İyi bir vatandaş yetiştirme yolunda ilerleyen ve bu düşünceyi geliştirme yolunda adım atan derslerden bir tanesi de sosyal bilgilerdir (Akpınar ve Kaymakcı, 2012).

Literatürde Kutadgu Bilig eseri ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Çağıran (1995) çalışmasında Türk kültür tarihinde yer alan Türklerin hayatını Kutadgu Bilig'de incelemiştir. Özçelik (2004) çalışmasında edebi kaynak olarak kullanılan Kutadgu Bilig'in sosyal bilgiler öğretimindeki etkisini ele almıştır. Birkan (2016) çalışmasında günlük hayatımızda yer alan değerleri aktarırken Kutadgu Bilig'in önemini incelemiştir. Tural (2018) çalışmasında Kutadgu Bilig'i Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerler açısından incelemiştir. Bilgen (2019) çalışmasında toplumda yer alan değerleri Kutadgu Bilig'de ele almıştır. Tezcan (2019) çalışmasında sosyal bilgiler dersinde hak ve adalet kavramlarını çocuklara aktarırken somut olarak ne şekilde aktarılabileceğine ilişkin bilgilere yer vermiştir. Yılmaz (2019) çalışmasında eski Türklerde yaşayış tarzına ve Kutadgu Bilig'in Türklerin hayatındaki önemine yer vermiştir. Gündeş (2021) çalışmasında Kutadgu Bilig'i SBDÖP'ndaki değerler

açısından incelemiştir. Şimşek (2021) çalışmasında Kutadgu Bilig'i Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler açısından ele almıştır. Bu bağlamda literatürde Kutadgu Bilig'in 2018 SBDÖP'nda incelendiği Gündeş (2021) dışında herhangi bir çalışmaya rastlanılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada Kutadgu Bilig'de 018 SBDÖP'nda yer alan 18 değer incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada Gündeş (2021)'in çalışmasından farklı olarak SBDÖP'nın dışında yer alan değerlerin de tespit amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmanın problem cümlesi "Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı değerlerinden hangileri yer almaktadır?" şeklinde belirlenmiştir.

1.2 Alt Problemler

1.2.1. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı değerlerinden hangileri yer almaktadır?

1.2.1.1. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan adalet değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.2. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan aile birliğine önem verme değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.3. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan bağımsızlık değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.4. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan barış değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.5. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan bilimsellik değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.6. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan çalışkanlık değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.7. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan dayanışma değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.8. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan duyarlılık değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.9. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan dürüstlük değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.10. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan estetik değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.11. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan eşitlik değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.12. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan özgürlük değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.13. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan saygı değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.14. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan sevgi değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.15. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan sorumluluk değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.16. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan tasarruf değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.17. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan vatanseverlik değeri yer almakta mıdır?

1.2.1.18. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan yardımseverlik değeri yer almakta mıdır?

1.2.2. Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler dışında hangi değerler yer almaktadır?

1.3 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Kutadgu Bilig'in 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır.

1.4 Araştırmanın Önemi

İnsanoğlu doğduğu andan itibaren varoluşunun gereği olarak sosyal bir varlık olarak yaşamını devam ettirmektedir. Ailede başlayan bu süreç toplum hayatında şekillenerek devam eder. Uzun yıllar toplumla beraber yaşayan bireyler sahip oldukları değerlerini ve kültürlerini gelecek nesillere aktarmak isterler. Bireyler içinde yaşadıkları toplumda yaşanan olaylara karşı kendini hazırlar ve karakterleri-kişilikleri de buna göre şekillenir. Bireylerin, kişilik ve karakterleri şekillenirken toplumdaki değerler de önemli bir görevi üstlenmektedir. Değerlerin gelecek nesillere aktarılamaması ise birtakım sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Günümüzde yaşanan sorunların temelinde geçmişteki değerlerin günümüze nasıl getirildiğiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır (Kapan, 2019).

Bireyin geçmişiyle bağlantısını koparmamasını, geçmişte yaşanılanları rahatlıkla anlatabilmesini ve geçmişini görerek geleceğe yön verebilmesini sağlayan şey edebiyattır. Geçmişte yaşanılanlar sadece yaşandığı zamanda kalmayarak sözlerden yazılara aktarılmıştır. Duygu ve düşüncelerin dile getirildiği, geçmişin günümüzde çok rahat bir şekilde yaşatıldığı, bir nevi hafıza görevini gören edebiyat; edebi ürünleri sayesinde geleceğe ışık olmaktadır (Değirmenci Toraman, 2018). Kutadgu Bilig adlı eser de tüm bu bahsedilen işlevleri üstlenen bir role sahiptir.

Kutadgu Bilig; Balasagunlu Yusuf tarafından İslamiyet etkisi ile birlikte, İslami yönden ele alınmış ilk edebiyat ürünlerindendir. Siyasetname özelliği de gösteren eser,

nasihatnameler şeklinde düzenlenmiştir. İdeal insanın özelliklerinin anlatıldığı bu eser, günümüz dünya hayatından bahsederek ahiret hayatının özelliklerini de yansıtmaktadır. Akıl ve bilgi ile birlikte insanlarda olması gereken birçok değerden bahsetmektedir. Eserde 173 dörtlük ve 6645 beyit bulunmaktadır. Kutadgu Bilig; yazıldığı dönemi, yazılmadan önceki dönemi ve gelecek dönemleri de kapsayacak şekilde ele almıştır (Türkmen, 2019). Kutadgu Bilig, sadece bulunduğu çağa değil geleceğe de kaynaklık etmekte ve ışık olma özelliği taşımaktadır. Eserin içeriğindeki bilgiler evrensel nitelikler göstermektedir. İnsanlara sunduğu bilgilerle insanları mutluluğa ulaştırmayı, insanlara öğütler vererek daha iyiyi elde etmelerini sağlamaktadır. İçerisinde bulunan değerlerle Türk toplumuna yol göstermektedir. Bireylerin geçmişini anlamalarını, geleceklerine yön vermelerini sağlamaktadır (Kaymakcı ve Özalp, 2019).

Değerlerin gelecek nesillere aktarılabilmesinde edebi eserler büyük önem taşımaktadır (Bilgen, 2019). Çünkü insanların mutlu ve huzurlu olabilmesi için belirli değerlere sahip olması gerekmektedir (Tekşan, 2012). Belirli bir değerler sistemine sahip olan toplumlar hem bir adım ileride hem de saygı bakımından belirli bir çizgide yer almaktadır. Bu bağlamda değerlerin aktarılmasında edebi eserlerin rolü de anlaşılmaktadır. Sosyal bilgiler dersi değerlerin kazandırılmasında önemli bir mihver derstir. Bu ders ile milli bilince sahip, görev ve sorumluluklarını bilen, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı bireyler yetiştirilmesi amaçlamaktadır. Sosyal bilgiler dersinin bu amaçlarını gerçekleştirmesini sağlayacak olan kaynaklardan bir tanesi de en eski kaynaklardan birisi olan Kutadgu Bilig eseridir (Tezcan, 2019). Özçelik (2004) çalışmasında *"Bugün sosyal bilgiler dersinde ele aldığımız birçok konu geçmişte yazılan siyasetnameler sayesinde açıklığa kavuşturulmasına rağmen öğrencilerimiz bu eserlerin önemini bilmemektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında Kutadgu Bilig'e yeterince yer verilmemekte, çok kısa ifadelerle geçilmektedir."* ifadeleri ile sosyal bilgiler dersinde değerlerin aktarımında Kutadgu Bilig'e dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada Kutadgu Bilig'in 2018 SBDÖP'nda yer alan değerler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma ile Kutadgu Bilig adlı eserdeki beyitlerin programdaki değerler ile ilişkisi tespit edilerek sosyal bilgiler derslerinde yararlanılmasına imkân sağlanmaktadır. Ayrıca SBDÖP'nda yer almayan değerlerle

ilgili olan beyitlerin de tespitinin yapılması farklı değerlerin aktarılmasında bu eserden yararlanılabilmesine imkân vermektedir. Çalışma bu bağlamda literatüre katkı sağlayacaktır.

1.5 Sınırlılıkları

Bu çalışma;

1. Kutadgu Bilig isimli edebi eser ile,

2.Yaşar Çağbayır, Ötüken Neşriyat A.Ş. (2019)

1.6 Kavram ve Terimler

Sosyal Bilgiler: Sosyal bilgiler, kaynağını sosyal bilim disiplinlerinden alan bir ders, eğitim alanıdır (Karasu Avcı, 2016).

Değerler: Kültür aktarımı yoluyla meydana gelen soyut kavramlardır. Bireyleri toplumun yaşayışına göre şekillendiren bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Özkalp, 2016).

Öğretim Programı: Hükümet tarafından oluşturulan, okuldaki yönetim ve amaçları belirleyen bir kavram olarak belirtilmektedir (Tural, 2018).

Kutadgu Bilig: Zengin içeriği ve olağanca söz sanatlarıyla ele alınmış, eski Türklerin hayatını aktaran bir eserdir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Değer

İnsanlar doğdukları andan itibaren daha önceden kurulu olan bir düzenin içine doğarlar. Bu kurulu düzen insanlardan bağımsız bir şekilde vardır. Kurulu olan bu sistemin devam etmesi bireyler sayesinde olmaktadır. Bireylerin bu düzen içerisinde bir araya gelmesiyle toplum oluşur. Oluşan toplum düzenin ve sistemin devamlılığı için gereklidir (Kanar, 2019). İnsanoğlu tek başına yaşayabilen bir varlık olmadığı için genellikle bir araya gelerek toplumu oluşturmakta ve bu şekilde yaşamını sürdürmektedir. İnsanların tek bir çatı altında yaşamasını zorunlu kılan siyasi, ahlaki, toplumsal ve kültürel yönlerden belirli kurallar vardır. Bu kuralların kabul edilmesinin sebebi ise insanların kurallı bir hayatta yaşamak istemelerinden kaynaklanmaktadır (Yalar, 2010). Kurallı bir hayatın getirdiği belirli standartlara herkes tarafından uyulması beklenir. İnsanların bu standartlara uymaya çalışması toplumsallaşma kavramı ile açıklanabilir. Bu bağlamda toplumsallaşma kavramının değerler ve değerler eğitimi sayesinde oluştuğu söylenebilir. Zira toplumun değerlerini benimsememiş bireyler toplum açısından sıkıntılar yaşamaktadır (Bolat, 2016). Toplumda yer alan kalıplaşmış olgulara göre yaşayan insanlar ise değerleri de göz önünde bulundurarak yaşamaktadırlar (Şen, 2007).

İnsan canlılar arasında en gelişmiş olanıdır. Bir taraftan da gelişmeye devam eden bir varlıktır. Bireyler hayata karşı verdikleri mücadelede duygu, düşünce ve tutumlarının sonucunda değerler ortaya koyarlar. İnsanlar, ilk olarak yerleşik yaşama geçtiğinden bu yana başka yerde bulunan insan topluluklarıyla iletişimde bulunmuştur. Bu iletişim sayesinde etkileşim meydana gelmiştir. Yaşanan bu etkileşim sayesinde insanlar arasında yaygınlaşan değerler sistemi meydana gelmiştir (Bolat, 2016).

Değer kavramı, kişinin maddi ve manevi olaylar karşısında kendini geliştirdiği, yaşanan olaylar karşısında bir tercih yaptığı ve bu tercihleri sonucunda ilk olarak zihninde başlayan sürecin duygusal dünyasına inmesiyle ve hareketlerine dökülmesiyle ortaya çıkan bir kavramdır. Yaşamsal ilkelerin, tutum ve inanışın bir araya gelmesi halidir (Bolat, 2016). Toplumun çoğunluğunun etkisiyle kabul edilen ve

belirli kuralların oluşumuna toplum gözüyle değer denilmektedir (Yalar, 2010). Değer kavramı soyut bir kavram olduğu için bu kavram hakkında sınırlı belli bir tanım yapılamamaktadır (Kapan, 2019). Bu nedenle değer kavramını tam anlamıyla anlayabilmek için değer üzerine yapılan açıklamalara bakmak gerekmektedir.

Değerler, insan hayatına yön veren ve toplumsal kuralları sistemli bir hale getirme gücüne sahiptirler (Bolat, 2016). İyi ve kötünün algılanmasında ve sosyal hayatın şekillenmesinde toplum açısından önemli bir rol üstlenmektedir (Kapan, 2019). Değerler, toplumun oluşmasını sağlayarak bireyler tarafından bu dünyada nasıl yaşanılması gerektiğini, nelerin önemli veya önemsiz olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiği hususunda insanlara katkı sağlar (Akbaş, 2008). İnsanları hayata hazırlar ve onların hayatlarını yönlendirirler. Aynı zamanda değerler, birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen bir özellik de gösterirler. Örneğin; saygı ve sevgi kavramları birbiri ile ilişkili değerler olup hem birbirlerini etkilemekte hem de birbirinden etkilenmektedirler (Şen, 2007).

İnsanı içine alan değer kavramı, insan yaşamıyla ilgili çalışan birçok disiplinin de ilgisini çekmektedir (Yalar, 2010). Çok geniş bir kavram olduğu için antropoloji, psikoloji, felsefe ve sosyolojinin de araştırma alanına girmektedir (Şen, 2007). Bu alanlar değer kavramını geniş çapta ele almaktadır. İnsana has özellikleri, insanı diğer canlıdan ayıran ve bir başka deyişle insanı insan yapan özellikleri ortaya koyma durumu olarak açıklamaktadırlar. İnsanlara ait olan bütün etkinlikleri, insanların amaçlarına uygun tarzda gerçekleştirebilmeyi sağlamaktadırlar (Dilmaç, Bozgeyikli ve Çıkıllı, 2008). Bu anlamda değerlerin toplumsal hayatımızda birçok alanı etkilediği söylenebilir. Aile, okul, iş vb. değerlerin etkilediği başlıca kurumlardır (Şen, 2007). Uzun bir sürecin sonuncunda oluşan değer kavramı ilk olarak ailede başlamaktadır. Bireyin ilk var olmaya başladığı yer ailedir. Aileden sonra da okul gelmektedir. İlk eğitim ve öğretimin yapıldığı yer olan aile bireyi okula hazırlamaktadır. Okul ise bireyi sosyalleştirerek değer eğitiminde oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Bolat, 2016).

Kaymakcı ve Özalp (2019)'e göre değer, canlıların ve insanların özelliklerini ayırabilmeyi sağlama ve davranışlarını da bunun doğrultusunda belirleyebilme halidir.

Değerler toplumların yaşamlarını sürdürebilmelerini, eğitim, bilim ve sanat alanında gelişmelerine olanak sağlar (Bilgen, 2019). Değer, kişinin yaşadığı toplumla birlikte uyum içerisinde yaşayabilmesine imkân sağlayan ve o toplumu ayakta tutan bir kavramdır. Hem devlet yöneticilerinin hem de yönetilenlerin benzer değerleri benimsemeleri toplumsal birlik ve beraberlik açısından önemlidir (Birkan, 2016).

Toplumdan topluma değişen değer kavramı, toplumların istekleri ve ona verdikleri önem çerçevesinde oluşmaktadır. Bir toplumda önemli olan bir değer kavramı diğer toplumlarda kabul edilmeyebilir (Özkalp, 2016). Ama hayatta bazı değerler var ki nereye gidersek gidelim asla değişmeyecektir. Tarihler dahi geçse benimsenen değer kavramının özünde asla değişme olmamaktadır. Örneğin doğruluk değeri; bütün toplumlarda aynı şekilde karşılanmaktadır. Bazı değerler evrensel bir şekilde kabul edilmektedir (Çağbayır, 2018).

Değerlerin oluşumu uzun bir süreçte gerçekleşmektedir. Yaşanılan topluma göre kültürel manada milli ve manevi değerlerin omurgası şekillenmektedir (Özen, 2014). Türkler için de değer kavramı tarihsel süreçte hep önemini korumuştur. Toplumumuzda değerler genellikle milli ve manevi yönden kişilerle özdeşleştirilerek varlık kazandırılmaya çalışılmıştır (Özen, 2014). Türk çocukları ailesinden dinlediği maniler, ninniler, destanlarla ve arkadaş ortamında oynadığı oyunlarla değerleri tanımaya başlar. Okul zamanı geldiğinde ise Türk ve dünya klasikleri başta olmak üzere yazılı edebi ürünler sayesinde Türk çocuğunun değerlerinin oluşmasında katkı sağlanmaktadır (Şen, 2007).

Değer ile ilgili yapılan tanım ve açıklamalar temel alındığında değerlerin insan hayatında ne kadar önemli bir rol aldığı anlaşılmaktadır. Değerler sistemini toplumsal yapısına iyi sindirebilmiş toplumların ahlaki, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel yönden daha gelişmiş toplumlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu toplumları oluşturan bireylerin de daha donanımlı bireyler oldukları söylenebilir. Birey ve toplum arasındaki bu bağlantıdan dolayı değerlerin bireylere aktarımı hayati bir konuyu oluşturmaktadır (Kapan, 2019). Bu noktada değerler eğitimi konusuna değinmek yerinde olacaktır.

2.2 Değerler Eğitimi

Değer eğitimi; ilk olarak bireyin yaşadığı kültürü tanımasına, hayatı anlamasına ve anladığını hayatına yerleştirmesiyle oluşur (Tezcan, 2019). Şimşek (2021)'e göre, kişinin kendinde olan yeteneklerin farkına varması ve farkına vardığı bu durumu en üst seviyeye ulaştırabilmek için eğitim alma durumudur. Bilgen (2019) ise değerler eğitiminin ailede başlayarak insanın hayatı tanıması, sosyalleşmesi, kendi benliğini fark etmesi ve bulunduğu topluma ayak uydurarak o toplumun bir parçası olması olarak açıklamaktadır. Bu kavram toplumlar için çok önemlidir. Toplumların kendini ortaya koymasını sağlamaktadır.

Bireyin günlük hayatta davranışlarını ve hareketlerini dahi belirleyen bu kavram devinim halinde, değişimlerle birlikte bireyi hayata hazırlamaktadır (Özen, 2014). Bütün anne ve babalar çocuklarını mutlu ve uyumlu yetiştirmek ister. Fakat günümüzde bu durum çokta kolay değildir. Değerler de bu değişimden nasiplenmektedir. Dolayısıyla Türk toplumu da bu değişmelerden olumlu veya olumsuz olarak etkilenmektedir. Özellikle çocukları ve gençleri etkileyen bu değişim toplumdaki değerlerin de önemini azaltmaktadır (Şen, 2007). Toplumsal hayatta gittikçe artan olumsuz olaylar toplumdaki huzuru da bozmaktadır. Tüm bunların temelinde ise bireylerin değerleri yeterince benimseyememesi problemi yatmaktadır (Yazıcı, 2017).

Madde ile mana değerlerinin birleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu sayede bireyler aklının sunduğu özelliklerle yaşadığı dünyayı hem algılamalı hem de anlamlandırmalıdır. Dünyada yaşayan en önemli aktör olmayı başarmalı ve kendisinde bulundurduğu enerjiyi kalp yoluyla manevi değerlere ayırmalıdır. Temel değerleri önemsemelidir (Fındıkçı, 2019). Sürekli olarak değişimin ve gelişimin içinde olan dünyada insanı olumlu ve olumsuz yönde etkileyen birçok unsur vardır. Toplumu etkileyen bu durumlar toplumdaki değerler eğitimini önemli hale getirmektedir (Kapan, 2019). Aile, eğitim, din, ekonomi, siyaset, hukuk alanlarında yaşanan değişme ve gelişmeler toplumun yapısının, bireylerin yaşam tarzlarının değişmesine ve o toplumda bulunan değerlerin köklü bir şekilde değişmesine sebep olmaktadır (Şen, 2007).

Değerlerin önemi diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de giderek artmaktadır. Bu nedenle eğitim ve öğretim programlarında da değerlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmektedir. Saygı, sevgi, dürüstlük gibi değerlerin çocuklara nasıl aktarılacağı, aktarılan değerlerin çocuklara nasıl kazandırılacağı gibi değerler eğitimi konularında adımlar atılmıştır (Kınacı, 2018).

Eğitim ve öğretim programlarında kazandırılması planlanan değerlerin aktarımı okullarda yapılmaktadır. Okullar, eğitim ve öğretimin planlı ve programlı yapıldığı kurumlardır. Toplumun var olması, yok olması değerlerle ne kadar bağlantılı ise değerlerin eğitimi ve öğretimi de bu derece önemlidir. Birçok ülkede olduğu gibi aileler, eğitimciler ve diğer kurumlar değerlerin eğitim ve öğretimi konusuna çok önem vermektedir. Okullarda öğretim programlarının uygulayıcısı olan öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Bu değerler öğrencilere bir plan dâhilinde aktarılmaktadır (Şen, 2007).

Okullarda öğrencilere değerlerin verimli bir şekilde aktarılabilmesi için edebi eserlerden yararlanılır (Şen, 2007). Edebi eserlerin, derslere sığdırılamayacak kadar geniş bir alanı vardır. Yaşanılan hayatla bağlantısı göz önünde bulundurulduğunda edebi ürünlerden yararlanmanın ne kadar da faydalı olduğu anlaşılır (Kapan, 2019). İçinde yaşadığımız topluma ait örf ve adetleri öğrencilerin tanıması ve içselleştirmesi önemlidir (Özen, 2014). Öğrencinin kendi toplumuna ait değerlerinin farkına varmasının sağlanması edebi eserler yoluyla sağlanabilir (Şen, 2007). Bu anlamda MEB'in ilköğretim öğrencilerine tavsiye ettiği ürünlerden yararlanmak mümkündür. Bu kaynaklardan en önemlilerinden bir tanesi de Kutadgu Bilig eseridir (Şen, 2007).

2.3 Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib

İnsanlar, toplumlar halinde yaşayarak kültürlerini ve değerlerini devam ettirirler. İnsanlar için kültür ve değer kavramları tarih boyunca süregelen kavramlardandır. Türklerin hayat boyu süregelen değerlerine "Türklerin ilk doğuşu" olarak adlandırılan Karahanlılar döneminde rastlanmaktadır. Karahanlı Devleti, Orta Asya'da kurulan ilk Müslüman-Türk devletidir. Türkler İslamiyet'i kendine yakın görerek 751 yılında yapılan Talas Savaşı'yla birlikte İslamiyet'i kabul etmişlerdir. İslamiyet'in

kabulünden sonra Türklerin yaşamında da değişiklikler meydana gelmiştir. Ama Karahanlılar, daha önceki kültürlerinden, geleneklerinden, inanışlarından ve edebiyatlarından tamamıyla vazgeçmemişlerdir. Bu sebeple Karahanlılar, Türk-İslam medeniyetinin hem başlangıcını hem de geçiş devrini oluşturmaktadır (Kanal, 2013). Bu dönemde Yusuf Has Hacib tarafından yazılan Kutadgu Bilig adlı eser yaşanılan çağın kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik yaşantısını günümüze yansıtmaktadır. Bu eser Türklerin gelenek ve göreneklerini de barındırmaktadır (Özçelik, 2004). İdeal bir devlet ve ideal bir toplum düzenini gerçekleştirmenin yollarını gösteren eser, kendi dönemi haricinde ileri çağlara da ışık tutmaktadır. Sadece Türk dünyasına etkisiyle kalmayıp dünya için yazılmış bir eserdir. Evrensel değerleri içerisinde barındıran bu eser gelecek zamanlara bir ışık kaynağıdır (Çağbayır, 2018).

Dünya tarihi açısından önemli bir yere sahip olan bu eser yüzyıllar boyunca okunmuştur. Türk dili ve edebiyatı için önemli bir eserdir. Hakaniye lehçesi kullanılarak nazım-mesnevi şeklinde yazılmıştır (Fındıkçı, 2019). Yusuf Has Hacib'in ele aldığı eser Türk toplumunda yer alan değerleri de özümseyerek geniş bir şekilde işlemiştir.

Bu eser öyle bir eser ki ilk günkü gibi halkı nasıl aydınlatıyorsa yüzyıllar sonra da yine aynı şekilde halkı aydınlatmaya devam etmiştir (Fındıkçı 2019). Toplumu olumlu yönde etkileyerek, toplumu bilinçlendirerek, toplumda yer alan değer kavramlarını bireye en güzel şekilde aktarmıştır (Özen, 2014). İnsanın çevresini tanımasına yardımcı olmuştur.

İnsanoğlu daima yaşadığı dünyayı anlamlandırmaya çalışır. Görünenin değil, daima görünmeyenin peşindedir. Kendisinde oluşturduğu sorulara daima cevaplar arar. Bu cevapları da dini kitaplarda ya da tarihi kaynaklarda bulacağına inanır. Bu kaynaklarda insanoğlunun ihtiyaçlarından maddi ve manevi değerlerinden bahsedilmektedir. Bunu bize kaynak olarak gösteren düşünürlerden bir tanesi de Türk-İslam çatısı altında eserini yazmış olan önemli düşünür Yusuf Has Hacib'tir (Erdoğan, 2019). Yusuf Has Hacib, yeni gelen değerlerle eskiyen bir değeri, kalmayan eski gelenekleri birleştirmiş ve yepyeni bir senteze ulaşmıştır. Hakaniye Türkçesinin ilk örneği olan bir eseri ortaya koymuştur. İslamiyet'in etkisiyle değişmekte olan toplumun devlet yönetimini, sosyal

ve ahlaki değerleri unutulmaktan kurtarmış ve gelecek olan kuşaklara da aktarmayı başarmıştır (Altunöz, 2005).

1070 yılında hayata gözlerini yuman Yusuf Has Hacib, hükümdar ve vezirden sonra sarayda en yetkili kişiler arasında yer almıştır. Karahanlılarda halk sıkıntılarını Hacibin vasıtasıyla hükümdara iletmiştir. Hacibin, devlet adamlığının yanı sıra halkla ilişkilerde çok iyi olması gerekiyordu. Halkın kendisine güvenebileceği, güzel ahlaklı, şanslı bir soydan gelen kişiye "Has Haciblik" görevi verilmekteydi. Bu kişi de Balasagunlu Yusuf'tu (Kanar, 2019). Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a sunulan bu eser, Balasagunlu Yusuf'a "Has Hacib" unvanını getirmiştir. Eserde devlet, dil ve ahlak konularına geniş bir şekilde yer verilmiştir (Arslan, 2016).

Yusuf Has Hacib'e göre halk yöneticilerin yükünü taşıyan olmamalıdır. Halkın durumları iyileştirilerek üst kısımda bulunanların seviyesine getirilebilmelidir. Toplumda fakirliğin yok edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Halkın yaşam seviyesinin yükseltilmesi ve halka karşı daima adaletli olunması gerektiğini düşünmektedir. Yusuf Has Hacib halkın mutluluğu, huzuru ve refahı için çabalamıştır (Kanar, 2019). Bu çaba halkın refahı için büyük bir önem arz etmektedir. Bunun için de ilk olarak geçmişte yaşanan ve o güne kadar toplumda yer edinen değer kavramının topluma yerleştirilmesi ve gelecek olan kuşaklara da aktarılması gerektiğini düşünmektedir (Kanar, 2019). İslam'la yeni tanışmış olan Türklerin kendi kültürünü korunması noktasında hassasiyet göstermiştir. Bunun için de Kutadgu Bilig adlı eseri kaleme almıştır (Akyol, 2019).

Yusuf Has Hacib, bilgisinin ve bakış açısının geniş olması sebebiyle eserinde birçok konuda bilgiye yer vermektedir. Rüya tabirlerinden başlayarak insan topluluklarının maddi ve manevi yönünden bahsedip astronomi gibi çeşitli ilimlere yer vermiş, okumaktan, güzel yazıdan, sanattan, mesleklerden, toplumda yer edinmiş her türlü bilgilerden ve insanlık açısından en önemli kavramlardan bir tanesi olan değerlerden bahsetmiştir. Eserinde hemen hemen her konuya olabildiğince yer vermektedir. Kutadgu Bilig, tam olarak on sekiz ayda tamamlanabilmiş bir eserdir. Türklerin tarihi açısından önemli bir eser olarak değerlendirilmektedir (Yavuz, 2018).

Yusuf Has Hacib'in bu kitabı neden yazmak istediğinin cevabı ise kitabın adında saklıdır. Yusuf Has Hacib'e göre Kut; elde ederken çok zorlanılan, kaybedilirken de kolay bir şekilde elden çıkarılan bir kavramdır (Kanar, 2019). Karahanlı Türkçesi kullanılarak ele alınan bu eser, çeşitli kelime hazinesiyle Türk dillerinin en zengin içeriğine sahiptir. Yaklaşık olarak 3000 kelime bulunmaktadır. Yazıldığı dönemin dilsel, tarihsel ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli bir kaynaktır (Adilev, 2019). Yusuf Has Hacib eserini insanların doğru yolu bulabilmesi, değer kavramının toplumda yer edinebilmesi ve gelecek kuşaklara da aktarılabilmesi için insanlara iyi ve güzel kavramları göstererek hazırlamıştır (Akyol, 2019).

Tarihsel süreçte dinamik bir yapıya sahip olduğu görülen Türkler konar-göçer bir yaşam tarzına sahiptir. Aslında bu durum göçebelikten ziyade bir arayışı da ifade etmektedir. Bu arayış ise Kutadgu Bilig'de bahsedilenler üzerine kurulmuştur. Kutadgu Bilig, adı üstünde "kut" kelimesiyle başlamaktadır. Yönetilen devletin bekasından, yöneticinin ve yönetilenin refah arayışının bu kitapta anlatıldığı görülmektedir. Bir geleneğin oluşturulması veya devam ettirilmesi ise tarihimizde yer alan eserlerin günümüze taşınmasıyla mümkün olmaktadır (Kafkasyalı, 2019).

Karahanlı Türkçesi kullanılarak ele alınan Kutadgu Bilig, çeşitli kelime hazinesiyle Türk dillerinin en zengin içeriğine sahiptir. Yaklaşık olarak 3000 kelime bulunmaktadır. Yazıldığı dönemin; dilsel, tarihsel ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli bir kaynaktır (Adilev, 2019). O zamanki döneme baktığımızda hanedan içerisinde yaşanan sıkıntılar, toplumda yaşanan aksaklıklar, halk ve yönetici arasında yaşanan olumsuz olaylar sebebiyle toplum içerisinde yaşanan bu olayları ahlaki yönden düzenlemek amacıyla bu eser önem arz etmektedir (Kanar, 2019).

Kutadgu Bilig, siyasetname özelliği gösteren bir eserdir. 1070 yılında ele alınan eser, içerik olarak insanlığa mutluluk veren bilgileri aşılayan bir kaynak olarak düşünülebilir. Eserde ülkenin, şehrin nasıl ve ne şekilde yönetileceği, ülkeyi ve şehri yönetenlerin ne gibi özelliklere sahip olabileceği, yönetenin ve yönetilenin nasıl korunacağı, yönetilenlerin ne şekilde yönetileceği, devletin ve baştaki hükümdarın kalıcı olabilmesi için neler yapılabileceği gibi konular ayrıntılı bir şekilde ele

alınmıştır. Müslümanların İslam dinini kabul etmesinin ardından geçen uzun zaman sonra bu eserin İslami bakış açısıyla hazırlandığı bilgisini vermektedir (Tosun, 2019).

Kutadgu Bilig, kültürel tarih şuurumuzun oluşmasında büyük rol oynamaktadır. İnsanın yaşadığı zamanı anlamlandırabilmesi ve geçmişte yaşanılmış olayları bilerek geleceğine yön verebilmesini sağlamaktadır (Günenç, 2019). Türk tarihi açısından bu derece büyük bir öneme sahip olan bu eserin eğitimdeki rolü de yadsınamayacak derece önemlidir.

2.4 Değerler Eğitimi ve Kutadgu Bilig

Eğitim; kişinin zihnini, bedenini, duygu ve düşüncelerini istenilen düzeyde geliştirebilmektir (Akyüz, 2021). Her ortamda gelişerek insanın yaşamı boyunca devam eden eğitim kavramı kişilerin bulundukları ortama ayak uydurup hayat boyu eğitilmelerini sağlamaktır (Güven, 2014). İnsanoğlunun toplumsal bir varlık olarak hayatını sürdürmesi onu toplumla ilişki kurmaya zorlamaktadır. Toplum bireyin beklenti ve ihtiyaçlarına cevap verirken aynı zamanda bireyden de birtakım beklenti içine girmektedir. Toplumun bu beklentilerine eğitim sistemleri hizmet etmektedir (Karasu Avcı ve İbret, 2018). Bilimin ve teknolojinin etkisiyle birlikte yaşamakta olduğumuz dünya sürekli olacak şekilde değişimi gerektirmektedir. Bu durum toplumu etkilediği gibi eğitimi de etkilemektedir (Yalar, 2010). Bu sebeple toplumun olduğu yerde eğitim kavramı da önemli görülmektedir.

Dünyada yaşanan değişme ve gelişmeler beraberinde toplumlarda öz benliğini kaybetmeden değişme ve gelişmeyi öngörür. Bu durum da eğitim sayesinde olabilmektedir. Toplum geleceğini bu kavram sayesinde şekillendirir (Pırnaz, 2020).

Eğitim, aslında insanlıkla beraber başlasa da bilim alanında gelişimi çok yenidir. Türklerdeki eğitimin Orta Asya'dan göç yaşanmaya başladığı andan itibaren başladığı görülmektedir. Anadolu'daki eğitim; askeri, dini ve akademik olarak ayrılırken, Osmanlı döneminde farklı bir yol çizilmiştir. Cumhuriyet döneminden başlayarak günümüze kadar ki oluşumunu modern bir şekilde yürütmüştür (Kafkasyalı, 2019).

Temel insani gereksinimlerin benimsendiği ve ona göre yaşanılmaya çalışıldığı çağlarda eğitim kavramı ortaya çıkmıştır. Eğitim kavramıyla insanlara verilen değer daha çok önem kazanmıştır. Bu sebeple değer kavramı toplumlar tarafından benimsenmiştir (Pırnaz, 2020).

Toplumlar tarafından benimsenmiş değerlerin eğitim yoluyla insanlara daha kolay aktarılması ve toplumların bu kavramı daha iyi benimsenmesi sağlanmıştır. Bu aşamada ortaya çıkan değer eğitiminin, ülkenin geleceğini aydınlatmada ve öz benliğini kaybetmeden ülkenin geçmişini geleceğe taşımada önemli olduğu görülmektedir (Öztürk, 2021). İnsan hayatına yön veren değer kavramı insan yaşamıyla bütünleşmiştir.

Günden güne değişen ve gelişen eğitim kavramının içeriğinin insanların yaşamlarında önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların yaşamında etkili olan değer kavramı da okullarda değer eğitimi başlığı altında öğrencilere aktarılmaktadır. Bu sebeple küçük yaşlardan itibaren değer eğitimi ve öğretimi eğitim sistemiyle sağlanmaktadır (Pırnaz, 2020).

Eğitim sistemleri aracılığıyla gerçekleşecek olan değerlerin aktarımı Kutadgu Bilig'de faziletli bir toplum yetiştirilmesini sağlamak için eğitim sisteminin tam manasıyla "insan yetiştirme" uğraşı olduğunu dile getirmektedir (Çağıran, 1995). İnsan yetiştirmeyi başaracak olan şey ise, günümüzde tarihi yansıtan, geleceğin ise geçmiş hatalardan ders çıkarılarak daha aydınlık olmasını sağlayacak olan içeriğin sosyal bilimlerde var olduğu ifade edilmektedir (Özçelik, 2004). İnsanın hayatını temel alan eserlerden birkaç tanesi olan bilmeceler, masallar, romanlar, destanlar, atasözleri hikâyeler içerik olarak insanın hayatını anlatmaktadır (Demir, 2014). İnsanlar hayatlarıyla ilgili bilgilere yer verilebilmektedir. Bu edebi ürünlerden çeşitli derslerde faydalanılabilir. Bu derslerden bir tanesi de sosyal bilgilerdir.

2.5 Sosyal Bilgiler

Kaynağını sosyal bilimlerden alan sosyal bilgiler dersi, ülkesini ve milletini seven, değerlerini özümseyen bireyler yetiştirebilmeyi ve geliştirebilmeyi amaçlamaktadır (Kaymakcı ve Özalp, 2019). Sosyal bilgiler, disiplinler arası bir anlayışla

oluşturulmuş, temel amacı vatana ve millete hayırlı bireyler yetiştirmek olan bir derstir (Karasu Avcı, 2016). Sosyal bilgiler dersi, Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olan, milli bilince sahip çıkabilecek, Atatürk ilke ve inkılapları çerçevesinde yaşadığı vatanın kıymetini bilecek, milli ve manevi değerleri benimseyecek özgür bireyler yetiştirebilmeyi hedefler (MEB, 2018). Özçelik (2004) sosyal bilgileri, sosyal bilimler içerisinden seçilmiş, olayları zaman ve mekân olarak değerlendirerek istikbali aydınlatan bir kavram olarak ifade etmektedir. Sosyal bilgileri hayatın içerisinden seçilen bir ders olarak tanımlamaktadır. İnsanın kişisel özelliklerini temel alarak ortaya çıkan değer kavramının toplumda yer edinmesini sağlayan sosyal bilgiler dersidir (Gündeş, 2021). Aksoy (2022) ise sosyal bilgiler dersini kişilere değerlerin kazandırılmasında en önemli araçlardan bir tanesi olarak görmektedir.

Sosyal bilgiler, vatandaşlık, tarih, coğrafya, hukuk, ekonomi, psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve arkeoloji derslerinin hepsine konu olarak hâkim olan disiplinler arası bir derstir. Ülkemizde ortaokul seviyesinde verilen bu ders, küçük yaşlardan itibaren çocukları hayata hazırlamaktadır. Çünkü sosyal bilgiler konusunu insanların günlük yaşantısından alan ve insanların yaşadığı topluma göre yaşam tarzlarından, geleneğinden ve göreneğinden bahseden bir derstir (Pırnaz, 2020). Amacı, insanları yaşadığı topluma ve yaşadığı çağa uygun olarak yetiştirmek ve geliştirmektir.

Milli ve manevi duyguları küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırmak çok önemlidir. Bu nitelik sosyal bilgiler dersi sayesinde kazanılmaktadır. Bireyin toplumsal yaşama uyumunu sağlayan bu ders bilinçli bir toplumun oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Bu ders sayesinde geçmiş, bugün ve gelecek arasında köprü kurulmaktadır (Tezcan, 2019). 1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu'nda da bahsedildiği üzere, sosyal bilgiler dersi; vatanını, milletini seven, haklarını bilerek yükümlülüklerini yerine getirebilen, bilinçli, milli ve manevi duyguları yüksek, gelişen ve değişen çağa uygun bir nesil yetiştirmeyi hedeflemektedir (MEB, 2018).

Bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler toplumsal hayatımıza da yansımaktadır. Toplumsal yaşamda milli ve manevi duygularda da değişme ve gelişmeler meydana gelmektedir. Milli ve manevi değerler Türk toplumu için büyük önem arz etmektedir.

(Pırnaz, 2020). Bu sebeple bu değerlerin küçük yaşta kazandırılması hedeflenmiştir. Bu durum ilk önce ailede başlarken okulda da devam etmektedir. Erken yaşta kazandırılması hedeflenen bu durum dersler sayesinde gerçekleşebilmektedir. Milli ve manevi duyguların/değerlerin küçük yaşta öğrencilere kazandırılması yolunda kendini ortaya koyan derslerden bir tanesi sosyal bilgilerdir.

2.6 Değerler ve Sosyal Bilgiler

Değer, var olan toplumların geleceğinin aydınlık olmasını, bugünü yarına taşımasını sağlayan bir kavramdır. İnsanoğlunun birbiriyle sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlayan bu kavram Türk toplumu için de önem arz etmektedir. Bu sebeple değerleri gelecek kuşaklara aktarmak çok önemlidir. Bu durum eğitim sistemi sayesinde gerçekleşmektedir. Eğitim sistemi sayesinde planlı-programlı ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi sağlanmaktadır (Öztürk, 2021). Toplumsal yaşama uyum bu sayede gerçekleşebilmektedir (Pırnaz, 2020).

Öztürk (2021)'e göre değer, insanların gelecek yaşamlarını belirler. Ortak bir hafızanın oluşmasını sağlar. Bu sebeple değerlerin insanlara kazandırılması oldukça önemlidir. Değerler, değer eğitimi adı altında öğrencilere kazandırılmaktadır. Değer eğitimiyle birlikte vatansever, ahlaki yönden kendini güzelleştirmiş ve yaşamına hâkim etkin bir toplum hedeflenmektedir. Bu sayede geleceği parlak nesiller yetiştirilmektedir (Tezcan, 2019).

Değerler, kişiden kişiye değişebilen olgulardır. Bu değişen olgular, kişilerin tutum ve davranışlarına yansımasıyla ölçülebilmektedir. Bu olguları çocuklara kazandırabilmek önem arz etmektedir. Değer eğitimi, okullarda dersler aracılığıyla öğrencilere kazandırılmaktadır. İnsanların geleceklerine yön verebilmesi bu sayede gerçekleşmektedir. Değer, insanların yaşantısıyla bütünleşmiş olan bir kavramdır. İnsanların yaşam tarzından esintiler veren bu kavram dersler sayesinde öğrencilere aktarılmaktadır (Pırnaz, 2020). İnsanların hayatlarında önemli bir yere sahip olan değer kavramına öğretim programlarında da yer verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında hazırlanan SBDÖP'nda 18 değer bulunmaktadır. 2018

SBDÖP'nda kazandırılması amaçlanan değerlere Tablo 2.1'de yer verilmektedir (MEB, 2018).

Tablo 2.1 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler

1.Adalet	10.Estetik
2.Aile birliğine önem verme	11.Eşitlik
3.Bağımsızlık	12.Özgürlük
4.Barış	13.Saygı
5.Bilimsellik	14.Sevgi
6.Çalışkanlık	15.Sorumluluk
7.Dayanışma	16.Tasarruf
8.Duyarlılık	17.Vatanseverlik
9.Dürüsütlük	18.Yardımseverlik

Kaynak: MEB, 2018

SBDÖP ile kişinin yaşadığı çevreyi de göz önüne alarak, içinde bulunduğu toplumu ve dünyayı değerlendirebilecek, anlamlandırabilecek duruma gelmesi hedeflenmektedir (Oğuz, 2019). Bilginin ön plana çıktığı eski SBDÖP 2004-2006 yılında yeni bir anlayışla yenilenmiştir. Eski SBDÖP'nda bütün her şey bilgi odaklı iken yenilenen SBDÖP'nda ise bilgiden ziyade beceri ve değer kavramları ön plana çıkmaktadır. Yeni SBDÖP'nda kişilerin çağa uygun bir şekilde milli benliklerini ve değerlerini de koruyarak eğitim almaları amaçlanmıştır (Kaymakcı ve Özalp 2019). 2018 yılında tekrar güncellenen SBDÖP'nda değerlerle birlikte yaşanılan çağa uygun iyi bir vatandaş yetiştirme amaçlanmaktadır (Turan, 2019).

2.7 Ardalan (Litaratür) Taraması

Globalleşen dünya ve gelişen teknoloji çağında oluşan olumlu ve olumsuz gelişmelerle birlikte dünya, sanal ortamlar sayesinde küçülerek adeta bir köy haline gelmiştir. İnsanlar, asırlar önce meydana gelen kendi öz benliğinden, kendi öz değerlerinden uzaklaşarak din, dil, adet, anane vb. değerleri de yok sayacak duruma gelmiştir. Gelişen toplumun sahip olduğu ortak değerler zaman geçtikçe de güçsüz bir duruma gelmektedir. Bu ortak değerlerin önemli bir hale gelebilmesi, herkes için değerli sayılabilmesi için ilk olarak aileye, ikinci olarak da eğitim sistemine yani okullara

büyük görev ve sorumluluklar yüklemektedir. İlk olarak ailede başlayan bu görev için aileden beklenen davranışlar milli kültürüne ve değerlerine sahip çıkan bireyler yetiştirebilmeleridir. Türk eğitim sisteminden beklenen davranış ise bireyleri bilgi ve becerileri de gözetilerek ve belirli değerler kazandırılarak milli değerlere uygun şekilde yetiştirebilmektir.

Milli değerlere uygun bireyler yetiştirebilmek için Türk-İslam tarihi incelenmelidir. İncelemek için de o tarihte yazılan kaynaklardan yararlanılmalıdır. Bunlardan bir tanesi de Yusuf Has Hacib'in ele aldığı ilk siyasetname özelliği gösteren, öğütlerle bireylere yol gösteren Kutadgu Bilig'dir. Asırlar geçmesine rağmen hala Türk-İslam tarihi için önem arz eden eserlerden bir tanesidir. Sadece eski döneme kaynaklık etmemiş ve asırlar sonrasına da öğütleriyle yol göstermiştir. Aşağıda Kutadgu Bilig ve değerler ilişkisini ele alan çalışmalara yer verilmektedir.

2.7.1 Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Süleymanoğlu (2021) "Değerler Eğitimi İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi" adlı çalışmasında Türkiye'deki değerler eğitimi ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerini araştırmıştır. Araştırma 2016 ve 2019 yıllarını kapsamaktadır. YÖK çerçevesinde yapılan araştırmalarla birlikte bu alanda 250 tane tezin olduğu belirlenmiştir. Çalışmada yöntem olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre değerler eğitimi ile ilgili çalışmalar en çok Türkçe ve sosyal bilimler eğitimi alanında yapılmıştır. Tezler en yoğun 2019 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Bu durum değerler eğitimine verilen önem yıldan yıla artış gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır.

Şimşek (2021) "Türkçe Öğretim Programlarında Yer Alan Değerler Eğitimi Açısından Kutadgu Bilig'in İncelenmesi ve Örnek Metinler" adlı çalışmasında Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerlerin Kutadgu Bilig'de ele alınma durumu incelemiştir. MEB'de yer alan değerlerin, 2005 yılında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın yayımlanması ve hemen ardından Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (6-8) yayınlanmasıyla 24 adet değer kavramı literatürde yerini almıştır. Türk edebiyatının ilk şaheserlerinden bir tanesi olan Kutadgu Bilig'de değerlerin tespiti

yapılmış ve örneklerle açıklanmıştır. Çalışma, doküman incelemesi yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuca göre Kutadgu Bilig adlı eserin Türkçe dersinde değerler eğitiminde kaynak olarak gösterilebileceği kanısına varılmıştır.

Öztürk (2021) "Ortaöğretim Görsel Sanatlar Dersinde Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen Tutumları: Bir Karma Yöntem Araştırması" adlı çalışmasında Görsel Sanatlar dersinde değerler eğitimine yönelik öğretmen görüşlerini incelemiştir. Görsel Sanatlar dersinde öğretmenlerin kurs ve seminerlere katılma durumları, öğretmenlerin mezuniyet durumları değişkenler halinde incelenmiştir. Sivas ilinin örnek alındığı çalışmada Sivas ili ve köylerinde görev yapan 100 Görsel Sanatlar öğretmeni çalışmaya katılmıştır. Öğretmenlerin değerler eğitimine ilişkin görüşleri alınmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak değerler eğitimi tutum ölçeği ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın deseni için karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre MEB'in Görsel Sanatlar Dersi Programı'nda değerler konusuna yeterince yer verildiği sonucuna varılmıştır.

Gündeş (2021) "Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kutadgu Bilig'in Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" adlı çalışmasında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda bulunan değerlerin Kutadgu Bilig'de yer alma durumuna ve Kutadgu Bilig'in edebi bir tür olarak kullanılmasına yönelik olan bir çalışma hazırlamıştır. Bu çalışmada doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre on sekiz değerin bulunduğu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim programının sadece on beş değerinin Kutadgu Bilig'de yer aldığı tespit edilmiştir.

Ergün (2021) "Öğretmenlerin Değer Kavramına İlişkin Bilişsel Kurguları ve Değerler Eğitimi Uygulamalarına Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi" adlı çalışmasında sınıf öğretmenlerinin değer kavramı hakkındaki görüşlerini ve değer kavramı hakkındaki bilişsel kurguları belirlemeye çalışmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmaya Bayburt ilinde görev yapan 40 tane sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırma deseni olarak da olgu bilim kullanılmıştır. Akabinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Ulaşılan veriler ise betimsel analiz ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre 400 bilişsel kurgunun üretildiği, bu

kurguların öğretmenlerin okuttukları sınıf düzeyine ve değerler eğitimi hakkında eğitim alma durumlarına göre değiştiği görülmektedir. Öğrencilerle karşılaşılan sorunlarda öğretmenler beyin fırtınası, soru-cevap, canlandırma gibi uygulamaları kullanmışlardır. Son olarak da değerler eğitiminin tam olarak uygulanabilmesi için okul ve ailenin iş birliği içerisinde olması gerektiği belirtilmiştir.

Pırnaz (2020) "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Yer Alan Kök Değerlere Yönelik Görüşleri" adlı çalışmasında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kök değerler eğitimine yönelik öğretmen görüşlerini incelemiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada amaçlı örneklem türlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi kullanılmıştır. Çalışmaya 30 sosyal bilgiler öğretmeni katılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen verilerin sonucuna göre kök değerlerin öğretiminde ortamın fiziki yapısı, donanımı ve diğer durumları etkili olmaktadır.

Yılmaz (2019) "Kutadgu Bilig'de Eğitim ve Yönetim" adlı çalışmasında eğitimin nasıl ve ne şekilde işlendiği ele alınmıştır. Eser her ne kadar siyasetname olarak bilinse de aslında Eski Türklerden ve İslami dönemden sonrada Türk yönetimindeki değerler de yansıtılmıştır. Çalışma bir literatür taramasıdır. Çalışma sonuçlarına göre ahlak eğitimi ilk olarak küçük yapı olan aileler tarafından verilmeye başlanmalıdır.

Şahin (2021) "Atatürk'ün Nutuk Eserinin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersindeki (Ortaokul 8. Sınıf) Kök Değerlerin Eğitimi Açısından İncelenmesi" adlı çalışmasında Milli Eğitim Bakanlığı (2018) tarafından belirlenmiş kök değerleri incelemiştir Çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden olan belge analizi yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak ise Nutuk adlı eserin değerler açısından ve değer aktarımı açısından çok önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Bilgen (2019) "Değerler Eğitimi Açısından Kutadgu Bilig" adlı çalışmasında Kutadgu Bilig'in değerler eğitiminde materyal olarak kullanımı ve eserde değer öğretiminde hangi yöntemlerin kullanıldığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada elde edilen veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Bu nitel çalışmanın katılımcıları Kırıkkale

ili Keskin Anadolu Lisesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini alan 9. ve 11. sınıfa giden öğrencilere örnek ders planı olacak şekilde uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Kutadgu Bilig'in öğrencilerin merakını uyandırdığı ve öğrencilerin konu ile ilgili ön bilgilerini ortaya çıkardığı için dikkat çektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Tezcan (2019) "Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kutadgu Bilig: Hak, Adalet ve Sorumluluk Değerleri Bakımından Değerlendirme ve Öğretmen Görüşleri" adlı çalışmasında sosyal bilgiler öğretiminde yer alan, hak, adalet ve sorumluluk değerleri açısından Kutadgu Bilig'i incelemiştir. Bu konu ile ilgili öğretmen görüşlerine de yer verilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya, Ankara ili merkez ilçelerinde çalışan 30 sosyal bilgiler öğretmeni katılmıştır. Elde edilen sonuçlar ise betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre eğitim sisteminin asıl gayesi hak, adalet ve sorumluluk kavramlarını kavrayabilen ve bu kuramları hayatında uygulayabilen bireyler yetiştirmektir. Bu durumun gelişebilmesi için de Kutadgu Bilig'den yararlanılması gerektiğini belirtilmiştir.

Birkan (2016) "Kutadgu Bilig'de Değerler Öğretimi" çalışmasında devletin başında olan kişilerde bulunması gereken değerleri incelemiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, araştırma deseni olarak betimsel analiz ve doküman analizi kullanılmıştır. Çalışmada eğitim sistemi içerisinde yer alan bireylerin değer aktarımı ve değer öğretimi üzerinde durulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre Kutadgu Bilig'de değerler öğretimi, yazarın kullandığı yaklaşımlar, yöntem ve teknikler nasıl ve ne şekilde kullandığı üç başlık altında incelenmiştir. Yazarın yaklaşımları, karşılıklı konuşmalar sayesinde en mantıkla yargıya ulaşılmasını sağlamıştır. Yöntem ve tekniklere ilişkin ulaşılan sonuç ise en fazla düz anlatım tekniği kullanılmasıdır. Nasıl ve ne şekilde öğretildiğine ilişkin sonuçlar ise etkili öğrenmenin genel ilkelerine uygun bir şekilde, geleneklere uygun ve anlayarak ve kavrayarak bir öğretim gerçekleştirilmesidir.

Tural (2018) "The Analysis of Kutadgu Bilig in Terms of Values Education" adlı çalışmasında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler açısından Kutadgu Bilig'i incelemiştir. Türk-İslam tarihi açısından önemli bir konuma sahip olan eser adalet değeri başta olmak üzere aile birliğine önem verme, bilimsellik, dürüstlük

ve sorumluluk kavramlarını temel almaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre adalet, aile birliğine önem verme, bilimsellik, dürüstlük ve sorumluluk kavramlarının eserde fazlasıyla yer aldığı tespit edilmiştir.

Özkan ve Akar (2017) "Values Of Honesty And Integrity In Kutadgu Bilig" adlı çalışmasında Kutadgu Bilig'deki doğruluk, dürüstlük gibi kavramları değerler eğitimi açısından incelemiştirler. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Değerler eğitiminde ve eğitim politikalarında Kutadgu Bilig'in son derece önemli bir yere sahip olduğu ve eğitimde de kullanılabilir sonucuna varılmıştır.

2.7.2 Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Kutadgu Bilig hakkında yurt dışında farklı dillerde ve farklı konularda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmaların içeriklerinin farklı olduğu gözlenmektedir. Bu çalışmanın içeriğine yakın olan çalışmalara aşağıda yer verilmektedir.

Kasieva (2011) "Stylistic devices in the Kutadgu Bilig And The Adequacy Of Their Translation Into English" adlı çalışmanın Türkiye Türkçesine göre "Kutadgu Bilig'de Biçim ve İngilizce Açısından Yeterlilikleri" çevirisi yapılmıştır. Bu çalışmada Kutadgu Bilig'de yer alan kültürel gelişmelerin Türk toplumunda ne gibi değişikler meydana getirdiğinden bahsedilmiştir. Yusuf Has Hacib tarafından ele alınan bu eser, biçim bakımından incelenerek eserde geçen beyitlerle çalışma örneklendirilmiştir. İnsanların yaşantısına yön veren, didaktik bir eser olarak incelenen Kutadgu Bilig, ahlakın edebi ürünü olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak Kutadgu Bilig'in önemine dikkat çekilmiş ve kalıcı bir eser olabileceği sonucuna varılmıştır.

Akbaraliyevna (2021) "The Most Important Principles Of State And Management In Kutadgu Bilig" adlı çalışmasının Türkiye Türkçesine göre "Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetiminin En Önemli İlkerleri" çevirisi yapılmıştır. Bu çalışmada Kutadgu Bilig'de devlet ve devletin yönetiminden bahsedilmiştir. Sosyal yaşamda insanların uyması

gereken kurallar ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda devlet yönetiminin ve yaşanılan sosyal ortamın adaletli bir şekilde yürütülebilmesi dini değerlere yer verilmiştir. Dini değerler sayesinde ilkelerin uygulanacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Sh (2021) "Lexemas on Science And Education In Yusuf Hos Hojib's Work Kutadgu Bilig" adlı çalışmasının Türkiye Türkçesine göre "Bilim Üzerine Sözcüklerin Eğitim Açısından İncelenmesi" çevirisi yapılmıştır. Bu çalışmada, Kutadgu Bilig'de yer alan sözcükler eğitim açısından incelenmiştir. Türk halkının kültürü ve dili sözcükler bakımından irdelenmiştir. Türklerin geçmiş yaşantısı için önem arz eden bu eserde soyut konularda somutlaştırarak verilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Kutadgu Bilig bilgi hazinesi olarak ifade edilerek Türk tarihi için kanıt olarak gösterilebilecek bir eser olduğu belirtilmiştir.

3. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, çalışma materyalleri ve verilerin analizi başlıklarına yer verilmektedir.

3.1 Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma, nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı ve bu yöntemlerin de içerisinde bulunan olguların incelenmesi durumudur (Yıldırım, 1999). Bu çalışmada veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Çalışmada doküman olarak Yusuf Has Hacib'in kaleme aldığı "Kutadgu Bilig" adlı eserden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, bir belgenin araştırmanın amacı doğrultusunda incelenmesi, verilerin kodlanarak anlamlı hale getirilmesi durumudur (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019). Bu çalışmada Kutadgu Bilig adlı eserde SBDÖP'ndaki değerler incelendiği için doküman analizinden yararlanılmıştır.

3.2 Çalışma Materyalleri

Bu çalışmada Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" adlı eseri SBDÖP'ndaki değerler açısından incelenmiştir. Eser, günümüz Türkçesine Yaşar Çağbayır tarafından 2019 yılında çevirilmiştir. Eserin baskısını Ötüken Neşriyat A.Ş. yapmıştır. Çalışmada 2018 SBDÖP'nda yer alan "adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik" değerlerinin eserde yer alıp almadığının tespiti yapılmıştır. Ayrıca programda yer almayıp Kutadgu Bilig'de bulunan değerlerin de tespiti yapılmıştır.

3.3 Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, incelenen konuyu bir sonraki çalışmalara kaynak olarak gösterilebilmesi için konunun genel olarak incelenmesi durumudur (Yıldırım, 1999). Çalışmada

Kutadgu Bilig adlı eserde SBDÖP'ndaki değerler incelendiği için içerik analizinden yararlanılmıştır.

Tablo 3.1 SBDÖP'nda yer alan değerlere ilişkin ölçüt tablosu

Değer	**Tanım**
Adalet	Kişinin hak ve hukukunun gözetilmesi (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023).
Aile Birliğine Önem Verme	Ailede bulunan insanlara değer verme durumudur (Akçay, 2020).
Bağımsızlık	Bağımlı olmama durumudur (TDK, 2023).
Barış	Savaşın sona ermesiyle gerçekleşen durumdur (TDK, 2023).
Bilimsellik	Bilgili olma durumudur (TDK, 2023).
Çalışkanlık	Aktif olma durumudur (TDK, 2023).
Dayanışma	Destek olma durumudur (TDK, 2023).
Duyarlılık	İnsanların hassas olma durumudur (TDK, 2023).
Dürüstlük	Güvenilir olma durumudur (TDK, 2023).
Estetik	İnsanların beğeni duygusuna uygun olma durumudur (TDK, 2023).
Eşitlik	İnsanların kanun önünde eşit olmasıdır (TDK, 2023).
Özgürlük	İnsanların kendi iradesine karar verebilme durumudur (TDK, 2023).
Saygı	İnsanların birbirine karşı ölçülü olabilme durumudur (TDK, 2023).
Sevgi	İnsanların birbirine karşı muhabbet göstermesi durumudur (TDK, 2023).
Sorumluluk	Yükümlülüklerin üstlenilmesi durumudur (TDK, 2023).
Tasarruf	İnsanın tavırlarının ölçülü olabilmesi durumudur (TDK, 2023).
Vatanseverlik	Kişinin yaşadığı yeri özümsemesi ve benimsemesidir (TDK, 2023).
Yardımseverlik	İnsanların hayır işleyebilme durumudur (TDK, 2023).

Tablo 3.1'de SBDÖP'nda yer alan değerlerin eserde tespiti için kriter olarak değerlerin tanımlarına yer verilmiştir. Programda yer alan değerler eserde tespit edilirken bu değer tanımları temel alınmıştır. Bu doğrultuda her bir değerin tespiti yapılmıştır.

Tablo 3.2 SBDÖP'nda yer almayan değerlere ilişkin ölçüt tablosu

Dostluk	İnsanların birbirleriyle dost olma durumudur (TDK, 2023).
Öz Denetim	Kişinin kendine hâkim olabilmesi durumudur (TDK, 2023).
Sabır	İnsanların bilinçli olarak beklemesi durumudur (TDK, 2023).
Cömertlik	Eli açık olma durumudur (TDK, 2023).
Erdem	Ahlaklı ve adaletli olma durumudur (TDK, 2023).
Tevekkül	İnsanların işlerini en güzel şekilde yaptıktan sonra yaratanına güvenebilmesidir (TDK, 2023).
Fedakârlık	Fedakâr olma durumudur (TDK, 2023).

Tablo 3.2'de SBDÖP'nda yer almayan değerlerin eserde tespiti için kriter olarak değerlerin tanımlarına yer verilmiştir. Bu değerler eserde tespit edilirken bu değer tanımlarından yararlanılmıştır. Her bir değerin bu tanımlar temel alınarak eserdeki beyitlerle ilişkisi kurulmuştur.

3.4 Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Geçerlik, nitel çalışmalarda elde edilen verileriçn ölçülmek istenen özelliğe uygun olarak ölçülebilmesi durumudur (Büyüköztürk, vd., 2019). Bu çalışmada geçerlik, Kutadgu Bilig'de bulunan 6645 beyit Güvenirlik, nitel çalışmalarda elde edilen verilerin yanılgılardan sterilize edilmiş halidir (Büyüköztürk, vd., 2019). Bu çalışmada verilerin analizinin başka bir araştırmacı tarafından da yapılarak sonuçlarının karşılaştırılması ile çalışılmıştır. Alanyazında bu durum analizci üçgenlemesi olarak ifade edilmektedir. Analizci üçgenlemesi; aynı verilerin farklı araştırmacılar tarafından da analiz edilerek sonuçların karşılaştırılmasıdır (Patton, 2018).

4. BULGULAR

4.1 Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerlerle İlgili Bulgular

4.1.1 Adalet Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanlığın başlangıcından itibaren, insanlarla birlikte gelişmiş olan adalet kavramı, Kağanların, devletin başında olan devlet adamlarının oluşturduğu ve geliştirmeye çalıştığı, insanlığı temsil eden önemli bir sembol olarak kabul edilmiştir (Çeçen, 1975). Devletin kuruluşundan bu yana önem arz eden bu kavram, eğitimde de önemli bir yere sahiptir. Adalet değeri, sosyal bilgiler dersinin değerlerinden bir tanesidir. SBDÖP'nda on sekiz değer arasından birinci sırada yer almaktadır. Adalet değeri, eski çağlardan günümüze aktarılmış, insanların başucu kitaplarından biri olacak şekilde yazılmış Kutadgu Bilig'de de çok önemli bir yere sahiptir. Devletin başında bulunan Kağan'dan, yönetilen halka kadar adalet kavramına çok önem verilmiştir. Hatta Kutadgu Bilig'de herkes bir gün ölürken adalet kavramını temsil eden Kağan'ın eserde ölmediği ifade edilmiştir. Bu durum adalet değerinin daima devam etmesi gerektiğini göstermektedir.

Kutadgu Bilig'de adalet değeriyle ilgili 800 beyit tespit edilmiştir. Adalet değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Beylik çok iyi bir şeydir, fakat da iyi olan yasadır ve onu doğru uygulamak gerekir. Bey iyi olur ve adalet yayılırsa halkın günleri ve devir ne kadar kutlu olur." (2019, 454-455).

Kutadgu Bilig'de bu beyitte adalet kavramının ülkenin başındaki Kağan'dan geldiği belirtilmektedir. Kağan adil olursa halkının da adalet kavramını anlayacağı ve uygulayacağı anlatılmaktadır.

> *"İşte bak, ben de doğruluk ve kanunum. Kanunun vasıfları bunlardır, dikkat et. Bak bu üzerinde oturduğum tahtın üçayağı vardır, ey gönlümün dayanağı. Üçayak üzerinde olan hiçbir şey bir tarafa meyletmez. Her üçü düz durdukça, taht sallanmaz. Eğer üçayaktan*

> *biri yana yatarsa diğer ikisi de kayar ve üzerinde oturan yuvarlanır. Üçayaklı olan her şey doğru ve düz durur, eğer dört ayaklı olursa biri eğri olabilir." (2019, 0800-0804).*

Kağan, Aydoldu'ya adalet kavramını anlatırken doğruluğun oluşabilmesi için kanunların adil bir şekilde işlemesi gerektiğinden bahsetmektedir. Adil olma, dengeyi kurmak için gerekli olan üç koşuldan bir tanesi olarak gösterilmektedir.

> *"Ben işleri doğruluk ile hallederim. İnsanları, bey soylu(asil) veya kul diye ayırmam. Ey güçlü insan, elimdeki bu bıçak biçen ve kesen bir alettir. Ben işleri bıçak gibi keser, atarım. Hak arayan kimsenin işini uzatmam. Şekere gelince o zulüme uğrayarak kapıma gelen ve adaleti ben de bulan insan içindir." (2019, 0809-0812).*

Aydoldu'ya adalet kavramının devlet idaresinde nasıl ilerlediğini anlatan Kağan, sınıf farkı gözetmeksizin adalet kavramının herkes için geçerli olduğunu vurgulamaktadır.

"Bey iyi olursa halk da daima ona itaat eder, iyi güzel tavır ve harekete sahip olur." (2019, 0887).

Bu beyitte Kağan Aydoldu'ya bey, adil olmayı başarırsa halkının da onun yanında olacağı ifade etmektedir.

"Ey Kağan, bu saltanatın uzun sürmesini istersen, şu birkaç işi yap şu birkaç şeyi de bırak: Adaletle iş gör, buna gayret et. Yağmalayıp zulmetme. Kadim tanrıya kulluk et ve onun kapısına yüz sür." (2019, 1450-1451).

Aydoldu, Kağan'a vasiyet yazdığında ilk öğütlediği şeylerden bir tanesi adil olma kavramıdır. Adalete bu derece önem veren Aydoldu, Kağan'ın da en önemli vasıflarından bir tanesi olması gerektiğini dile getirmiştir.

"Kağan'da o günden itibaren gayretle çalıştı, günden güne iyi yasalar koydu. Halk zenginleşti, memlekette düzen sağlandı, halk Kağan'a dua etti." (2019, 1570-1571).

Bu beyitte Öğdülmüş, halkın huzuru için doğrulukla yasa koyan Kağan'dan övgüyle bahsetmektedir.

"Helal dünya nimeti bulmalı ve kazanıp yemeli, bir kısmını da fakirlere dağıtmalıdır. Keşke bu ağır yük ve boğaz olmasa. Bunlara karşı durmak insan için mümkün değil.

Kadim Tanrı'nın adaletinden daima korkarak yaşa. Sürekli yardımını ümit et, huzuruna yaşa." (2019, 3666-3668).

İlgili beyitte Öğdülmüş, Odgurmuş'a dünyadaki yaşadıklarımızla ahiretin nasıl kazanılacağını bahsetmektedir. Sadece bu dünyada değil ahirette de adalet kavramının önemine dikkat çekmektedir.

> *"Yönetim altındakilerin senin üzerinde üç hakkı vardır: Bu haklarını öde ve onları zorluğa düşürme. Bunlardan biri, memleketinde gümüş (para) temiz kalsın. Onun ayarını koru, ey bilgili insan. İkincisi halkı adil kanunlar ile idare et. Birinin diğerine egemen olmasına engel ol, onları koru." (2019, 5574-5576).*

Öğdülmüş ve Kağan arasındaki geçen bu konuşmada, Öğdülmüş, Kağan'a nasihatler vermektedir. Beyitte Kağan'ın nasıl halkın üzerinde hakkı varsa aynı şekilde halkın da Kağan'ın üzerinde hakkı ve etkisi olduğu belirtilmektedir. Ülkeyi yönetebilmenin en önemli ögelerinden bir tanesinin adil olmak olduğu ifade edilmektedir.

4.1.2 Aile Birliğine Önem Verme Değeri ile İlgili Bulgular

En eski toplumdan en yeni topluma geçişte kültürler arası aktarım meydana gelir. Görgü, adap kuralları, örf ve adetler aktarılırken ufakta olsa değişimler oluşur. Bu değişimlerin yaşandığı ilk yer ise ailedir (Akçay, 2020). Her şey ilk olarak ailede başlar. Değişimler ailede meydana gelir. Toplumun oluşmasını ve bir arada yaşayabilmesini sağlayan bu değer derslere de konu olarak yerleşmiştir (Gündeş, 2021). Bir nevi ilköğrenim yeri olan aile bu değişimden kolayca etkilenir. Bunun için, aile bireylerinin bilgili olması gerekmektedir. Malumatı yüksek olan aile bireyleri ağaç yaşken eğilir diyerek küçük yaştan itibaren bu değeri aşılarlar (Akçay, 2020). Aile birliğine önem verme değeri sosyal bilgilerin değerlerinden bir tanesidir. İlk toplumların oluşmasından itibaren aktarılan değer sosyal bilgilere kaynaklık eden Kutadgu Bilig'de de ele alınmıştır. Küntogdı hariç Aydoldu, Ögdülmiş ve Odgurmuş'un birbirleriyle akraba olduğu görülmektedir. Bu durum Kutadgu Bilig'de aile kavramının çok önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Eserde 559 beyitin aile birliğine önem verme değerini yansıttığı tespit edilmiştir. Aile birliğine önem verme değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

> *"Tecrübeli, yaşını başını almış ve çocuk sahibi insan ne der; dinle. Kimin çocukları naz içinde yetiştirilirse o kimseye ağlamak düşer, üzülmek onun için kaçınılmaz olur. Baba çocuğunu küçüklüğünde başıboş bırakırsa kabahat ve suç çocukta değil, babadadır. Çocukların tavrı, hareketi kötü ise o kötülüğü baba yapmıştır. (Çocuğu) hayırlı olmaktan alıkoyan odur. Baba çocuğunu kontrol altına alıp ona her şeyi öğretirse oğlu veya kızı yetişip büyüyünce sevinir. Ey baba olan, çocuğunu denetim altında tut. Arkadan gelenler sana gülmesinler. Oğlan veya kıza erdem ve bilgi öğretmeli ki onlar iyi ve güzel yetişsinler." (2019:1222-1228).*

Aile birliğinin oluşturan ve bir arada tutan etmen baba kavramıdır. Baba ailenin başında olduğu müddetçe erkek-kız çocuğunun her şeyinden sorumludur. Küçükken kötü tavır takınmaları, büyüdüklerinde erdemli olmalarına kadar her şeylerinden baba mesuldür. Çünkü ailenin var olmasını sağlayan kişi baba olarak görülmüştür.

"Kardeş ve akrabaya yakınlık göster. Güler yüzle büyüğün ve küçüğün gönlünü al." (2019: 1327).

Bir kültürün var olabilmesi için ailenin var olması gerekmektedir. Ailenin var olmasıyla oluşan kardeş ve akrabalık kavramı Kutadgu Bilig'de önemli bir yer tutmaktadır. Aydoldu'nun oğlu Öğdülmüş'e vermiş olduğu öğütte aile bağının önemine dikkat çekmiştir. Kişi, büyüğünü sayarak, küçüğünü de severek bu kavramı hayatına yerleştirmesini öğütlemektedir.

"Oğlan ve kız çocuklarının iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur." (2019: 1486).

Aydoldu'nun, Kağan Gündoğdu'ya yazmış olduğu vasiyetnamesinde, çocukların bu hayattaki rollerini ebeveynlerin belirleyeceği belirtilmektedir. Çocuklar anne ve babasını örnek alarak hayatlarına yön verirler. Bu sebeple aile kavramı çok önemlidir.

"Serbest ve başıboş bırakma, sıkı tut ve kötü hareketlerine engel ol. Çocuk sıkı bir terbiye altında bulundurulursa sonunda mutlu olur." (2019: 1491).

Aydoldu'nun yazmış olduğu vasiyetnamesinde çocukların her zaman hareketlerinin takip edilmesi, hiçbir zaman yalnız bırakılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü çocuklar yanlış kararlar verebilirler. Bu durumun da hayatlarını olumsuz etkileyebileceği belirtilmiştir.

"Babanı, anneni sevindir, onlara hizmet et. Hizmetin karşılığında binlerce yarar verilir." (2019: 1569).

Bu beyitte Kağan Gündoğdu'nun Öğdülmüş'e söylediği beyitler arasında aile birliğinin önemi vurgulanmıştır. Alt tabakadan, üst tabakaya kadar aileye çok fazla önem verildiği görülmektedir. Annesini ve babasını önemseyen insanın hem bu dünyada hem de ahirette huzuru tadacağı belirtilmiştir.

"Bir de, ey Kağan, çocuk ne kadar babasının rızasını alırsa o kadar onun duasına nail olur. Babam bana hayır dua etmişti. Ben o dua ile bu mevkiye ulaştım." (2019: 1802-1803).

Öğdülmüş ve Kağan arasında geçen bu diyalogda babanın duasının çok önemsendiği görülmektedir. Baba kavramı, anne kavramından daha fazla önemsenmiştir. Bulunduğu mertebeye gelmesini dahi babanın yapmış olduğu duayla olacağı belirtilmektedir.

"Yakınların, akraba ve kardeşlerin senden uzaklaşsalar bile ey arkadaş, ey arkadaş sen onlara daima yakınlık göster." (2019: 3433).

İlgili beyitte Öğdülmüş'in Odgurmuş ile arasında geçen konuşmada akrabanın önemi vurgulanmıştır. Aile fertleri ile sıkıntılar yaşanabileceği bu sıkıntılar sonucunda da araya mesafelerin girebileceği dile getirilmiştir. Fakat ne olursa olsun aileden uzaklaşılmaması gerektiği öğütlenmektedir.

"Çıkar gözetmeyen dost, ahbap ve arkadaş edinmeye çalış, onlara inan ve kaygısız yaşa." (2019: 4217).

Bu beyitte Öğdülmüş, iyi ve kötü zamanda sevdiklerinin ve değer verdiklerinin aile olarak benimsediğin insanların yanında olması gerektiği vurgulanmaktadır

4.1.3 Bağımsızlık Değeri ile İlgili Bulgular

Bağımsızlık değeri, insanoğlunun doğuşundan itibaren var olan bir kavramdır. Hür olma isteğinden doğmuştur ki devleti oluşturan insanlar bağımsızlık kavramıyla bu derece bütünleşmiştir. Devletin var olma koşulu da buradan gelmektedir. Bağımsızlığın egemenlikle eş değer tutulduğu toplumumuzda devleti devlet yapan bir kavramdır (Saraç, 2006). Geçmişten geleceğe aktarılan bu değer derslerimize konu olarak da eklenmiştir. Bağımsızlık değerini konu alan derslerden bir tanesi de sosyal bilgilerdir. Bu değer, sosyal bilgiler dersine kaynaklık eden Kutadgu Bilig'de de yer almaktadır.

Eserde bağımsızlık değerinin 667 beyitte geçtiği tespit edilmiştir. Bağımsızlık değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

> *"Halk üzerinden bütün baskı ve yükü kaldırdı. Kendisinde hiçbir uygunsuz davranış görülmedi. Yasalar kondu, memleket düzene girdi. Ülkenin temeli sağlamlaştı ve kağan huzura kavuştu. Sevenler çoğaldı sevmeyen ve düşman olanla ülkesini bırakıp kaçtı. Tozlar süzüldü (kötüler ayıklandı). Kağan sıkıntıdan kurtuldu, huzur ve sevince kavuştu, işleri görüldü, kendisi rahata kavuştu." (2019: 1771-1774).*

Bu beyitte Öğdülmüş ve Kağan arasında geçen diyalogda bağımsızlığın olmasıyla birlikte ülkenin rahata ereceği konuşulmaktadır. Bağımsızlığını elde etmiş bir ülke de mutluluğun boy göstereceği vurgulanmaktadır. Çünkü bu şekilde ülkenin temelinin sağlamlaşacağı düşünülmektedir.

> *"O bütün arzusunu kılıcı ile istemelidir: Vurmalı, almalı, vermeli ve böylelikle şöhretini büyütmelidir. Silah arkadaşlarını yedirip içirmeli ve giydirip kuşatmalı. Onlara çok at, koşum, köle ve cariye ihsan etmelidir. Böyle olursa onun etrafına mert yiğitler toplanır ve tatlı canlarını feda ederek dağda kayada (savaşırken öldükleri yerde) yatarlar." (2019: 2279-2281).*

İlgili beyitte Öğdülmüş, Kağan'a bir komutanın nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır. Bağımsızlığını elde etmiş bir Kağan'ın, öldükten sonra da adının ölmeyeceği, şanının devam edeceği belirtilmiştir.

> *"Ordu komutanı kendine aşırı güvenirse şüphesiz, düşmandan darbe yer. Bu büyüklük taslayan (gururlu) adam ihmalkârlık eder. İhmalkâr adam ya bozulur yahut vakitsiz ölür. Cesur ve gözü pek kişi olması gerekir: adı yayılmalı, şanlı ve şöhret sahibi olmalı. Korkmaları için kötülere karşı heybetli (yaman) gerek. Sevmeleri için de namuslulara iyi (davranmak) gerek. Komutan yönetimi bilmeli, ordu ve yönetim işi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. İyi yönetilirse ordu başsız kalmaz. Komutanlı olursa asker birbirine sıkı sıkıya*

bağlı olur. Hangi ordu başsız kalırsa onu bırak. O ordu bozulur, ey kağan sen çok yaşa." (2019: 2296-2302).

Bu beyitte ordu komutanının ne gibi özelliklerin olması gerektiğinden bahsedilmektedir. Bağımsızlığın, Kağan ile birlikte ordu komutanı sayesinde kazanıldığı belirtilmektedir. Ordunun başında komutan ve ülkenin başındaki Kağan olmazsa o ülkenin ayakta kalamayacağı ifade edilmektedir.

"Eğer düşmanın askeri çok ve senin ki daha savaşa acele etme ve ona göre tedbir al. Anlaşmak imkânı varsa onunla anlaş. Yok ise zırhını giy, düşmana sert bir şekilde saldır, boğuş." (2019: 2359-2360).

İlgili beyitte ordu komutanının, bağımsızlık uğruna savaş stratejilerinden bahsedilmektedir. Bağımsızlığın sadece savaşarak kazanılmayacağı ifade edilmektedir. Savaşın sadece kendine güvenmekle kazanılmayacağı, önlemin de alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

"Mağrur kahraman seyirterek süratle ordusunu sürer. Şahinin kuşlara saldırması gibi hücum eder ve kanlar döker. Yiğit adam düşmanı görünce tozu dumana katar. Her yere o atılır, başkalarına sıra gelmez. Yiğit adam, asker görünce yırtıcı aslan kesilir, seyirtir ya öldürür veya vuruşarak ölür. Yiğit adamın, düşmanı görünce yüzü güler, düşmanla kapışınca kızıl kana boyanır. At koşum ve zırhlar kıpkırmızı olur. Kırmızı ateş gibi yanan yanaklar mosmor kesilir. Düşman at salar ve senin üzerine yürü senden kaçarsa onu takip ederse dayan, kaçma, dağılır (püskürtülür). Düşman harekete geçerse sen de ona göre hareket et. Durma, onlara ayak uydur, hazırlıklı davran. Eğer düşman karşı duramayıp senden kaçarsa onu takip et ve esir almaya çalış. Böyle yapmazsan, düşmanı mağlup eden kahraman yiğitlerin safı karışınca düşman dönüp tekrar hücum eder ve galip gelir. Düşman kaçarsa onu ölçülü takip et, pek uzaklara gitme, eğer düşman geri dönerse sonra kaçamazsın. Düşman ümitsizliğe düşerse ölümü göze alan kimse şiddetle karşı koyar." (2019: 2381-2392).

Yukarıdaki beyitte insanın ya düşmanını öldüreceği ya da vatanı uğruna canını feda etmesi gerektiği belirtilmektedir. Bağımsızlığın bu derece önemli olduğu vurgulanmaktadır.

"Ülkeyi alan ki onu kılıçla almıştır, yöneten onu kalemle yönetmiştir. Bir memleketi kılıç ile tez elden ele geçirmek mümkündür, fakat kalem olmayınca onu elde tutulamaz." (2019: 2425-2426).

Bu beyitte bağımsızlığın sadece kılıç ile kazanılamayacağı, akıllı bir şekilde hareket ederek masada da kazanılabileceği belirtilmektedir. Kılıç ile alınmış bir ülkenin, kalem kullanılmadan devamlılığının sürdürülemeyeceği belirtilmektedir.

"Doğru sözlü ve her işi önceden gören keskin görüşlü insan çok güzel söylemiş: Kadim Tanrı kime destek oldu ve yardım ettiyse dünya onun oldu, kut yardım ediverdi. Kim kadim Tanrı'nın yardımına kavuşursa o, her iki dünyada iyilik bulur." (2019: 6191-6193).

İlgili beyitte Öğdülmüş ile Odgurmuş arasında geçen konuşmada Kağan'ın sadece başarısıyla bağımsızlığın elde edilemeyeceği belirtilmektedir. Bağımsızlığını elde eden Kağan'ın bu durumu kut ile elde ettiği vurgulanmaktadır.

4.1.4 Barış Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanlar arasında kavga ortamının olmaması, insanların sessiz şekilde yaşaması durumu demek değildir. Barış; adaletin sağlanması, insanların nefes alabilecekleri ortamının güzel bir şekilde sağlanması durumudur. İnsan haklarına saygı çerçevesinde şekillenen bu durum insana insan olduğu için değer vermeyi gerektirir. İnsanlara değer verme, huzurlu bir ortamın oluşması, savaş durumunun olmaması barış kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Çakmak, 2016). Barış değeri, SBDÖP'nda yer alan değerlerden birisidir. Bu değer, sosyal bilgiler dersine kaynaklık eden Kutadgu Bilig'de de yer almaktadır.

Eserde 337 beytin barış değerini yansıttığı tespit edilmiştir. Barış değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"İl ve şehirleri idare, barışı ve huzuru sağlamak için kağanın iyi tabiat ve binlerce erdem sahibi olması lazımdır. Bu iyi tabiat ne güzel şeydir: Tabiatı iyi olan insanın hayatı da güzeldir." (2019: 1981-1982).

Bu beyitte Öğdülmüş ve Kağan arasında geçen diyalogda huzurlu ortamdan bahsedilmiştir. Bu ortamda nizamın sağlanması, barış ortamının oluşması için

Kağan'ın fazilet sahibi olması gerektiği söylenmektedir. Bu sayede ülkede barış ortamının oluşacağı belirtilmektedir.

> *"Eğer sen baskına imkân bulamazsan elçi göndererek barış yap, var böyle hareket et! Sözle oyala, barış. Kendini koru ve savaşa acele etme. İşte bu kadar. Böyle olmaz da düşman anlaşmak istemeyip savaşmakta ısrar ederse işi uzatma, askeri topla ve savaş. Askere mal dağıt, onların kahramanlık duygularını okşa ve her şeyi düşün." (2019: 2362-2365).*

İlgili beyitte Öğdülmüş, Kağan'a komutanın nasıl olması gerektiğini ifade ederken komutanın sadece savaş odaklı olmaması gerektiği, bazen de barış istemesi gerektiğini belirtmektedir. Kağan'ın ilk olarak barıştan yana olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum barış değerine önem verildiği göstermektedir.

"Onlara güler yüz göster, tatlı söz söyle, mal ve mülk dağıt. Serbest ve özgür insanlar bu üç şeyin etrafına toplanır. Sen kulu altın ve gümüşle alma. Bu üç şeyi feda et, o herkesi yumuşatır." (2019: 2408-2409).

Yukarıdaki beyitte komutanın barış ortamını oluşturması, Kağan'ın huzuru sağlamasıyla birlikte barış ortamın oluşacağı dile getirilmiştir. Barış ortamının, halkın Kağan'a olan bağlılığını da güçlendireceği ifade edilmiştir.

> *"Bir memleketi kılıç ile tez elden ele geçirmek mümkündür, fakat kalem olmayınca onu elde tutulamaz. Herhangi bir toprak kılıç ve kuvvetle alınabilir. Fakat bu egemenlik şiddet ve intikam ile uzun yıllar devam ettirilemez. Hangi şehir ve ülke kalem ile idare edilirse orada herkes kendi arzu ve nasibini bulur." (2019: 2426-2428).*

Yukarıdaki beyitte meselenin kılıç ile ülkeyi kazanmak değil, kazandığı ülkede huzuru ve barışı sağlayabilmek olduğu ifade edilmiştir. Komutanın ülkesini kazandığında, Kağan'ın da barış ortamını sağlaması gerektiği belirtilmektedir.

"Eğer zalim zulmederse sen onu affet, din yolu budur. Kul ve cariye suç işlerse sen onların suçunu bağışla. Bu suç bağışlama sevabını, ahiret için kendine azık et." (2019: 3434-3435).

Öğdülmüş ve Odgurmuş arasında geçen bu diyalogda barış değerinin sadece savaş ile ilişkili olmadığı kişinin bulunduğu ortamdaki huzuru sağlamasıyla da ilişkili olduğu

belirtilmektedir. Kişinin etrafındaki olumsuz olan şeyleri affetmesinin ona huzuru kazandıracağı ifade edilmektedir.

"Cömert derler, cömert kimdir? Cömert canını feda ederek insanın hakkını ödeyen insandır. Yalnız gümüş dağıtmak cömertlik değildir. Cömert halk için canını feda eder. Cömert insan malını halka akıtırsa halk da koşarak onun etrafında toplanır." (2019: 6105-6107).

Bu beyitte Odgurmuş, Öğdülmüş'e kişinin elinin açık olmasının ona huzurlu bir ortam sağlayacağı dile getirilmektedir. Barışın kaynağının bu anlayış olduğu belirtilmektedir.

"Dünya düzene girdi. İyi dua çoğaldı. Bunun bereketi ile memlekette günden güne mutluluk arttı. Onlar gitti, fakat iyi adları kaldı. Onların adı daima hürmetle anılacaktır." (2019: 6424-6425).

İlgili beyitte Öğdülmüş ve Kağan arasında geçen bu diyalogda ülke de belirli bir nizamın oluşması için barış kavramının olması gerektiği vurgulanmaktadır. Huzur ve barış kavramının eş değer bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Barış ortamını sağlayan bey, ölse dahi adının saygıyla anılacağı belirtilmektedir

4.1.5 Bilimsellik Değeri ile İlgili Bulgular

Toplumlar en başından bu yana bilgiye önem vermiştir. Çünkü bilgi merak etmekten gelmektedir. Merak ve araştırmanın sonucunda yer alan bilgi kavramı toplumların hayatını şekillendirmiştir (Ergün, 2021). SBDÖP'nda bilimsellik değeri beşinci sırada yer almaktadır. Bilimsellik değerinin insanlara kazandırılması için öğretim programlarına değer olarak eklenmiştir. Bu değeri kazandırmayı amaçlayan derslerden bir tanesi de sosyal bilgiler dersidir. Bu değerin Kutadgu Bilig adlı eserde de yer aldığı görülmektedir

Eserde bilimsellik değerinin 497 beyitte geçtiği tespit edilmiştir. Bilimsellik değerini yansıtan beyitlerden bazılarına aşağıda yer verilmektedir:

> *"O akıllı, bilgili, yumuşak huylu bir bey imiş ve erdemli insanları ararmış. Aklın kıymetini yine akıllı bilir. Bilginin sattığı bilgiyi de bilgili alır. Şairin söylemiş olduğu şu söz de mealdedir ve aynı fikri ifade eder: Bilginin kıymetini bilgili bilir. Akla hürmet bilgiden gelir. Bilginin kıymetini deli nereden bilecek. Bilgiyi, nerede bulursa bilgili alır." (2019: 0469-0473).*

Bu beyitte Aydoldu, kendi isteğiyle Kağan Gündoğdu'nun hizmetine geldiğinde malumatın ne kadar da önemli olduğunu fark ettiği görülmektedir. Kağan, bilgiye ve bilgiliye çok önem vermektedir. Akıl her insanda vardır fakat aklını bilgiyle dolduran insandan hiçbir zaman zarar gelmeyeceği belirtilmektedir.

"İster tabip; getir ister kam. Ölmekte olana hiçbir ilaç fayda vermez. Ey hayatta olan, gafil olma. Bugün dirisin, fakat bir gün öleceksin." (2019: 1065-1066).

İlgili beyitte mutluluğun süreksizliğini ve gelecek anlatılırken bilimsellik değerine yer verilmiştir. Bazen ne kadar bilgili olursan ol, bilginin bir yere kadar yetebileceği vurgulanmaktadır. Ama bu durumu anlamanın yine bilgi sayesinde olduğu görülmektedir.

"Doğan herkes ölüme, yükselen her şey düşüşe mahkûmdur. Her yokuşun bir inişi, her tepenin bir çukuru, her sevincin bir kederi ve her acıya karşı bir lezzet vardır." (2019: 1086-1087).

Bu beyitte Aydoldu ve Kağan arasındaki diyalogda her canlının ölümü tadacağı vurgulanmak istenmiştir. Bilginin doğuştan gelmediği yaşayarak öğrenildiği vurgulanmıştır.

> *"İnsan anadan mı bilgin olarak doğar, yoksa yaşı ilerledikçe mi öğrenir? Öğdülmüş cevap verdi: Ey devletli kağan, erdemin bir adı da bilgi ve akıldır. İnsan bilgisiz doğar ve yaşadıkça öğrenir. Bilgi sahibi olduğu için her işi yapabilir (her iş bilgi ile mümkündür). Anadan doğan bilgisiz doğar, bilgi öğrenir ve böylelikle itibar kazanır. Çalışmakla elde edilemeyen şey akıldır. Tanrı onu insanın hamuruna katar. İnsan akıldan başka bütün erdemleri öğrenir ve böylece bilgisi gelişir." (2019: 1678-1683).*

Öğdülmüş ile Kağan arasında geçen bu diyalogda bilginin deneyimlerle elde edilebileceği vurgulanmaktadır. Bilginin zaman ve zahmet gerektirdiği belirtilmektedir. Kağan'dan halka yani en üst tabakadan en alt tabakaya kadar herkesin bir şekilde bilgi sahibi olabileceği ifade edilmektedir.

> *"Bu tür yararlı şeyler bilgiden gelir. Akıllı bilgili ve iyi huylu kimseden gelir. Akıllı insan nasıl övülmez, akılsız kimsenin işi nasıl yerilmez. Akıllının işi hep ölçülüdür. Bilgisizin işi ise hep gelişi güzeldir. Akıllıya kut ne güzel yakışır. Ya iyi huylu bilgiliye ne de yakışır, inan." (2019: 1775- 1778).*

Kutadgu Bilig'in isminden de anlaşıldığı üzere mutlu bilgi anlamına gelmektedir. Güzel davranışlara sahip olan kişinin davranışları sahip olduğu bilgiyle açıklanabilir. Beyitte kişi bilgiliyse hayatında bir nizam ve ölçü bulunacağı belirtilmektedir.

"Hazinedarın dört işlemi çok iyi olmalı. Aklını ve gönlünü hesap tutmaya iyice alıştırmalıdır. Dört işlemden sonra, geometri hesaplarını ele alması gereklidir. Dikkat edersen, geometri ince hesaptır; bununla yer ve gök hesapları yapılabilir." (2019: 2782-2784).

Bu beyitte Öğdülmüş, Kağan'a hazinedarın nasıl olması gerektiğini anlatırken yukarıdaki beyitlere yer vermektedir. Yaklaşık 953 yıl önce bile matematiğin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu durum, bilime verilen önemi göstermektedir.

> *"Akıllı insanlar iyi ad isterler. Bilgili insanlar güvenilir olurlar. Akıllı insandan insanlık gelir. Bilgili kimse insanların insanı olur. Akıllı insan ne der, dinle: İnsanların başı akıllı insandır. Akıllı, vefalı kimse insanların soylusudur. O başkaları için her vakit kendisini feda edebilir. Temiz olmayan, cefakâr ve küstah kimse, söz vermiş olsa bile sözünden döner." (2019: 2872-2876).*

İlgili beyitte Öğdülmüş, aklın ve bilginin çok önemli olduğunu belirtmektedir. Kağan'a aşçıbaşının nasıl olması gerektiğini anlatırken bilginin öneminden bahsetmektedir. İnsanlar arasında gelişen güven duygusunun dahi bilgiyle bağdaştırıldığı görülmektedir.

"Dünyayı ihtiyarlatmış, çok yaşamış, ak saçlı insan ne der; dinle: Bilgi ve erdem öğren, ona saygılı ol. Bu erdem sonra sana da saygınlık sağlar. Bilgi edin, anlayış sahibi ol, boş vakit geçirme, zamanı geçince o sana iyilik getirir." (2019: 3012-3014).

Bu beyitte Öğdülmüş Kağan'a bilgili insanın daima değerli olduğunu açıklamaktadır.

4.1.6 Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanlar dinamik bir yapıya sahiptir. Her birey çeşitli yeteneklerle donatılmıştır. Birey bu yetenekleri gerektiği gibi kullanabilmek için çaba göstermektedirler (Gündeş, 2021). Toplumlar ve toplamsal kurumlar çalışmanın bir ürünü olarak meydana gelmişlerdir. Bu noktada çalışkan çok önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilgiler dersi de çalışkanlık değerini kazandırmayı hedefler. Sosyal bilgiler dersine kaynaklık eden Kutadgu Bilig'de de çalışkanlık bir değer olarak yer almaktadır.

Eserde 288 beyitte çalışkanlık değerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışkanlık değerini yansıtan beyitlerden bazılarına aşağıda yer verilmektedir:

> *"Bu Aydoldu o günden itibaren hizmete başladı. Her gün erkenden kalktı ve hizmette kusur etmedi. Gündüz kapıcılar ve gece muhafızlar ile birlikte bulundu. Dürüstlük ve bağlılıkla hizmet etti. Kağanın yanına girip çıkmakta ve kağan da ona karşı teveccüh ve itimat göstermekte devam etti. Günden güne hizmetini arttırmakta ve kağan da onu günden güne yükseltmekte idi. Beyler kulu hizmetlerinden dolayı yükseltirler. Hizmetleri makbule geçtikçe, küçükler yükselir. Hizmet et, kul hizmeti sayesinde bey olur. Hizmeti makbule geçmeyen insan dileğine kavuşur mu? İmdi dinle, âlim ne der? Bunu doğrulayan sözü bu fikri ne kadar ince ifade eder. Değersiz, hizmeti sayesinde başköşeye geçer. Liyakatsiz kimse, ne kadar yaranmaya çalışsa da kapı önünü boylar. Hizmetli dürüstlükle hizmet etmelidir. Hizmeti makbule geçerse dileğine erişir. Bu Aydoldu her gün kusursuz hizmet etti. Kağan da ihsanı ile ona kapıları açtı. O, günden güne kağana daha fazla yaklaşarak yükselmekte devam etti. Gittikçe kaygısı azaldı, sevinci arttı. Aydoldu vazifesini büyük bir şevkle ifa etti. Kağan da ona ihsan da bulundu. Yardımcıları ve malı çoğaldı. Kağan onu her türlü işte denedi. Hizmetkârını kendi istediği gibi buldu." (2019: 0607-0619).*

Yukarıdaki beyitte hizmetli kendi görevlerini bilerek, işinin hakkını vererek, azim ve istekle çalıştığında Kağan'ın gözünde önemli yere sahip olacağı belirtilmektedir. Hizmetli, işini dürüstlükle yaptığında Kağan'ın güvenme duygusu artar. Görevlerini layığıyla yerine getiren kişinin bulunduğu statüsünün bir üst seviyeye çıkartıldığı belirtilmektedir.

> *"Beyleri memnun edecek şekilde hizmet et, bey memnun olursa bu hizmet ikbal kapılarını açar. Hizmetkâr hizmet etmesini bilirse başköşeye erişir, hizmet etmesini bilmezse başköşeden kapı önüne düşer. Hizmet eden kul beyini çok memnun edersen bu kul için itibar ve ihsan kapıları açmış olur. Kağan: söylediklerini anladım. Beni memnun etmeye çalış ve çok dikkatli hareket et. Ben yararsız şeyleri sana söyleyeyim. Sen yararsıza yaklaşma, temiz davran." (2019: 0843-0847).*

Bu beyitte Aydoldu Kağan'a hizmetkârın görevini layığıyla yerine getirmesinden bahsetmektedir. Bu beyitte çalışkanlık sadece hizmet olarak değerlendirilmemiş, sadık olmakla da ilişkilendirilmiştir. Hizmetkâr görevini doğru yaptığı sürece Kağan'ın da bu durumdan hoşnut olacağı vurgulanmıştır.

"Bilgili insanlar vücutlarını zayıflatırlar, bilgi ile avunur, ruhlarını besler (zenginleştirir). Vücudun nasibi hep ağızdan girer, ruhun nasibi olan doğru söz kulaktan girer." (2019: 0990-0991).

İlgili beyitte çalışkanlık değeri bilgili olmak ile bağdaştırılmıştır. Çalışkanlığın sadece fiziksel yönden aktif olmak olmadığı vurgulanmıştır.

"Bilgisi geniş bilge yine iyi söylemiş. Ey mutlu insan, sen bunu dinle. Artık başında kuğu rengi beliren insan gayret etmelidir ki gönlü de kuğu gibi ak olsun." (2019: 1100-1101).

Aydoldu ve Kağan arasında geçen bu diyalogda çabalamanın insanoğlunun vazgeçilmezi olduğu belirtilmektedir. İnsanoğlunun, çabalayarak bir yerlere gelebileceği vurgulanmaktadır.

"Savaşan ve hayatını bununla kazanan insan ne der, dinle: Ey kahraman, savaşarak al ve aldıklarını tekrar yiğitlere ver. Cömert ol, bağışla yedir ve içir. Eğer malın eksilirse tekrar savaş, al ve eksileni tamamla." (2019: 2052-2053).

Bu beyitte insanoğlunun daima daha çok çalışarak ve yaratanın da emrettiklerinin yerine getirerek malını arttırabileceği belirtilmektedir.

> *"Kağan bir gün Öğdülmüş'ü çağırdı, halkın durumunu ve memleket işlerini sordu. "Memleketin ve halkın hali nasıl, şimdi günler ve zaman nasıl geçiyor?" dedi. Sen benim gözüm ve kulağımsın. Her işimi senin yapmanı istiyorum, kapı aç. Bu birkaç gün kaygı ve üzüntü içinde kaldığın için işlerle ilgilenemedin, acaba işlerin nasıl gidiyor?" (2019: 6347-6350).*

Yukarıdaki beyitte çalışkanlık değeri, sadece fiziksel aktiflik olarak ele alınmamaktadır. Çalışkanlık değeri, güven duygusuyla bağdaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1.7 Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgular

Dayanışma değeri, insanoğlunun var olmasından itibaren insanların birbirleriyle ilişkiler kurup toplumları oluşturmasıyla oluşmuştur. Toplumların oluşmasındaki en büyük neden ise insanların dayanışmasından gelmektedir. İnsanlar birbirlerine destek olup, birlik-beraberlik içerisinde olursa o toplumda huzur ve mutluluk eksik olmaz (Akıncan, 2018). Dayanışma değeri, SBDÖP'nda da yer almaktadır. Sosyal bilgiler dersi için önemli bir kaynak olan Kutadgu Bilig'de dayanışma değeri yer almaktadır.

Eserde 703 beyitte dayanışma değerine yer verildiği görülmektedir. Dayanışma değerini yansıtan beyitlerden bazılarına aşağıda yer verilmektedir:

"İkramı bol tut, başkalarına yedir. Bir kimsenin ayıbını görürsen, açma üstünü ört. İbadette gayretli ol, Kadim Tanrı' ya kulluk et, günahtan uzak dur, kendini koru. İkbal yardım ederse, kibirlenme. Kötülük etme, elinden geldiği kadar iyilik yap." (2019: 1328-1330).

Bu beyitte Aydoldu, oğlu Öğdülmüş'e iyi bir insan olmak istiyorsan insanlarla ilişkin kuvvetli olsun, onlara yardımcı ol şeklinde nasihatte bulunmuştur.

"Bey yalnız tek başına ne kadar gayret ederse etsin görevli biri yardım etmese beyliği yürütemez. Bey içeridedir görevli onun dışarıdaki gözüdür. O beyin hem gözü hem sözüdür." (2019: 3123-3124).

İlgili beyitte insanoğlunun, bey dahi olsa tek başına bir işi devam ettiremeyeceği belirtilmektedir. İnsanların dayanışma halinde olması gerektiği vurgulanmaktadır. İnsanlar birbirlerine güvenip, sırtlarını yaslayabilmelidir.

"Seni halkın iyiliği için davet ediyorum. Bu iyilik, halkın menfaatidir. Buna karşı gelme. Benim bu söylediklerime dikkat et. Doğru ise oradan kalk, buraya gel. Benimle beraber ol, bana yardım et. Fakirleri destekle, onların durumunu düzelt." (2019: 3259-3261).

Bu beyitte Kağan, Odgurmuşa'a nasihat ederken birlik ve beraberliğe dikkat çekmektedir. Kağan, Odgurmuş'un kendisine destek olursa daha çok güçleneceğini ifade etmektedir. Bu durumun hem kendisine hem de Odgurmuş'a katkı sağlayacağını belirtmektedir.

"Tek başına ağır zahmetlere katlandın. Aç ve çıplak yaşıyorsun, dermansız bir haldesin. Senin için bütün akrabaların sızlanıyor. Görmek isteyince bulamıyor ve gönülleri çıldırıyor. Hiçbir insan tek başına yapamaz. Sen burada yalnızsın ve hasta da olabilirsin." (2019: 3328-3330).

Odgurmuş ve Öğdülmüş arasındaki geçen bu diyalogda kişinin tek başına olamayacağı vurgulanmaktadır. İnsanların muhakkak başka insanlara ihtiyaç duyacakları vurgulanmaktadır.

"İnsanlardan kaçıyorsun, onlar sana ne yaptı? İnsanlara karış ve onlar gibi yaşa. Müslümanların işini gör, ihtiyaçlarına yardım et. Kadim Tanrı sana cennet verir, yerin başköşe olur." (2019: 3502-3503).

İlgili beyitte insanoğlunun kendisini yalnızlaştırıp başka insanlardan kaçamayacağı belirtilmektedir. Çünkü muhakkak insanların birbirlerine ihtiyaçları vardır. İnsanların yanında olup yaralarını sardığın zaman yaratanın kişiyi cennetle müjdeleyeceği belirtilmektedir.

"Eş dost yükünü yüklen, kalplerini kırma. Bu sözünü unutma, bunu gözet." (2019: 4263-4264).

İlgili beyitte Kağan'dan hizmetliye kadar bütün herkes için dayanışma değerinden bahsedilmektedir. Bu durum insanın birlik ve beraberlik halinde yaşaması gerektiğini göstermektedir.

"Ey oğul, böyle bir zamanda bu nasıl bir derttir? Bana söyle, ey sakin huylu insan ben de bileyim. Sen zahmet çekerken veya endişe içindeyken ben nasıl sevinç duyabilirim." (2019: 6234-6235).

Yukarıdaki ifadeler Kağan ve Öğdülmüş arasında geçmektedir. İnsanoğlunun sevdiği, değer verdiği insan dertliyse ve buna şahitse kesinlikle rahat içinde olamayacağı belirtilmektedir. Kişinin sevdiği mutlu olduğunda ya da üzüldüğünde onunla eş değer duygulara sahip olunması gerektiği öğütlenmektedir.

4.1.8 Duyarlılık Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanoğlu yaratılış itibariyle duygusal bir varlıktır. Duyguları da empati yapmaya, karşısındaki insanın halinden anlamaya yönelik (Gündeş, 2021) öğretilebilir bir yapıya sahiptir (Gökalp, 2021). Duyarlılık değeri, günlük hayatımıza yerleştirmemiz gereken önemli bir değerdir. Bu değerin gelecek nesillere aşılanması dersler aracılığıyla olmaktadır. Sosyal bilgiler dersinde doğaya ve kültürel mirasa duyarlılık şeklinde yer alan bu değer çocuklara küçük yaştan itibaren yerleştirilmek istenmektedir (MEB, 2018). Sosyal bilgiler dersinde değerlerin aktarılmasında önemli bir kaynak olan Kutadgu Bilig'de de duyarlılık değerine yer verildiği görülmektedir.

Eserde 437 beyitin duyarlılık değerini yansıttığı tespit edilmiştir. Duyarlılık değerini yansıtan beyitlerden bazılarına aşağıda yer verilmektedir:

"Geride kalacağı kesin olan malı niçin topladın? İhtiyacından artan malı niçin başkalarına dağıtmadın? Kendisi gaflet içinde yaşamışsa kendine üzülsün, kendine ilensin. Ey baba, bugün pişman olmanın ve inleyerek başını yerden yere vurmanın (hayıflanmanın) ne yararı var?" (2019: 1205-1207).

Yukarıdaki beyitte duyarlılık değeri insanların yanında olabilmek şeklinde açıklanmaktadır.

"Başkasının zararını isteme, kendine de zarar verme. Hep iyilik yap kendi hava ve hevesine hâkim ol." (2019: 1315).

İlgili beyitte insanoğlunun kendisi için istemeyeceği bir durumu başkası içinde istememesi gerektiği belirtilmektedir. Duyarlılık, insan olabilmenin getirdiği bir durumdur. Kendini tanıma, etrafındaki insanların farkında olma durumudur.

"Bir kimse bir yararlılık gösterirse ona derhal ödülünü vermeli ve bununla onun yüzünü güldürmelidir." (2019: 2398).

Bu beyitte Kağan komutanın nasıl olması gerektiğini belirtmektedir. Bir kimse yararlı bir iş yaptığı zaman takdir edilmelidir. Takdir edildiğinde kişi teşvik de edilmiş olacaktır.

"Helal dünyalık kazan ve fakirlere dağıt. İnsanlara yardımda bulun ve onlara destek ol, karşılık ver. Bu dediklerim de birer ibadettir. Bunları yerine getiren herkesin içi rahat olabilir." (2019: 3240-3241).

Kişinin kendi etrafındakilerden mesul olduğu belirtilmektedir. Hiç kimse komşusu aç iken kendisi tok yatmamalıdır. Dinin emrettiği durum budur.

"Kendin nihayet öleceksin fakat adın kalacaktır. Adın iyi olursa hayatın zevkli geçer. Kimin adı lekelenir ve kötüye çıkarsa onun için en iyisi yaşamamaktır. Hayat bir sermayedir, onunla iyi ad kazanmaya çalış. Onu boşuna geçirme, iyilik ile adını bengileştir." (2019: 4466-4468).

Yukarıdaki beyitte esnaflar arası ilişkilerden bahsedilmektedir. Hayatın gelip geçici olduğu, fani hayatın mutlaka bir sonunun olacağı belirtilmiştir. Eğer kişi buna göre yaşarsa etrafındakilere yararlı olacağını da bilir. Bu durum onun adını kalıcı hale getirecektir.

"Bak, adet şöyledir: Senden büyük yemeye başladıktan sonra, sen elini uzat. Yemeğe sağ elinle, Allah'ın adını anarak başla. Yemeğin bereketi artar. Sen de zengin olursun. Başkasının önündeki lokmalara dokunma, kendi önünde ne varsa onu al ve ye." (2019: 4596-4598).

Öğdülmüş, Odgurmuş'a yemek yeme kurallarından bahsederken hem duyarlı olmaktan hem de saygı göstermekten bahsetmektedir. Kişi, etrafındaki olan olaylara karşı kayıtsız kalmamalı, dikkatli olmalıdır. Her şeyi adabına göre yaparak insanlara saygı göstermelidir.

"Her canlıya merhametli ol. Gönlün ile dilini bir ederek Kadim Tanrı'ya içtenlikle ibadet et." (2019: 6089).

İnsanoğlu, kalbi ve iradesi sayesinde diğer canlılardan ayrılmaktadır. Odgurmuş ve Öğdülmüş arasında geçen bu konuşmada insan olmanın gerekliliğinden bahsedilmektedir. Bu beyitte duyarlılık ve samimiyet eş değer kullanılmıştır.

4.1.9 Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgular

Dürüstlük değeri, insanların yaşadıkları ortamda her zaman birbirine güvenme isteğinden doğmuştur. Bu güvenme ortamı da ancak doğruluk ve dürüstlüğün olduğu ortamda gerçekleşmektedir. Bu sebeple dürüstlük, insanların arasındaki güveni sağlamaya yönelik en önemli değerlerden bir tanesidir (Külünkoğlu, 2018). İlköğrenim yeri olan aileden sonra okul derslerinde de dürüstlük değerine yer verilmektedir. Bu derslerden bir tanesi de Sosyal bilgiler dersidir. Bu derste değerlerin aktarımında kaynak niteliğinde bulunan Kutadgu Bilig'de de dürüstlük değerine yer verildiği görülmektedir.

Eserde 598 beyitin dürüstlük değerini yansıttığı tespit edilmiştir. Dürüstlük değerini yansıtan beyitlerden bazılarına aşağıda yer verilmektedir:

"Bana şimdi seçkin, akıllı, bilgili ve maharetli bir adam lazımdır. O şefkatli, emniyetli, doğru ve dürüst yaratılışlı, içi dışı bir ve iş bilen biri olmalıdır." (2019: 0423-0424).

Kağan Gündoğdu hakkında yukarıdaki beyite yer verilmektedir. Buna göre kişi doğruluk ve dürüstlük timsali olmalıdır. Kişinin doğru ve dürüst olması bilgili olmasıyla eş olarak görülmektedir.

"Ey huzur sahibi, insan dürüst hareket ederse bu beylik ululuk çok iyi bir şeydir." (2019: 0453).

Bu beyitte Kağan, her şeyden önce güvenilir olmalıdır. Güvenilir olması da doğru ve dürüstlüğüne bağlıdır. Kağan'ın adından söz ettirebilmesi içi dışı bir olmalıdır. Ancak doğruluk ve dürüstlükle bunu gerçekleştirebileceği dile getirilmektedir.

"Düz olan yana yatarsa duramaz, düşer. Hangi şey doğru ise düşmez, yerinde durur. Bak, benim tabiatım da yana yatmaz, doğrudur. Eğer doğru eğrilirse kıyamet kopar." (2019: 0807-0808).

İlgili beyitte kişinin doğru ve dürüst olduğu takdirde hiç kimsenin ona zarar veremeyeceğinden bahsedilmektedir. Eğer ki dürüstlüğünden ödün verirse işte o an kıyametin kopacağı dile getirilmektedir.

"Kağan: Bak, kimin düşündüğü ile söylediği bir olursa işte doğru insan odur, dedi. Onun içi dışı gibi, dışı da içi gibidir. Doğru ve dürüst insan böyle olur." (2019: 0862-0863).

Yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere insanın özü ve sözü bir olmalıdır. En önemli nasihatler arasında yer alan bu durum insan olmanın bir gereği olarak görülmektedir. İnsan kendini doğrulukla ortaya koyabilmelidir.

"Ortalıkta dolaşan insan pek çoktur fakat benim için aziz olan, doğru, dürüst ve güvenilebilecek bir insandır." (2019: 0868).

Bu beyitte dürüst insanı bulabildiğin takdirde kaybetmemenin önemi vurgulanmaktadır.

"Tavır ve hareketin doğru olsun, doğru yoldan sapma, mütevazı ol büyük söz söyleme." (2019: 1282).

İlgili beyitte Aydoldu ve Öğdülmüş arasında geçen diyalogda doğruluk ve dürüstlük aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Kişinin karakterini dürüstlük belirlemektedir. Eserin tamamında kişilerin dürüst olması öğütlenmektedir.

"Ey bilge bilgin, gönlünü ve dilini doğru tut. Zamanı gelince yiyeceğin eksik olmaz. Zenginlik ve dünya iyiliklerini istersen bunlar doğruluk ile elde edilir." (2019: 1743-1744).

Bu beyitte kişinin eline ve diline sahip olması gerektiği belirtilmektedir. Ahiret zenginliği, dünya zenginliği dürüstlükle kazanılacak bir durum olarak anlatılmaktadır. Kişi doğru ve dürüst olunursa her ikisini de elde edeceği vurgulanmaktadır.

"Özü sözü bir, hareketi doğru, edepli, merhametli ve halk arasında dürüst olarak tanınmış olmalıdır." (2019: 2235).

İlgili beyitte Öğdülmüş, vezir olacak kişilere içi-dışı bir olan insandan korkulmaması gerektiği dile getirmiştir. Vefalı, mütevazı olan insanın baştan eksik olmaması gerektiği söylenmektedir.

4.1.10 Estetik Değeri ile İlgili Bulgular

Estetik, insanoğluna göre göreceli bir kavramdır. Ezelden ebede kadar da göreceli bir şekilde devam edecektir. Her geçen gün güzel olan şeyden daha güzeli ortaya çıkmaktadır. Estetik, beğenmekten ileri gelmektedir (Elibol, 2022). Sosyal bilgiler dersine kaynaklık eden Kutadgu Bilig'de de estetik değerine yer verildiği gözlenmektedir. Yusuf Has Hacip eserde herkesin kendine yakışır bir şekilde giyinmesi gerektiği ve yakışır bir şekilde de davranması gerektiği belirtmiştir.

Eserde estetik değerinin 312 beyitte geçtiği tespit edilmiştir. Estetik değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Alçak gönüllü insan ne kadar iyi ve güzel olur. Onun işi daima yolunda gider." (2019: 1705).

953 yıl önce yazılan Kutadgu Bilig'de dış güzelliğin yanında iç güzelliğinde önemli olduğu vurgulanmaktadır. Kişinin iç güzelliğinin dış güzelliğine de yansıyacağı belirtilmiştir. İç güzelliğin dış güzelliğe yansıması kaş ve gözden ziyade karakter güzelliği olarak belirtilmiştir.

> *"Kağan, bir gün Öğdülmüş'ü yanına çağırdı: "Sana bir şey soracağım, bu hususta bildiğini söyle." dedi. İnsan, kendi bedenine, yedi endamına bakarsa zevk bulur. Bunların her biri kendi payını derer. Gönül zevki nedir, göz zevki ne? Bu iki zevkten benim kısmetim nedir?" (2019: 1889-1891).*

İlgili beyitte kişinin sadece bir başkasına bakarak zevk almaması, kendisine de bakarak zevk alması gerektiği vurgulanmaktadır. Beyitte dış güzelliğe bakarak zevk almanın yanında kalp güzelliğinin de gözetilmesi gerektiği dile getirilmiştir.

"Bey güzel yüzlü, saçı sakalı düzgün, yiğit edalı ve orta boylu olmalı. Aynı zamanda ünlü ve tanınmış olmalıdır." (2019: 2083).

Bu beyitte Kağan'ın hem göze hem de gönle güzel gelmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu durum Kağan'ın yüceliğini ortaya koyacağı bir durum olarak belirtilmiştir.

"İnsanın içyapısı onun dış görünüşüne eşittir. Yüz güzelliği ile davranışı denktir." (2019: 2215).

Yukarıdaki beyitte insanın iç güzelliğinin dış güzelliğine ve tavırlarına yansıdığı ifade edilmektedir.

"Yüz, kıyafet, boy, dil, anlayış, akıl, bilgi, tavır ve hareketi de bunlara tam denk olmalıdır." (2019: 2488).

Yukarıdaki beyitte Ulu Hacip, ilk önce fiziksel olarak güzel olmanın önemine değinmektedir. Daha sonra bu güzelliğin insanın tavır ve hareketlerine yansıması gerektiği vurgulanmaktadır. İnsanın hem görünüşünün hem de hareketlerinin birbirini destekler nitelikte olmalıdır.

"Kapıcı başı yumuşak ve tatlı sözlü olmalı. Mütevazı olmalı ve her vakit güler yüz göstermelidir." (2019: 2576).

Bu beyitte insanların tatlı dilli ve güler yüzlü olması gerektiği vurgulanmıştır. Estetik kavramının eserde baştan sona hâkim olduğu görülmektedir.

"İnsan sakin tabiatlı olursa ona yumuşak huylu denir. Nazik kimse, kendisini herkese sevdirir." (2019: 2623).

İlgili beyitte tavır olarak güzel huylu olmanın gereği vurgulanmaktadır.

4.1.11 Eşitlik Değeri ile İlgili Bulgular

Eşitlik; insanların sahip olduğu dili, dini, ırkı, mezhep, cinsiyeti gibi sebeplerle ayrılmaması durumudur. İnsanlar, kanun önünde eşit olmalıdır (Canbay, 2020). Devletlerin ve toplumların geleceğinin baki olabilmesi için eşitlik değerine önem verilmesi gerekmektedir. Eşitlik değeri, SBDÖP'nda da yer almaktadır. Kutadgu Bilig'de de eşitlik değerine yer verildiği görülmektedir.

Kutadgu Bilig'de eşitlik değeri 432 beyitte tespit edilmiştir. Eşitlik değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Halk zenginleşti ve memleket düzene girdi. Halk da Kağana dualar etti. Halk kurtuldu ve zahmet denilen şey ortadan kalktı. Kuzu ile kurt birlikte yaşadı." (2019: 1040-1041).

Eserde eşitlik sayesinde bir nizamın oluştuğundan bahsedilmektedir. En alt tabakadan en üst tabakaya kadar herkesin eşit olduğu dile getirilmiştir. Bu durumun da Kağan sayesinde olduğu belirtilmektedir.

"Beyler adet ve kanuna nasıl riayet ederlerse halk da aynı şekilde itaat eder." (2019: 2111).

Eserin başından sonuna kadar eşitlik kavramından bahsedilmiştir. Kağan, Aydoldu, Öğdülmüş ve Odgurmuş arasında geçen diyaloglardan bu durum anlaşılmaktadır. Kağanın yasalara uymasının halka örnek bir durum oluşturacağından bahsedilmektedir.

"Yasa su gibidir, zulüm ise ateş gibi felakettir. Sen berrak su akıttın ve yangını söndürdü. Yasayı doğru tatbik ettin, dünya düzene girdi. Hiç kimse memlekette artık bir zorbaya rastlamıyor." (2019: 3107-3108).

Kanun koyulduğu andan itibaren halkın huzura kavuştuğu belirtilmektedir. Çünkü kanunla birlikte halkın aynı seviyede olduğu görülmektedir. Kimsenin kimseden üstün olmadığı gösterilmektedir.

"Dünyada kendine ne kadar çok pay derersen der, sana bundan düşen kesinlikle iki bezdir. Yoksul ve zengin, ölümden sonra her ikisi de kara toprağın altında bir (denk) olur." (2019: 3616-3617).

Bu beyitte eşitlik değerinin sadece dünyadaki denk olma durumu olmadığı belirtilmektedir. İnsanoğlu ister zengin olsun ister fakir, öldükten sonra muhakkak ki eşitlenecektir. Beyitte toprağın herkesi eşitleyeceği belirtilmiştir.

"Ey kardeş, bir de sana denk ve akran olanlar vardır: Onları uzaklaştırırsan düşman, yaklaştırırsan dost olurlar." (2019: 4181).

İlgili beyitte kişinin kendi seviyesinde olan insanlara dikkat etmesi gerektiği öğütlenmektedir. İnsanoğlu dostunu da düşmanını da gözünün önünde tutmalıdır. Ancak o zaman dengeyi sağlayabileceği ifade edilmektedir.

"Ey muttaki evlenme. Evlenirsen, kendi dengin ile evlen." (2019: 4483).

Bu beyitte kişinin evlilik yolunda hayat arkadaşını seçerken çok dikkatli olması gerektiği vurgulanmaktadır. Kişi evleneceği kişinin kendi seviyesinde olup olmadığının farkında olmalıdır.

"Kim iyilik ederse Kadim Tanrı bunun karşılığında ona da iyilik verir. Ey iyi insan, gözünü aydınlat (sevin)." (2019: 6262-6263).

Yukarıdaki beyitte bu hayatta iyiliğinde, kötülüğünde bir karşılığının olduğundan bahsedilmektedir. Kişi iyilik yaparsa aynı şekilde iyilik, kötülük yaparsa da aynı şekilde kötülük bulacaktır.

4.1.12 Özgürlük Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanlar doğdukları andan itibaren haklarıyla doğarlar. Haklarını kullanma isteği de özgür olmalarının yolumu açmaktadır (Çınar, 2023). Özgürlük değeri, insanın doğmasıyla birlikte tarihsel süreçte yerini almıştır. Bu değer öğretim programlarında

da yer bulmuştur. Özgürlük değeri SBDÖP'nda da yer alan değerlerden birisidir. Bu değerin Kutadgu Bilig'de de yer aldığı görülmektedir.

Eserde 387 beyitte özgürlük değerinin geçtiği tespit edilmiştir. Özgürlük değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Memleket düzene girdi, yönetim düzeldi. Kağan'ın mutluluğu günden güne arttı. Bir müddet böyle huzur ve güven içinde yaşadı. Halkın ve memleketin işi düzeldi. Ülkede yeni şehir ve kasabalar çoğaldı. Kağan'ın hazinesi altın ve gümüş ile doldu." (2019: 1041-1043).

Bu beyitte insanoğlunun baskı altında yaşayamayan bir varlık olduğundan bahsedilmektedir. Hür olmak bir tercih değil, yaşam tarzıdır. Devletin özgür olması, hem insanların rahata ermesi hem de devletin maddi imkânlarıyla ilgilidir doluyor. Bu durum özgürlüğün olması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

"Eğer beylik akıllı bir insana geçerse o ülkesini huzura kavuşturur. Sen bu söze inan." (2019: 1781).

İlgili beyitte ülkenin huzurlu olabilmesi Kağan'a bağlı olduğu belirtilmektedir. Kağan, toplumunun hür olması için uğraşmalıdır. Toplum hür olduğunda Kağan'a daha fazla bağlanacaktır.

"Memleketi düzene girsin, halkı zenginleşsin. Göçtüğü zaman da iyi ün bıraksın. Gümüş ve sırmalar ile hazinesi dolsun. Düşman boyun eğsin ve kargaşalık ortadan kalksın." (2019: 1925-1926).

Bu beyitte halkın özgürlüğü bir başkasına bağlı olmamasıyla açıklanmıştır. Beyitte insan ve özgürlük kavramlarının eş değerde kullanıldığı görülmektedir.

"Orada saadet güneşi doğar ve memleket huzura kavuşur. Fakat ne yazık ki bu gibi insanlar çok yaşamazlar." (2019: 2173).

Bu beyitte devletin, Kağan'ın huzurlu olması halkın huzurlu olmasına bağlanmıştır. Eserin tamamında doğruluk ve dürüstlük timsali Kağan, halkın rahat olması, hür olması için uğraşmaktadır. İnsanların hür olması, Kağan'ın hür olduğu anlama gelmektedir.

"Memleketi tanzim eyleyerek doğru kanun koysun. Hizmetinde bulunanalar iyilik görerek sevgi duysun, halka huzur refah gelsin, Kağan'a gelmese de o iyilikle şöhreti yayılsın." (2019: 2179-2180).

İlgili beyitte devletini düzene sokmak isteyen Kağan'ın bunu yasalarla sağlamlaştırması gerektiği vurgulanmaktadır. Fakat bu yasalar insanların özgürlüğünü de kısıtlamamalıdır. Kağan, bu iki dengeyi kurabilirse adının baki kalacağı belirtilmektedir.

"Halkı zenginleşir, memleketi de düzene girer. Hazine çoğalır. Mutlu geçer yılı. Adı yaşlanmaz ebedi kalır. Kendisi yıpranarak yaşlansa bile yeri iyice sağlam olur." (2019: 2262-2263).

Yukarıdaki beyitte Kağan'ın adının yaşayabilmesi, halkına verdiği huzurla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Hem devletin hazinesini hem de halkın cebini doldurarak onlara hür bir yaşam sunan Kağan'ın adının ölümsüz olacağı belirtilmektedir. Bu sebeple özgürlüğe çok önem verildiği görülmektedir.

"Devlet gelir ve servet toplanırsa insan huzur bulur, mutlu olur." (2019: 3073).

Öğdülmüş ve Kağan arasında geçen diyalogta devletin maddi yönden güçlü olması gerektiği vurgulamaktadır. Özgür olmanın devletin hazinesinin dolmasıyla, halkın huzura ermesiyle eş tutulduğu belirtilmektedir.

"Kağan'ın devleti sayesinde dünya düzeldi, keder kısa ve sevinçler uzun oldu. Halk zenginleşti ve huzura kavuşarak yatıyor. Ülke ve şehirler süslendi, coşkun bir heyecan ve sevince kapılıyor." (2019: 3104).

Bu beyitte dünyanın düzene girmesi, Kağan'ın devletine iyi gelmesiyle bağdaştırılmıştır. Ülkenin huzurlu olması, halkın yaşam kaygısı çekmemesi Kağan'a ilgili bulunmuştur. Kağan ne kadar iyi olursa o devletin de o kadar mutlu olacağı ve kimseye bağlı kalmayacağı belirtilmektedir.

4.1.13 Saygı Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanoğlunun toplum içerisine girdiğinde kendini önemli hissetmesini sağlayacak değerlerden bir tanesi saygıdır (Şener, 2022). Statüden ziyade, sırf insan olduğu için saygı kavramına ihtiyaç duyulur. Bu değerin çocuklara erken yaşta kazandırılması önemlidir. Bu değere öğretim programlarında yer verilmektedir. Saygı değeri, SBDÖP'nda da yer almaktadır. Kutadgu Bilig'de de saygı değerinden insanın doğumundan ölümüne kadar her alanda kullanılan bir kavram olarak bahsedilmektedir.

Eserde 487 beyitin saygı değerini yansıttığı tespit edilmiştir. Saygı değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Büyüklük taslayan, kibirli ve küstah adam yavan ve sevimsiz olur. Kibirli insanın saygınlığı günden güne azalır." (2019: 1706).

İlgili beyitte kendini beğenmiş kimselerin insanlar tarafından sevilmediği belirtilmektedir. Kendini beğenme, hem insanın kendisine olan saygısını azaltmakta hem de insanların ona olan saygısını azaltmaktadır.

"Senin nasıl hizmet ettiğini biliyorum. Beni düşünmen, senin bana candan bağlılığından ileri geliyor. Sadık ve tam hizmetkâr kendi nefsini değil, beyin çıkarını gözetendir." (2019: 1878-1879).

Bu beyitte sadece Kağan'a karşı saygı yer almamaktadır. Malumatlı kişiye, kadına, akrabaya, küçüğe karşı olan saygının da önemli olduğu belirtilmektedir. Kişinin, hizmet ettiği beyine bağlı olması gerektiği ve ona saygıda kusurunun olmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

"Alışverişte yumuşak olmalı, büyüğe ve küçüğe karşı tatlı söz kullanmalı." (2019: 2804).

Öğdülmüş bu beyitte kişinin büyüğünü ve küçüğünü bilmesi gerektiği ve tatlı dilli olması gerektiği vurgulanmıştır.

"Çekintili ve saygılı ol, sağa sola yan (süzerek) bakma, sözü dikkatli dinle. Sana bir söz sorarsa doğruyu söyle. Cevap verirse emrini dosdoğru yap." (2019: 4059-4060).

Bu beyitte Öğdülmüş, beylere hizmet etmenin gerekliliği ile ilgili nasihatlerde bulunmaktadır. Kişinin, yerini bilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kişi, hem yerini bilmeli hem de karşısına saygısını göstermelidir.

"Öfkelendiği vakit beyine yaklaşma. Eğer yaklaşırsan itibarsızlık hazır. Sorduğunda cevap ver, çağırdığında yanına gir. Sağ ve selametle yaşa, daima saygıda kal." (2019: 4100-4101).

İlgili beyite göre hizmetkâr, görevini layıkıyla yapmalıdır. Hizmet ettiği insanın isteklerine doğru cevap verebilmeli, yaptığı işlerin sonucunu düşünebilmelidir. Kişinin beyine olan saygısını devamlı olarak göstermesi gerektiği vurgulanmaktadır.

> *"Saraya girdiğinde (çevrendekilere) bakarak yürü. Sana kim saygı gösterirse sende ona saygıda bulun. Kibirli olma. Elini kolunu sallayarak girme. El sıkışarak, tutuşarak da bekleme (tokalaşma işini uzatma). Oturur← sen yerini bil. İnsanları incitme. Onlara karşı incelik göster. Orada aksırma ve tükürme. Bu küstahlık olur ve tatsızlaşır. Yine bağdaş kurma ve yan yatma. Yüksek sesle kahkaha atarak gülme." (2019: 4110-4114).*

Yukarıdaki beyitte insanoğlunun yerine göre hareket etmesi gerektiğinin vurgusu yapılmaktadır. Edep ve adap kurallarına göre hareket edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kişinin bulunduğu konuma göre, kurallara uyarak, insanların farkında olarak hareket etmesi gerektiği öğütlenmektedir.

"Eğer beyler seni yemeğe çağırırlarsa yemeği edeple ye. Bunu iyi öğren. Yemeği sağ elinle ye. Ey bilge insan, yemeğe Allah'ın adıyla başla. Başka kişinin önündeki yemeğe el uzatma. Ey temiz insan, kendi önündeki yemeği ye." (4128-4130).

Yukarıdaki beyitte hizmetkârın, Kağan'ın huzuruna çıktığında nasıl olması gerektiği belirtilmektedir. Kişinin, ailesinden öğrendiği adap kurallarına uyarak, büyüğünü ve küçüğünü gözeterek, görgü kurallarını önemsemesi gerekmektedir. Saygı gösteren kişinin saygı göreceği vurgulanmaktadır.

"Bütün halka karşı merhametli ol. Büyüğe de küçüğe de doğruluk ile hükmet." (2019: 5197).

İlgili beyitte bey de olsan bu hayatta büyüğüne ve küçüğüne karşı nasıl davranılması gerektiğinin bilinmesi vurgulanmaktadır.

4.1.14 Sevgi Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanoğlunun duygusal bir varlık olması sevgi kavramını ortaya çıkarmıştır. Sevgi, insanların arasındaki görünmeyen güçlü bir bağdır. İnsanların birbirine karşı muhabbetinin artması ve huzurunun sağlanması bu kavram sayesinde olmaktadır (Kılıç, 2019). Çocuklarda, çocukluktan itibaren bu değerin çocuklara güzel bir şekilde aşılanması gerekmektedir. Sevgi değeri, SBDÖP'nda da yer almaktadır. Sosyal bilgiler dersinde değerlerin aktarılmasında önemli bir kaynak olan Kutadgu Bilig'de de sevgi değerine yer verildiği görülmektedir.

Eserde sevgi değerinin 559 beyitte yer aldığı tespit edilmiştir. Sevgi değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"İnsanın gönlü bir bahçedir, onu yetiştiren su, beylerin sözleri ve nasihatleridir. Hangi bahçe devamlı sulanırsa orada binlerce renkli ve kokulu çiçek açılır. Bey onun hakkında iyi sözler sarf ederse kulun gönlü açılır ve yüzü güler." (2019: 1807-1809).

Bu beyitte insanoğlunun sevdikçe ve sevildikçe çiçek gibi açtığı belirtilmektedir. Beyin hizmetkârına gösterdiği sevginin, hizmetkâra ne denli iyi geleceği ifade edilmektedir. Bu sebeple sevginin insanın dünyasına renk katacağı vurgulanmaktadır.

"Hizmetkârın dili ne der, dinle. Severek hizmet eden kul beyini huzura kavuşturur. Kulu canda bağlı olur ve işini yaparsa bey memnun olur ve mutluluğun zirvesine ulaşır." (2019: 1880-1881).

İlgili beyitte kişi, ne kadar ağır işler yaparsa yapsın, beyine gönülden bağlıysa yaptığı hiçbir işin zoruna gitmeyeceği vurgulanmaktadır. İşini sevgiyle ve saygıyla yapacağı ifade edilmektedir. Bu durumdan hoşnut olan beyin de, hizmetkârını sevmesi ve ödüllendirmesi gerektiği belirtilmektedir.

"Seven insan yüzünden bellidir. Ağzını açınca sözünün anlamında sevgi kendisini gösterir. Birinin sevip sevmediğini bilmek istersen gözüne dikkat et. Sana doğru bakınca gözünden belli olur." (2019: 1901-1902).

Yukarıdaki beyitte sevgi değerinin dille ifade edilmeden önce kişinin bakışlarından belli olacağı belirtilmektedir. Kişi, sevdiğini bakışlarıyla da anlatabilir. Sözlerin kifayetsiz kalacağı yerde bakışların önemi vurgulanmaktadır.

"Mutluluk nedir? Bana tarif et? İnsanlar arasında mutlu olan kimdir? Kendisi yaşar, başkalarını da yaşatır ve ömrünü mutluluk içinde geçirirse böyle bir insan ahirette başköşeyi bulur." (2019: 1975-1976).

Bu beyitte Öğdülmüş, Kağan'a mutluluğun sevgiden ileri geldiğini belirtmektedir. Sevgi çoğaldıkça mutluluğun da eş değer olarak çoğalacağı vurgulanmaktadır. Sevginin, mutluluğun sonu ahiret kapısının açılması olarak belirtilmektedir.

"İnsan gönülden yakınlık duyarsa ona uzak yer yakın olur. Yakınlık sadakati için daima gönle bak." (2019: 3705).

Yukarıdaki beyitte kişinin gönülden sevmesinin önemli olduğu belirtilmektedir. Kişi canı gönülden severse karşısındakine doğrulukla bağlanacağı ifade edilmektedir.

"İnsanlara güler yüz göster ve onlara tatlı sözle tuz ekmek yedir." (2019: 4222).

İlgili beyitte tatlı dilli ve güler yüzlü olmak insan olmanın bir gereği olarak görülmektedir. Kişi karşısındakine bu yönünü gösterebilmelidir. Ancak bu şekilde sevgi kavramını ortaya çıkabileceği belirtilmektedir.

"Birinin sevinci varsa buna sen de sevin, o keder ve kaygıya düşerse sen de kederlen. Böylece adın iyi olur. Seni severler ve herkes seninle dost olmaya çalışır." (2019: 4257-4258).

Sevgi ve hüznün paylaştıkça çoğalacağı vurgulanmaktadır. Sevgi, sınırlı bir kavram değildir. Kişi, seviyorsa sevgisini daha çok göstermelidir ki daha da çoğalsın diye öğütlenmektedir.

"Âdem ile Havva yeryüzüne inip dünya içinde insan neslini çoğalttı." (2019: 6391).

Bu beyitte insanlığın yaratılışı olarak ifade edilen durum sevgiden geldiği belirtilmektedir. Kişi karşısındakini seviyorsa huzuru yakalayacağı anlatılmaktadır. Bunun sonucu olarak neslini devam ettirebileceği ifade edilmektedir.

4.1.15 Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanlar, yaşadıkları müddetçe belirli bir mesuliyet altındadır. Bulundukları çağa, duruma ve yaşa göre bu durum farklılık gösterebilir. Kişinin tutum ve davranışları sorumluluğunu ne derece yerine getirdiğini göstermektedir (Aksoy, 2022). Çocuklara bu bilincin aşılanması da ilk önce ailede daha sonra da okuldaki dersler sayesinde gerçekleşmektedir. Bu derslerden bir tanesi de Sosyal Bilgilerdir. Sorumluluk değeri, SBDÖP'nda da bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig'de sorumluluk değeri 432 beyitte geçmektedir. Sorumluluk değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Hizmetkâr hizmet etmesini bilirse başköşeye erişir, hizmet etmesini bilmezse başköşeden kapı önüne düşer." (2019: 0844).

Yukarıdaki beyitte sorumluluk değeri hizmetkâr görevini layıkıyla yerine getirmesi olarak açıklanmaktadır. Hizmetkâr sorumluluğunu en güzel şekilde yerine getirdiğinde en üst makamda yerine alırken, sorumluluğunu bilmediği takdirde en alt makama kadar düşebileceğinden bahsedilmektedir.

"Gönlünü ve dilini doğru tut, Kadim Tanrı'ya kulluk et. Gafil olma, yarınki işini şimdiden düzene koy. Her türlü iyiliği ve kötülüğü Kadim Tanrı'nın hükmü bil. Kadim Tanrı'ya inan ve ona kulluk et." (2019: 1278-1279).

İlgili beyitte insanoğlunun yaratanın buyruklarını gereğince yerine getirmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu yüzden işlerini zamanında doğru bir şekilde yapmalıdır. Üstüne düşen görevleri layıkıyla yerine getirmelidir.

"Halka kanunu doğru ve dürüst tatbik et ki kıyamet gününde iyilik bulabilesin." (2019: 1376).

Aydoldu, Kağan'a yazdığı vasiyetnamesinde Kağan'ın halka karşı olan sorumluluklarından bahsetmektedir. Kağan, kanunu doğru koyabilmeli ve koyduğu kanunu doğru dürüst uygulayabilmelidir. Hatta bu beyitte ilk olarak kanuna kendisinin uyması gerektiğinden bahsedilmektedir.

"Bütün işlerini açıkça ve yerli yerinde yaptı. Her birinin hesabını hiç eksiksiz yazdı. Devleti gözetti, kendi çıkarını düşünmedi. Hizmette kıl kadar yamukluk yapmadı." (2019: 1722-1723).

Bu beyitte Öğdülmüş, Aydoldu'dan bahsederken görevini gerektiği gibi yaptığından bahsetmektedir. Her işi usulüne göre yaptığını belirtmektedir. Kendini düşünmek yerine ülkesini düşündüğünü ifade etmektedir.

"Bu beylik işini hep beyler bilir. Yasa ve düzen, örf ve adet onlardan gelir. Bey doğarken, beylikle doğar, görerek öğrenir ve böylece işlerin hangisinin daha iyi olduğunu bilir." (2019: 1931-1932).

İlgili beyitte Kağanlık küçük yaştan itibaren öğrenilen bir durum olarak görülmektedir. Devletin geleneği ve göreneği temel alınarak öğrenme gerçekleşmektedir. Kağanlık küçük yaştan itibaren öğrenildiğinde sorumluluklarının daha çok bilincinde olunacağı vurgulanmaktadır.

"Sağ elin ile kılıç sallar ve vururken, sol elin ile mal dağıt. Ağzından çıkan sözler şekerden daha tatlı olsun. Böylece bey kul, büyük küçük, hepsi sana boyun eğer." (2019: 2069-2070).

Bu beyite göre Kağan'ın çok fazla sorumluluğu vardır. Sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir.

"Bey, memleketini iyice koruyabilmesi için bir de soylu, utanma duygusu sahibi, yumuşak huylu ve merhametli olmalıdır." (2019: 2169).

Öğdülmüş ve Kağan arasında geçen yukarıdaki diyalogta sorumluluk kavramından bahsedilmektedir. Kağan, devletini koruyabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunun en başında da sorumluluk kavramına yer verilmektedir.

"Beylerin yükünü yüklenen vezirdir. Beyliğin temelini sağlamlaştıran da vezirdir. Bu işe halk içinden öne çıkmış, seçkin bir insan gerekir. Akıl ve gönülce yetkin, (yaptığı) işi içine sindirmiş olmalıdır." (2019: 2183-2184).

Bu beyitte Kağan'ın sorumluluğundan bahsedildiği kadar, vezirlerin, çeşitli meslek dallarıyla uğraşan insanların da sorumluluklarından bahsedilmektedir. İnsanların ne gibi özelliklere sahip olması, sorumluluklarını ne şekilde yerine getirmesi gerektiği anlatılmaktadır.

4.1.16 Tasarruf Değeri ile İlgili Bulgular

Tasarruf, insanoğlunun bireysel ve toplumsal bir gereksinimidir. Her şeyin ölçülü olmasından gelen bu kavram insanoğlunun hayatında olması gereken bir değerdir (Özer, 2021). Bu değer öğretim programlarında da kendine yer edinmiştir. Tasarruf

değeri, SBDÖP'nda da yer verilmektedir. Bu değerden Kutadgu Bilig'de de bahsedilmektedir.

Eserde tasarruf değeri 237 beyitte geçmektedir. Tasarruf değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Giderini gelirine göre ayarla. Ancak sana yakışacak sözleri sarf et." (2019: 1325).

Bu beyitte kişinin, savurganlığa kaçmadan, olması gerektiği gibi hayatını yaşaması gerektiği öğütlenmektedir. Fazla konuşmanın bile söz israfı olabileceğinden bahsedilmektedir.

"Bu hayatın her günü çok kıymetlidir, bunu boş yere sarf etmek doğru olmaz. Hayat her türlü iyilik için bir sermayedir. Ey kuvvetli insan, sen onu boşuna harcama." (2019: 3544-3545).

Bu beyitte kişiye yaşadığın hayatın ölümlü olduğundan bahsedilmektedir. Sonu ölüm olan bu hayat için öğütlerde bulunulmaktadır. Bu fani hayat için fazlalığa kaçmanın yersiz olacağı belirtilmektedir.

"İster ziyafete git, ister gitme. Fakat boğazına hâkim ol. Yemeği az ye ve sağlıklı yaşa. Çok yiyen insan her vakit hastalıklı olur, yüzü sarı, kendisi cılız olur ve itibardan düşer (değersiz / aşağılık olur)." (2019: 4671-4672).

Yukarıdaki beyitte kişinin ne kadar zengin olursa olsun veya zengin bir yerde davete icabet etsin; hiç fark etmeksizin iradesini kullanması gerektiği belirtilmektedir. Her şeyi ölçülü yapmalıdır. Aşırıya kaçtığı takdirde bu durumun uygun olmamasından bahsedilmektedir.

"Bu geçici zaman ve gününü boşuna sarf etme. Her geçen gecen bir daha geri gelmez." (2019: 4811).

Odgurmuş, Öğdülmüş'e hayatını anlatırken kişinin, sonu belli olan bir şey için çabalamaması gerektiğinden bahsetmektedir.

"Bu dünya malı çok olsa da artmaz. Ne kadar az olsa da yerine göre yeterli gelir." (2019: 6331).

İlgili beyitte bu dünyadaki ölçülü yaşam tarzının ahiret için olduğu belirtilmektedir. Dünya malının aldatıcı olduğu ifade edilmektedir. Azlığın, çokluktan daha önemli olduğu belirtilmektedir.

"Dikkat edersen, dünyanın, tabiatı gibi tavrı ve hareketi de doymak bilmez bir ejderha yöntemidir." (2019: 6388).

Bu beyitte dünya kavramı doymak bilmeyen bir ejderhaya benzetilmiştir. Bu durumda insanoğlunun nefsinden bahsedilmektedir. Kişi, kendine sahip çıkabilirse ancak o zaman gerçek hayatı yaşayabileceği vurgulanmak istemektedir.

4.1.17 Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

Kişinin duygu ve düşüncesinin vatan kavramı açısından önemli olması durumudur. Kişinin yaşadığı ve kendisini ait hissettiği yerin durumunu belirtir (Yavuz, 2018). Bu değer de öğretim programlarında kazandırılması hedeflenen değerler arasında yer almaktadır. Vatanseverlik değeri, SBDÖP'nda yer alan bir değerdir. Kutadgu Bilig'de de vatanseverlik değerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Eserde vatanseverlik değeri 532 beyitte tespit edilmiştir. Vatanseverlik değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Sen halkı beladan, zulümden koru, iyilik yap. Elinle ve dilinle halkı sevindir." (2019: 1367).

Vatanseverlik değeri, Kutadgu Bilig'de doğrudan verilmemiştir. Bu değerin okuyucuya dolaylı olarak aktarıldığı görülmektedir. Eserde genellikle Kağan'a ithafen söylenmiş sözler bulunmaktadır. Kağan, devletini ayakta tutabilmesi için halkını gözetmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

"Ey Rabb'im, bana güç ver. Bütün iyilikleri başarayım. Halkımın yükünü yüklenme cesaretim olsun." (2019: 1785).

Yukarıdaki beyit, Kağan ve Öğdülmüş arasında geçmektedir. Kağan'ın dua ettiği belirtilmektedir. Vatanını, milletini ne derece sevdiği, önemsediği de görülmektedir.

"Soylu insanların işleri temiz olur, onlar halka vefa ile egemen olurlar." (2019: 2197).

İlgili beyitte bilgili ve asil insanların başa geçmesi gerektiği düşünce hâkimdir. Bu tarz insanların devleti yönetebileceğine inanılmaktadır. Bu durumda yönetme yetkisinin, bu sorumluluğu alacak olan insanın doğuştan bu değerlere sahip olduğu belirtilmektedir.

"Eğer beylerin hareketi iyi olursa bütün memleket bin türlü sevinç ile doğar. Eğer beylerin hareketi kötü olursa kötüler kuvvetlenir iyi gelenekleri bozarlar." (2019: 5225-5226).

Beyitte halkın mutlu olması baştaki Kağan'a bağlanmaktadır. Kağan, iyi olursa memleketin de iyi olacağı düşünülmektedir. Kağanın, vatanına ve milletine yakışır bir şekilde hareket ederek halkını gözetmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

"Kendi çıkarını kollama, halkın yararını düşün. Senin çıkarın halkın yararı içindedir." (2019:2353).

Yukarıdaki beyitte Kağan'a öğütler verilmektedir. Kağanın, kendi hayatını düşünmekten ziyade devletini ve halkını düşünmesi gerektiği belirtilmektedir. Cümleden de anlaşıldığı üzere Kağan ile halkın yararının eşitlendiği görülmektedir.

"Ülke yararının yanında kendi çıkarını da iste. Başkasının çıkarını kollayıp (ona) bağlanma." (2019: 5536).

Bu beyitte Kağan'ın ülkesi için istediği şeyler zaten kendisi içinde istediği şeyler olarak ifade edilmektedir. Kağanın devletini ve halkını düşünmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum sonucunda halkın rahata ereceği düşünülmektedir.

> *"Ey Kağan, şu üç türlü (insana) değer ver. Sana söyleyeyim, öğüdümü tut. Biri cesur, kahraman ve tunç yürekli yiğittir. Kılıcı ile memlekete on binlerce yararı olur. İkincisi bilge devlet görevlisi, bu insan danışmak için yararlı olur ve ülkeyi düzenler. Üçüncüsü zeki ve usta yazıcı… Devletin gelir ve giderinin hesabı iyi tutulursa hazine dolar. Sen bunları çok iyi seç ve diğerlerinden ayrı tut. Yararları nisbetinde, onlara bağış ve yardımda bulun. Böylece bütün işlerin düzene girer. Ülken günden güne genişler ve toprakları artar." (2019: 5910-5915).*

Kağan ve Öğdülmüş arasında geçen diyalogta Kağan'a verilen nasihatlerin olduğu görülmektedir. Kağanın, yanında çalışan insanların nizamına dikkat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Devletin sürekliliğinin olması için bu durum gerekli görülmektedir.

"Kendi çıkarını düşünme, halkın yararını düşün. Halka yük yükleme, kendi yükünü kendin taşı." (2019: 6098).

Bu beyitte Kağan'ın halkın durumunu bilerek hareket etmesi gerektiği belirtilmektedir. Halka sorumluluk yüklemekten ziyade olması gerekeni yapması gerektiği öğütlenmektedir. Düzen ve nizam olduğu takdirde devletin bekasının olacağı ifade edilmektedir.

4.1.18 Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgular

Kişiye bireysel ve toplumsal ahlak çerçevesinde kazandırılması gereken bir değerdir. İnsanın kalbini ve vicdanını ortaya koymaktadır. Toplumu bir arada dostça yaşayabilmesi için bu değer gereklidir (Kaya, 2021). Yardımseverlik değeri, öğretim programları aracılığıyla çocuklara kazandırılmaktadır. Sosyal bilgiler dersinde de bu değer kazandırılmaktadır. Yardımseverlik değerinin Kutadgu Bilig'de önemli yer tuttuğu görülmektedir. Eserde devletin varlığının baki olabilmesi için insanların birbirini gözetmesi gerektiği ve yardıma muhtaç olan kişilerin yanında olunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kutadgu Bilig'de yardımseverlik değerinin 333 beyitte geçtiği tespit edilmiştir. Yardımseverlik değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Sakin ol, sabırlı ol, halim, selim, yumuşak huylu, nazik ve tatlı dilli ol. Böylece bütün iyiliklere elini uzat (yap)." (2019: 1416).

Aydoldu'nun Gündoğdu'ya yazmış olduğu vasiyetnamede yardımseverlik değeri vurgulanmaktadır. Kağan'ın insanları gözetmesi gerektiği belirtilmektedir. Halkın zor zamanlarında yanında olması gerektiği, Kağan'a yakışan davranışın bu olduğu belirtilmektedir.

"Ey iyi insan, iyilik yapmakta devam et. İyilik ihtiyarlamaz, onun ömrü sonsuzdur." (2019: 1639).

Bu beyitte hayırsever, iyiliksever, gönlü zengin ve paylaşmayı seven insanın ne olursa olsun hem gönlünün hem de vücudunun yaşlanmayacağı belirtilmektedir. İyiliğin hem bu dünyada hem de diğer dünyada mutlaka ki mükâfatının olacağı belirtilmektedir.

"Yoksullara çok eşya ve mal dağıttı. Her hususta Tanrı'ya gönül bağladı." (2019: 1786).

İlgili beyitte insanoğlunun varlık içindeyse bunu etrafındakilerle paylaşması gerektiği dile getirilmektedir. Yaptığı iyiliğin sonunu düşünmeden, karşılık beklemeden yapması gerektiği belirtilmektedir. Bu durum kişinin yaratana bağlılığını göstermektedir.

"Bey gönlünü alçak tutmalı, eli açık olmalı, merhameti de bunlara uyum sağlamalıdır." (2019: 2073).

Yukarıdaki beyitte Kağan'ın mütevazı olması gerektiği belirtilmektedir. Cömert olması, vicdanlı olması, halkını düşünmesi Kağan'da bulunması gereken meziyetler olarak ifade edilmektedir. Bütün meziyetlerinin Kağan'a yakışır şekilde olması gerektiği belirtilmektedir.

"Onun sofrası herkese açık ve yemeği bol, atı, elbisesi ve silahı da buna denk olmalıdır." (2019: 2317).

İlgili beyitte Kağan'ın yedirmeyi, içirmeyi seven, cömert, herkes tarafından beğenilen bir karakterde olması gerektiği belirtilmektedir. İnsanların gözünde gıptayla bakılması

gereken bir kişi olarak ifade edilmektedir. Bulunduğu konumu kendine yakışır bir şekilde taşıması gerektiği öğütlenmektedir.

> *"İşinin yoluna girmesi ve muvaffak olması için komutanda şu vasıflar olmalıdır: Söyledikleri doğru olmalı ve sözüne güvenilmelidir. Büyükler yalancı olursa halkın güveni kalmaz. İkincisi, cömert olmalı ve bağış yapmalıdır. Bir şeyler almayı adet edinen hiçbir kimse cimrinin etrafında toplanmaz." (2019: 2323-2325).*

Yukarıdaki beyitte işinde başarılı olmak isteyen insan, ilk olarak emin bir karakterde olması gerektiği belirtilmektedir. İkinci olarak, elinin açık olması gerektiği ifade edilmektedir. Üçüncü olarak da iki durumla özdeşleşen ve üç durumun gerekliliği olarak görünen vicdanlı ve hayırsever bir insan olması gerektiği anlatılmaktadır.

"Görevli darda kalır ve muhtaç duruma düşerse onun sıkıntısını duyan bey bağış buyruğunu göndermelidir." (2019: 2815).

Bu beyitte Kağan'ın etrafında çalıştırdığı insanların durumundan bihaber olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Hizmetkârlarının ne durumda olduğu bilmesi gerektiği belirtilmektedir. Eğer ki ihtiyaçları varsa Kağan'ın onların yanında olması gerektiği ifade edilmektedir.

"Malını, mülkünü, neyin varsa kendine kefaret olarak dağıt. Halkı sevindir, ey bilgili insan." (2019: 6099).

İlgili beyitte ilk olarak Kağan'ın daha sonra da halkının bu değeri içselleştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Malından etrafındaki yoksul insanlara dağıtan insanın çok kıymetli olduğu belirtilmektedir. İnsanlara malından verdikçe azalmayacağı düşüncesi aşılanmak istendiği görülmektedir.

4.2 Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Dışında Yer Alan Değerlerle İlgili Bulgular

4.2.1 Dostluk Değeri ile İlgili Bulgular

Kişi yaşadığı süre zarfında güvenme ihtiyacı hisseder. Dostluk kavramı da bu güvenme ihtiyacından çıkmıştır (Bilgen, 2019). Dostluk kavramı; sevgi, saygı ve güven

ortamının doğurduğu bir sonuçtur. Kişi bu hayatta güvenebilmesi gerektiğinin farkına varmaya başladığında bu kavram meydana gelir (Çelik, 2008). İnsanların birbirine olan güvenini bu kavram pekiştirmektedir. Dostluk, insanların birbirleri arasında çıkar ilişkisi olmadan, samimiyetlerine inanarak duygu ve düşüncelerini birbirine yansıtmasından ileri gelmektedir (Şimşek, 2021). Çocuklar küçük yaşlarda öğretim programları aracılığıyla bu değer ile karşılaşmaktadırlar. Sosyal bilgiler dersi de dostluk değerinin kazandırılabileceği derslerden birisidir. Dostluk değeri, 2018 SBDÖP'nda yer almamaktadır. Ancak bu ders kapsamında kazandırılabilecek değerlerden de birisidir. Kutadgu Bilig'de de bu değerden bahsedilmektedir.

Eserde dostluk değerinden 298 beyitte bahsedildiği görülmektedir. Dostluk değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Yararlı olan kimse, kul bile olsa oğuldan daha yakındır. Yararsız oğlu düşman bil ve ondan sakın." (2019: 3003).

Yukarıdaki beyitte de arkadaşlık, dostluk ve kardeşliğin insanlar için ne anlama geldiğinden bahsedilmektedir. Dost fayda sağlar. Eğer ki kişinin kendi çocuğu bile kendisine fayda göstermezse hayatında barındırmaması gerektiği öğütlenmektedir. İnsanın fayda gördüğü, kendisine iyi geldiği kişileri hayatında barındırması gerektiği öğütlenmektedir.

"İnsanlığın temelini çok iyi tespit ettin. Gerçekten vefalı insanların yolu budur." (2019: 3016).

Bu beyitte sevgi ve bağlılık kavramları dostluğun gerektirdiği kavramlar olarak görülmektedir. İnsanoğlunun değer verdiği, sevdiği ve en önemlisi de güvendiği kişileri hayatında barındırması gerektiği öğütlenmektedir. Böyle kişileri bulduğun zaman kaybetmemek için gayret sarf etmek gerekmektedir.

"İnsanın akrabası varsa yanında bulunmalı, akrabası yoksa dost edinmelidir." (s2019: 3171).

İlgili beyitte kişinin ilk önce dostu etrafında araması belirtilmektedir. Bu da akrabayı işaret etmektedir. Şayet ki bulamadıysa dışarıdan bir dost edinmesi gerektiği belirtilmektedir.

"Birbirini kaybedip tekrar buluşan şahısların kederleri kısa, sevinçleri uzun sürer." (2019: 3300).

Yukarıdaki beyitte insanın birini hayatına almasının ve ona güvenmesinin çok zor olduğu ifade edilmiştir. Dost diyebildiğimiz insanlar varsa hayatımızda değerlerinin bilinmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kişinin dostuyla arsına mesafe koyup bir süre sonra tekrar bir araya geldiğinde hüznünün azalacağı dile getirilmektedir.

"Dostun kalbi kırılırsa o gizli düşman olur. Düşman neredeyse bin türlü huzursuzdu." (2019: 3396).

Bu beyitte insanın kırılgan bir yapıya sahip olduğu anlatılmaktadır. Dost kavramında bu kırılganlığın daha çok örüldüğü ifade edilmektedir. Kişinin, dostunu kırmamaya özen göstermesi gerektiği öğütlenmektedir. Eğer ki kırarsa etrafında gizliden gizliye hasmının artacağı belirtilmektedir.

"Düşmanlarından biri Tanrı (din) düşmanıdır. Bu inançsız düşman her vakit düşmandır." (2019: 4225).

Bu beyitte dostluğu ifade ederken çok fazla düşman kavramına yer verildiği görülmektedir. Dost olamayan insanların düşman olacağı belirtilmektedir.

"İyi insanlara katıl ve onlarla ilişki kur. İnsan ol ve insanlar arasında yaşa." (2019: 4543).

İlgili beyitte iyi insanların, iyi dostların birbirini güzel bir şekilde etkileyeceği belirtilmektedir. Birbirini güzel bir şekilde etkileyen insanların huzurlu olacağı ifade edilmektedir. En önemlisi de kişinin aynasının dostu olacağı vurgulanmaktadır.

4.2.2 Öz Denetim Değeri ile İlgili Bulgular

Kişilerin bu hayatta yaşadıkları olaylar ve bu olaylar karşısında verdiği tepkiler çok farklıdır. Bireyselliğin öne çıktığı bu durum insanın öz denetimini ortaya koyduğunun göstergesidir (Gezici, 2022). İnsanoğlunun eline, diline ve hareketlerine hâkim olması olarak nitelendirilen durum insanın tamamen otokontrolünün kendi elinde olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2021). İnsanlar eğitimle otokontrolünü daha etkin ve güzel bir şekilde kullanabilir. Eğitimin amaçlarından bir tanesi de bireyin otokontrolünü sağlamasıdır. Özdenetim değeri, SBDÖP'nda yer almamaktadır. Ancak bu ders ile de aktarılabilecek değerlerden bir tanesidir. Kutadgu Bilig'de de öz denetim değerinden bahsedildiği görülmektedir.

Eserde öz denetim değerinin 301 beyitte geçtiği tespit edilmiştir. Öz denetim değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Sonra hayâ sahibi, yumuşak huylu, insanların seçkini, cömert ve eli açık olan Osman'dı." (2019: 0055).

Yukarıdaki beyitte dört halifeden biri olan Hz. Ömer hakkında bilgi verilerek kişinin kendisinde bu özelliklerinin olması gerektiği vurgulanmaktadır. Kişinin kendinin farkında olması gerektiği ifade edilmektedir.

"Zarar görmeden, kendine hep yarar sağlamak dilersen, beri gel, hizmet et, gönül ver, sev." (2019: 0106).

Bu beyitte Büyük Buğra Han'ın övgüsü anlatılmaktadır. Kişinin kendisine yarar sağlayacak olanın yine kendisi olacağı belirtilmektedir. Ayna olarak kendisini görmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

"Sevdiklerini esen tut, düşmanını yok et. Sevincini dolu tut, kederini yok et." (2019: 0117).

İlgili beyitte parlak bahar mevsiminden bahsederken mutluluk kavramının insanoğlunun kendisine bağlı olduğu ifade edilmektedir. Kişinin isterse her şeyi başaracağı düşünülmektedir.

"Ey yumuşak huylu, sen kendine saygı gösterilmesini istersen başkalarına saygı göster." (2019: 4281).

İlgili beyitte insanın saygıya ilk önce kendisinden başlaması gerektiği dile getirilmektedir. İnsanoğlu kendisini severse başkasını seveceği, kendine saygı gösterirse başkasına saygı göstereceği belirtilmektedir. Kişinin kendine olan saygısı topluma olan saygısıyla eş tutulduğu gösterilmektedir.

"Diğer bir topluluk da bilginlerdir, onların bilgisi halka yol gösterir. Onları pek çok sev ve onlardan saygıyla söz et. Çok veya az, onların bilgilerini öğren. Bunlar yararlı ve yararsız şeyleri birbirinden ayırarak doğru ve temiz yol tutan kimselerdir." (2019: 4341-4343).

Bu beyitte malumatlı kişinin toplum için hayırlı bir kişi olduğu dile getirilmektedir. Kişi, malumatı yüksek olan kişiden bir şeyler öğrenirse kendisinin farkında olacağı ifade edilmektedir. İnsan, kendisinin farkında olursa, kendine sahip olursa mutluluğu ve huzuru tadacağı belirtilmektedir.

"Ey temiz kalpli insan, çok ince olan bu doğru yolda yürümek istersen önce yediğinin helal olmasına dikkat et." (2019: 4407).

İlgili beyitte otokontrolü yüksek insanın haramdan uzak duracağı belirtilmektedir. Bu sayede de hem bu dünyada hem de ahirette huzuru tadacağı belirtilmek istenmektedir.

"Bir başkası soylu olmasını ister ve bu soylulukla övünür. Başka biri de inceden inceye sakınık olmasını arzular. Onu bulunca derhal yürekten bağlanır." (2019: 4489).

Yukarıdaki beyitte kişinin nasıl bir insanla evlenmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Soyluluğun öneminden bahsedilmektedir. Fakat soyluluktan daha da önemli olan kişinin kendisini bilmesi gerektiği öğütlenmektedir.

"Çok gururlanma, herkes senden tiksinir. Çok cimri de olma, sana söverler." (2019: 4553).

Bu beyitte çocukların nasıl terbiye edilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Küçük yaştan itibaren yetişen çocuklarda otokontrolün önemine dikkat çekilmektedir. Kişinin kendisini bilmesi, küçük yaştan itibaren karşımıza çıkmış bir kavram olarak gösterilmektedir.

4.2.3 Sabır Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanoğlu, dünyaya geldiği andan itibaren deneyim edinmeye başlar, hevesi ve öfkesi ortaya çıkar. Eğer ki kişi nefsine sahip olabilirse hem dünyada hem de ahirette karşılığını alacağını bilmesi gerekmektedir (Şimşek, 2021). İnsan ne kadar zor koşullar altında olursa olsun metanetini koruduğu zaman kazanacağını bilmelidir (Birkan, 2016). İnsan nefes aldığı müddetçe birçok yönden imtihan olabilir. Bu zorluklara rağmen dayanma gücüne sabır denir (Armağan, 2022). Bireylere bu değer küçük yaşlardan itibaren kazandırılmalıdır. Sabır değeri SBDÖP'nda yer alan değerlerden biri değildir. Ancak zengin bir içeriğe sahip olan sosyal bilgiler dersinde bu değer de kazandırılabilir. Kutadgu Bilig'de sabır değerinden de bahsedilmektedir.

Eserde sabır değerinin 292 beyitte geçtiği tespit edilmiştir. Sabır değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Gündüz yemedi, hem gece yatmadı, Tanrı'dan seni istedi, başka bir şey istemedi." (2019: 0038).

Hz. Muhammet (s.a.v.)'den övgüyle bahsedildiği bu beyitte sabır kavramı vurgulanmaktadır. Hz. Muhammet (s.a.v.)'in sabrını insanlara örnek gösterilmektedir. Kişi bu denli sabırlı olursa elde edemeyeceği hiçbir şeyin olmadığı belirtilmektedir.

"Hiddet ve öfke insan için fenadır. Bu ikisi yüzünden vücut daima eziyet çeker." (2019: 0332).

İlgili beyitte kişinin sinirlendiğinde sabırlı olması gerektiği belirtilmektedir. Sinir ve öfkenin insan için kötü bir şey olduğu ifade edilmektedir. Kişi, olumsuz bir durum karşısında sinirine, öfkesine sahip olursa, ani kararlar vermezse durumun üstesinden gelebileceği belirtilmektedir.

"Gayret et, doğruluk yolundan şaşma. Gençliğini heder etme, ondan yararlanmayı bil." (2019: 0360).

Bu beyitte insanoğlunun bir şeyi kafasına koyduysa onun için çabalaması gerektiği ifade edilmektedir. Bu çabanın meyvesini de hemen beklememesi gerektiği, meyvenin zamanla olgunlaşacağı söylenmektedir. Sabırlı olursa ondan yarar sağlayabileceği belirtilmektedir.

"Sen biraz sabret, her işin uygun bir zamanı vardır. Vakti gelince kapalı kapılar açılır." (2019: 0554).

Bu beyitte insanoğlunun emek verdiği şeyin hemen gerçekleşmesini istediği ama bazı şeylerin hemen olamayacağı belirtilmektedir. Dini inancı olan bir kişi için beklediğinde daha güzelinin nasip olacağı ifade edilmektedir. Kişinin emek verip, gayret gösterip, sabırla beklemesi gerektiği öğütlenmektedir.

"İşe aceleyle girişme, sabır ve yavaşlıkla hareket et. Acele yapılmış olan işler yarın pişmanlık gösterir." (2019: 0587).

Yukarıdaki beyitte insanoğlunun yaratılışı gereği tez canlı olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ama bu durum insanoğlu için bir imtihan olarak dile getirilmektedir. Kişinin tez canlılığını bir yere bırakması gerektiği ve sabırlı bir şekilde beklemesi gerektiği ifade edilmektedir.

"Sözü onlara sor fakat hemen inanıverme. Her şeyi bilen Kadim Tanrı'dır, ancak ona kuvvetle sarılmalıdır." (2019: 4390).

İlgili beyitte insanın işlerini yaparken sakin olması ve sonucunu da sabırlı bir şekilde beklemesi gerektiği dile getirilmektedir. Fakat sabır kavramının sadece iş yaparken,

sonucunu beklerken olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. İnsanoğlunun söylenen sözleri sabırla dinlemesi, sözlere inanırken de ihtiyatlı davranması, sözleri gerektiği gibi tartması gerektiği ve sonucunu sabırla beklemesi gerektiğinin öğüdü yer almaktadır.

4.2.4 Cömertlik Değeri ile İlgili Bulgular

Cömertlik, kişinin elinde olandan ne çok vermesi ne de hiç vermemesi olarak ifade edilmektedir. Müsrif ve pinti olunmasından ziyade elinin açık olma durumu olarak belirtilmektedir (Kavak, 2020). Kişi, israfçı ve pinti olabilir. Fakat bu durumda etrafındaki insanların yok olmasına işaret ettiği belirtilmektedir. Eğitim alanında önemli bir yer tutan bu kavram en eski kaynaklardan günümüze bir değer olarak aktarılmaktadır. Bu eski kaynaklardan bir tanesi olan Kutadgu Bilig'de de cömertlik değerine yer verilmiştir.

Eserde cömertlik değerinin 317 beyitte yer aldığı tespit edilmiştir. Cömertlik değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Adı iyiye çıkmış, cömertlikle tanınmıştır. Bil ki cömert insan ölse(bile) adını taşır." (2019: 0257).

Yukarıdaki beyitte kişinin fani hayatı son bulduğunda ismini cömertlikle devam ettirebileceği belirtilmektedir. İyilik etmenin ve cömertliğin yararı olarak isminin sonsuz yaşayacağı ifade edilmektedir. Kişinin isminin iyi anılmasının cömert olmasıyla bağdaştırıldığı görülmektedir.

"Sevgili Resul'ün yolu beni selamete götürecektir. O Resul bizzat bana şefaat etsin. Bunların hepsi Rabb'imin fazlı ve keremiydi. Benim gibi asi bir kula değer verdi." (2019: 0388-0389).

Bu beyitte cömertliğin insanlara peygamberden geçmesi gereken bir değer olarak görüldüğü belirtilmektedir. İnsanoğlunun cömert olması gerektiği ifade edilmektedir.

"Yabancının kusurunu bağışla, onu yedir içir. Ey bilge kişi, konuğa iyi davran." (2019: 0495).

İlgili beyitte insanoğlunun sevdiğine cömert olduğu gibi, bir başkasını da cömert olması gerektiği belirtilmektedir. Aydoldu'nun Kağan'a hizmet ettiği bu beyitte hem hizmetkârın hem de Kağan'ın pinti olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Cömert olanın etrafındaki insanları da o şekilde etkileyeceği belirtilmektedir.

"Kağan, Aydoldu'yu övdü ve sen gece gündüz benim hizmetimde bulun, dedi. Çok mal mülk verdi, onu çok övdü. Ona ihsanda bulundu, altın ve gümüş verdi." (2019: 0760-0761).

Bu beyitte Kağan ve Aydoldu arasındaki diyalogda hizmetini gerektiği gibi yapan Aydoldu'nun Kağan tarafından ödüllendirildiği belirtilmektedir. Buradan kişinin cömert olana gerektiği gibi hizmet ettiğinde hakkını alabildiği vurgulanmaktadır.

"Cömertlik, insanlık, yarar ve iyiliğin hep iyi insandan geldiği şüphesizdir." (2019: 0934).

Bu beyitte cömertlik kavramının iyilik kavramıyla bağdaştırıldığı görülmektedir. Kağan ve Aydoldu arasında geçen bu bölümde, Kağan'ın ne derece iyi bir insan olduğuna dikkat çekilmek istenmektedir. Bu sayede Kağan'ın cömertliği ifade edilmektedir.

"Sözlerini burada kesti, hazinelerini açtı. Fakir fukaraya çok mal dağıttı." (2019: 1034).

Yukarıdaki beyitte Kağan'ın elinin bol olduğu ve pinti olmadığı vurgulanmaktadır. Cömert olan Kağan'ın etrafındaki insanları da bu haliyle etkilediği belirtilmektedir. Cömertliğin bulaşıcı olduğu vurgulanmaktadır.

"Belki ona yararı olur diye düşündü ve fakirlere sadaka olarak çok eşya ve mal dağıttı." (2019: 1112).

Kağan'ın ve Aydoldu'nun arasında geçen bu diyalogda Kağan'ın fakirleri gözettiği vurgulanmaktadır. Bu sayede insanları etrafında tutabileceği ve onlara huzurlu bir yaşam sunabileceği belirtilmektedir. Bu durumda Kağan'ın şanını güzellikle yayabileceği vurgulanmaktadır.

"Bey bilgili ve akıllı olmalıdır. Cömertlik ve yumuşak huyluluk da gereklidir." (2019: 1951).

Yukarıdaki beyitte Kutadgu Bilig'in cömertlik kavramından bahsedilmektedir. Beyitte Kağan ve cömertlik kavramının bağdaştırıldığı görülmektedir. Özellikle Kağan'ın cömert olması gerektiği vurgulanmaktadır.

4.2.5 Erdem Değeri ile İlgili Bulgular

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren kendinden hariç diğer insanlara ihtiyaç duymuştur. Bu durumun sonucunda da toplum kavramı ortaya çıkmıştır. Toplum kavramının oluşabilmesi de insanların bir arada ve iyi bir şekilde birbirleriyle güzel bir şekilde yaşam sürmelerine bağlanmaktadır. İyi kavramı o zaman ortaya çıkmıştır. İyi ve güzel ahlakın oluşması yani erdem kavramının oluşması da insanlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanın, kendi gayretiyle kötü olarak atfetmediği davranışları, ahlakı ortaya koyması erdemlilik olarak belirtilmektedir (Kavak, 2020). İlk olarak ailede aşılanan bu kavram birçok kavramı da içerisinde barındırmaktadır. Erdem değeri iyilikseverlik, yüce gönüllülük, cömertlik, doğruluk, dürüstlük gibi birçok kavramla ilgilidir. Bu sebeple bu kavram eğitim için de önemlidir. Erdem değerini günümüze taşıyan kaynaklardan bir tanesi de Kutadgu Bilig'dir.

Kutadgu Bilig erdem değeri 787 beyitte geçmektedir. Erdem değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Bu dünyayı elde tutmak için binlerce erdem gerek. Yaban eşeğini alt etmek için cesur aslan olmak gerek." (2019: 0284).

Bu beyitte de ifade edildiği üzere erdem kavramı tek bir anlamda kullanılmamaktadır.

"Kim halka hâkim olursa onun tabiatı yumuşak, tavır ve hareketi soylu olmalıdır." (2019: 0546).

İlgili beyitte Hacip ve Aydoldu arasındaki diyalogta Kağan'ın ne gibi özelliklerinin olması gerektiği dile getirilmektedir. Erdem değerinin birçok kavramı da içerisinde barındırdığı ifade edilmektedir.

"Bak, erdemli insanın herkese yararı dokunur. Bu erdemi ile insan bütün arzularına kavuşur." (2019: 0567).

Kutadgu Bilig'de erdem değerinin sadece Kağan için kullanılmadığı görülmektedir. Bütün insanlar için kullanıldığı belirtilmektedir. İyi olan insanın etrafını da güzel bir şekilde etkileyeceği vurgulanmaktadır.

"Benim adım kul ve hizmetkârdır, bak yerim kağanlık kapısıdır: Yapım doğruluk, huyum hizmettir." (2019: 0590).

Yukarıdaki beyitte Aydoldu ve Kağan arasındaki diyalogta Kağan'ın ve hizmetkârın yeri belirtilmektedir. Kişinin bulunduğu konuma göre hareket etmesi gerektiği ifade edilmektedir.

"Kendinden büyüğe saygı göstermeli, kendinden küçüğe ise tatlılıkla ve güzel sözle muamele etmelidir." (2019: 0706).

İlgili beyitte insanın ne gibi özelliklere sahip olması ve davranışlarının nasıl olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu sebeple erdem ve insan kavramının birbiriyle bağdaştırıldığı görülmektedir.

"Lüzumlu sözü büyüklerden dinlemeli ve ona göre hareket etmeleri için küçüklere söylemelidir." (2019: 1013).

Yukarıdaki beyitte insanların büyüğüne ve küçüğüne nasıl davranması gerektiği ifade edilmektedir. Aydoldu ve Kağan arasında geçen bu ifade de büyüğün ve küçüğün

önemine dikkat çekilmek istenmektedir. Sadece büyüğün değil, küçüğünde önemli olduğu belirtilmektedir.

"Bu dünya için kendini ateşe atma. Başkasının malını alma, kimseye zulmetme." (2019: 1284).

Aydoldu, Öğdülmüş'e öğüt verirken kişinin erdemli olması gerektiği konusunda nasihat edilmektedir. Erdem değerinin hayatın her yerinde olduğu belirtilmek istenmektedir.

"Eğer öfkelenirsen, öfkeni tut, sabırlı ol. Sabırlı insan sonunda sevince kavuşur." (2019: 1317).

Bu beyitte insanın sabırlı bir şekilde hem kendine hem de başkasına saygısızlık yapmaması gerektiği belirtilmektedir. Saygı kavramının da erdem kavramı içerisinde belirtildiği görülmektedir. Bu sebeple insan olmanın erdemli olmaktan geçtiği vurgulanmak istenmektedir.

4.2.6 Tevekkül Değeri ile İlgili Bulgular

Tevekkül kavramı, kişinin işlerini layıkıyla yaptıktan sonra ne olacağını düşünmeden yaratanına güvenmesi ve ona dayanması olarak ifade edilmektedir (Şen, 2019). İman gücü olan insan için ezelden ebede kadar bu şekilde devam edecek olan bu kavram en eski tarihlerden günümüze kadar da bu şekilde aktarılmıştır. Kutadgu Bilig'de de tevekkül değerinden bahsedildiği görülmektedir.

Eserde tevekkül değerinin 301 beyitte geçtiği görülmektedir. Tevekkül değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Ey devletli Kağan, Kadim Tanrı sana egemenlik yetkisi verdi. Allah'ın adını binlerce kere zikrederek bu nimeti için ona şükret." (2019: 0109).

Yukarıdaki beyitte Buğra Han'dan bahsedilmektedir. Övgüyle bahsedilen bu beyitte tevekkülün önemi vurgulanmaktadır. Kağan'ın ne yaparsa yapsın sonucunu yaratanına bıraktığı ve canı gönülden sonucunu beklediği belirtilmektedir.

"Karanlıkta idim, gecemi aydınlattı. Gecede idim, bana güneşimi doğdurdu. Yolumu şaşırmış, koşuyordum, bana yol gösterdi. O korumasa idi, ateşte yanardım. O seçti, ayırdı, beni yükseltti. Beni yolunu şaşırmışlar arasından uzaklaştırdı." (2019: 0383-0385).

Kutadgu Bilig'in adının anlamının belirtildiği bu beyitte kişinin iman gücünden bahsedilmektedir. Kişinin ne olursa olsun yaratanına güvenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Güvendiği takdirde huzur ereceği belirtilmektedir.

"Ben asi bir kulunum, günahım çoktur. Ey aziz Tanrı, beni fazlın ve keremin ile affet." (2019: 0396).

Bu beyitte insanoğlu ne yaparsa yapsın yaratanının onu affedeceği bilincinde olduğu anlatılmaktadır.

"İyiliğin sana bugün hiçbir zararı yoktur. Fakat bugünden inan ki yarın onun yararını göreceksin." (2019: 0915).

Kağan ve Aydoldu arasında geçen bu diyalogta kişini iyi olmasının ona getirdiği faydadan bahsedilmektedir. İnsanoğlunun iyiliği yapıp sonucunu düşünmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

"Ey hayatta olan, gafil olma. Bugün dirisin, fakat bir gün muhakkak öleceksin." (2019:1066).

Bu beyitte insanoğlu için yaşadığı hayatın geçiciliğinden bahsedilmektedir. Mutluluğun sürekli olmadığı belirtilmektedir. Kişi için hayatın sonlu olduğundan bahsedilmektedir. Bu sonlu hayat için de iyilik etmenin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Kişinin iyiliği yapıp sonucunu yaratanına bırakması gerektiği öğütlenmektedir.

"Kadim Tanrı bu hastalıktan seni kurtaracaktır, gönlünü çökertme, doğru tut, huzurla yat. Kağan elini kaldırarak dua etti, Tanrı'dan şifa diledi." (2019: 11091110).

İlgili beyitte insanoğlu ne kadar zorda kalırsa o kadar yaratanına sığınması gerektiği vurgulanmaktadır. Kağan'ın, Aydoldu hastalandığı sırada bu öğüde yer verdiği belirtilmektedir. Fani dünyada hangi mertebede olursan ol bir şeylere mani olamayacağını ve yaratanına iman gücüyle sarılması gerektiği vurgulamaktadır.

"Gözünü göğe dikti ve Ey Rabb'im, ben senden başka bir Tanrı tanımadım, dedi. Yarattın, yetiştirdin ve beni büyüttün. Biliyorum ki bu senin fazıl ve keremin ile oldu." (2019:1151-1152).

Yukarıdaki beyitte Aydoldu'nun yaratanına sığındığı zamanda Kağan'ın bu duruma şahitlik ettiği belirtilmektedir. İnsanoğlunun sonlu bir yaşam sürdüğü belirtilmektedir. Kişi, yaşadığı hayatta ne yaşarsa yaşasın sonucunda yaratanına sığınması gerektiği nasihat olarak verilmektedir.

"Aydoldu tekrar elini kaldırdı, Kadim Tanrı'ya çok hamt ve sena etti. Ey Rabb'im, sen her şeyi yarattın, sayısız yaratıklarının rızkını ihsan edersin, dedi. Beni yarattın ve saadet içinde yükselttin. Ben senin kusurlu, günahkâr ve asi bir kulunum." (2019:1256-1258).

Aydoldu ve Öğdülmüş arasında geçen bu diyalogda hayatın fani olduğu vurgulanmaktadır. Bunun sonucu olarak da kişinin yaratanına inanıp ona güvenmesi gerektiği belirtilmektedir.

4.2.7 Fedakârlık Değeri ile İlgili Bulgular

Fedakârlık kavramı, kişinin kendinden ziyade bir başkasını düşünme ve kendinden başkası için bir şeyler yapma isteğidir (Dilaver, 2011). Özverili olma durumu olarak tanımlanabilir. Değer olarak karşımıza çıkan bu kavram geçmişten günümüze edebi kaynaklar sayesinde taşınmaktadır (Çelik ve Kahtalı, 2022). Bu edebi kaynaklardan bir tanesi de Kutadgu Bilig'dir. Kişinin sevdiği için kendini ortaya koyabilme durumu olarak anlatılan değere Kutadgu Bilig'de yer verilmektedir.

Eserde fedakârlık değerinin 293 beyitte de geçtiği tespit edilmiştir. Fedakârlık değerini yansıttığı düşünülen örnek beyitlere aşağıda yer verilmektedir:

"Atasını ve anasını feda etti. Tek dileği ümmeti idi, ona yol gösterdi." (2019: 0037).

Peygamber efendimizden yukarıdaki beyitte övgüyle bahsedildiği görülmektedir. Özveri konusunda peygamber efendimizin örnek alınması öğütlenmektedir.

"Malını, tenini ve canını feda etti. Dileği doğruca Peygamber'in sevinciydi." (2019: 0052).

Yukarıdaki beyitte dört sahabe anlatılmaktadır. Çok sevdikleri yol göstericileri için dünyalık her şeyden vazgeçtikleri belirtilmektedir. Beyitte sevgi ve fedakârlık kavramının bağdaştırıldığı görülmektedir.

"O bütün malını ve kendisini feda etti. Peygamber de ona iki kızını verdi." (2019: 0056).

Bu beyitte dört halifeden bahsederken yaptıkları fedakârlıkların dünyadaki karşılığı anlatılmaktadır. Peygamberine canı gönülden bağlı olan kişilerin bu dünyada olmasa dahi ahirette karşılığını alacağı belirtilmektedir. Bu sayede hak yolunun önemi vurgulanmaktadır.

"Ey devlet sahibi, sen ikbalinin devamını istersen o sana yar oldukça sen de iyilik etmeyi sürdür. Sana beylik ve büyüklük erişirse bu devlet içinde saç ve sakalının ağarması için kendini küçük tut ve alçak gönüllü ol." (2019: 0551-0552).

Yukarıdaki beyitteki diyalog kitabın yazarı olan Yusuf Has Hacip ve Aydoldu arasında geçmektedir. Kişinin sahip olması gereken özellikler anlatılmaktadır. Kişinin bulunduğu mertebeye yakışır bir şekilde hareket etmesi ve özverili olması gerektiği öğütlenmektedir.

"Ey iyi namlı insan, sen benim gerçekten işime yaramak istiyorsan bu birkaç şeyi kendinden uzak tut. Böylece sen her gün bana daha yakın olacaksın ve benden sana karşı itibar ve ihsan artacaktır." (2019: 0852-0853).

Bu beyitte Kağan'ın hizmetinde bulunan kişiden bazı isteklerde bulunduğu ifade edilmektedir. Hizmetkârın Kağan'a karşı olan sorumlulukları yerine getirmesi gerektiği öğütlenmektedir. Görevini özverili bir şekilde yerine getirdiğinde kişinin ödüllendirileceği belirtilmektedir.

"Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım. İşte ölüm geldi, yakaladı ve nefesimi kesti." (2019: 1120).

Yukarıdaki beyitte de belirtildiği üzere, Kutadgu Bilig'de fedakârlık kavramı örtülü bir şekilde verilmektedir. Ölümün nefesimizin kesilmesiyle birlikte ortaya çıktığı belirtilmektedir. Kişinin ahiret inancıyla birlikte ölmeden önce etrafındaki insanlar için fedakâr olması gerektiği ifade edilmektedir.

"Baba oğlunun yetişmesi için emek sarf ederse oğlu o terbiye altında, iyi olarak yetişebilir." (2019: 1218).

Yukarıdaki beyit Aydoldu ve Öğdülmüş arasında geçmektedir. Aile ferdinin nasıl olması gerektiği öğütlenmektedir. Ailedeki anne ve babanın çocuğun hayatındaki rolünden bahsedildiği görülmektedir.

"Ey Kağan, işte ben senin hakkını ödedim. Bana gösterdiğin yakınlığın karşılığını yerine getirdim." (2019:1478).

Bu beyitte Aydoldu, Kağan'a vasiyette bulunurken yukarıdaki ifadeye yer verdiği görülmektedir. Kağan'ına karşı ne derece özverili olduğu yukarıdaki beyitte anlaşılmaktadır. Fedakârlık kavramının eserin genelinde bu şekilde ele alındığı görülmektedir.

Aşağıda Kutadgu Bilig'de yer alan değerler ve eserde tekrar bu değerlerin geçtiği beyitlere ilişkin istatistiki veriler yer verilmektedir.

Tablo 4.1 Kutadgu Bilig'de yer alan değerler

Değerler	**Frekans**
Adalet	800
Erdemlilik	787
Dayanışma	703
Bağımsızlık	667
Dürüstlük	598
Sevgi	559
Aile Birliğine Önem Verme	559
Vatanseverlik	532
Bilimsellik	497
Saygı	487
Duyarlılık	437
Eşitlik	432
Sorumluluk	432
Özgürlük	387
Barış	337
Yardımseverlik	333
Cömertlik	317
Estetik	312
Öz Denetim	301
Tevekkül	301
Dostluk	298
Fedakarlık	293
Sabır	292
Çalışkanlık	288
Tasarruf	237

Tablo 4.1'e göre Kutadgu Bilig'de en fazla adalet (f=800), erdem (f=787) ve dayanışma (f=703) değerlerine yer verildiği görülmektedir. Eserde en az vurgulanan değerler ise sabır (f=292), çalışkanlık (f=288) ve tasarruf (f=237) değerleridir. SBDÖP'nda yer alan adalet (f=800), aile birliğine önem verme (f=559), bağımsızlık (f=667), barış (f=337), bilimsellik (f=497), çalışkanlık (f=288), dayanışma (f=703),

duyarlılık (f=437), dürüstlük (f=598), estetik (f=312), eşitlik (f=432), özgürlük (f=387), saygı (f=487), sevgi (f=559), sorumluluk (f=432), tasarruf (f=237), vatanseverlik (f=532) ve yardımseverlik (f=333) değerlerinin tümünün Kutadgu Bilig'de yer aldığı tespit edilmiştir. SBDÖP'nda yer alan ve Kutadgu Bilig'de geçen değerlerden ise en fazla adalet (f=800), dayanışma (f=703) ve bağımsızlık (f=667) değerleri vurgulanmaktadır.

Kutadgu Bilig'de SBDÖP'nda yer almayan bazı değerler de tespit edilmiştir. Bu değerler dostluk (f=298), öz denetim (f=301), sabır (f=293), cömertlik (f=317), erdemlilik (f=787), tevekkül (f=703) ve fedakârlık (f=298) değerleridir. Bu değerler arasında en çok vurgulanan değerler ise erdemlilik (f=787), cömertlik (f=317) ve öz denetim (f=301) değerleridir.

5. TARTIŞMA

SBDÖP'nda yer alan adalet değerinin Kutadgu Bilig'de en çok vurgulanan değer olduğu tespit edilmiştir. Gündeş (2021) de çalışmasında adalet değerinin Kutadgu Bilig adlı eserde en çok vurgulanan değer olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda bu sonucun bu araştırmanın sonucu ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Şimşek (2021) çalışmasında Kutadgu Bilig'de herkes ölürken adaleti temsil eden Kağan'ın ölmediğini, adalet kavramının baki olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple eserde en fazla geçen değer olduğunu belirtmektedir. Şahin (2021) çalışmasında adalet değerinin Kutadgu Bilig adlı eserde geçtiğini ancak en çok vurgulanan değer olmadığını belirtmektedir. Bu durum bu araştırmanın sonucunu desteklemekle beraber değerin vurgusunun az olduğunun belirtilmesi bu araştırmanın sonucu ile çelişmektedir.

SBDÖP'nda yer alan aile birliğine önem verme değerinin Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde vurgulandığı tespit edilmiştir. Akçay (2020) çalışmasında aile kavramının vurgulandığı belirtmektedir. Ayrıca çalışmada, aile birliğine önem verme değerini örgün olmayan ilköğrenim yeri olarak vurgulamıştır. Bilgen (2019) çalışmasında aile birliğine önem verme değerinin aktarılmasında Kutadgu Bilig'in eğitim-öğretimde eğitici bir materyal olarak kullanılabileceği ve 9., 10., 11. ve 12. sınıf seviyeleri için uygun olduğunu belirtmektedir. Literatürde elde edilen bu araştırmaların sonuçlarının bu çalışmanın sonucunu destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

SBDÖP'nda yer alan bağımsızlık değerinin Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde vurgulandığı tespit edilmiştir. Saraç (2006) çalışmasında bağımsızlık değerinin devletin var olma koşulu olarak değerlendirmektedir. Çalışmada toplumumuzda devleti devlet yapan bir kavram olarak değerlendirilen bu değerin Kutadgu Bilig'de önemli bir yere sahip olduğunu belirlenmiştir. Bu durum bu çalışmadan elde edilen sonucu destekler niteliktedir. Fakat Gündeş (2021) çalışmasında bağımsızlık değerinin Kutadgu Bilig'de ele alınmadığını belirtmektedir. Bu durum bu çalışmadan elde edilen sonuç ile çelişmektedir.

SBDÖP'nda yer alan barış değerine Kutadgu Bilig'de yer verildiği görülmektedir. Çakmak (2016) çalışmasında barış değerinin insan hakları çerçevesinde gelişen bir

değer olduğunu belirtmektedir. Ancak Gündeş (2021) çalışmasında Kutadgu Bilig'de barış değerinin çok fazla ele alınmadığını tespit etmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın sonucu bu araştırmanın sonucunu kısmen de olsa desteklemektedir. Bu çalışmada Kutadgu Bilig'de barış değerinin yer aldığı tespit edilmekle beraber bu değere diğer bazı değerler kadar da vurgu yapılmadığı görülmektedir.

SBDÖP'nda yer alan kişilerin bilgili olması açısından ele alınan bilimsellik değerine Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde yer verildiği tespit edilmiştir. Ergün (2021) çalışmasında bilginin merak ve araştırmadan meydana geldiğini belirtmektedir. Şimşek (2021) çalışmasında Kutadgu Bilig'de bilimsellik değerinin çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple bilimsellik değeri toplumların hayatını şekillendiren bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu durumda göstermektedir ki Kutadgu Bilig'de bilimsellik değerine yer verilmiştir.

SBDÖP'nda yer alan çalışkanlık değerine Kutadgu Bilig'de yer verildiği görülmektedir. Şimşek (2021) çalışmasında çalışkanlık değerinin insanın doğumundan ölümüne kadar faaliyette bulunması olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bu değerin Kutadgu Bilig'de de yer aldığını belirtmektedir. Gündeş (2021) de çalışmasında Kutadgu Bilig'de çalışkanlık kavramına yer verildiğini tespit etmiştir. Literatürde yapılan bu araştırmaların sonuçları ile bu çalışmadan elde edilen sonucun benzerlik gösterdiği söylenebilir.

SBDÖP'nda yer alan dayanışma değerinin Kutadgu Bilig'de en çok vurgulanan değerlerden birisi olduğu tespit edilmiştir. Akıncan (2018) çalışmasında toplumun huzurlu olmasının dayanışma değerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde Şimşek (2021)'de çalışmasında Kutadgu Bilig'de dayanışma değerinin yer aldığını belirtmektedir. Bu araştırmaların sonuçları bu çalışmadan elde edilen sonucu destekler niteliktedir.

SBDÖP'nda yer alan duyarlılık değerine Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde yer verildiği görülmektedir. Gökalp (2021) çalışmasında duyarlılık değerinin öğrenilmesi gereken bir değer olduğu sonucuna varmıştır. Gündeş (2021) çalışmasında insanın empati yapabilen bir varlık olduğunu ve duyarlılık kavramını da bünyesinde barındırdığını

belirtmektedir. Ayrıca çalışmada bu değerin Kutadgu Bilig'de bu değerin aktarıldığını da belirtmektedir. Bu durumun bu çalışmadan elde edilen sonucu desteklediği söylenebilir.

SBDÖP'nda yer alan dürüstlük değerine Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde yer verildiği tespit edilmiştir. Bilgen (2019) çalışmasında Kutadgu Bilig'de ahiret hayatını düşünen insanın bu değeri özümsemesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Şimşek (2021) de çalışmasında dürüstlük değerinin Kutadgu Bilig'de insanlığın nişanesi olarak ele alındığından ve insanların hangi meslek dallarında olurlarsa olsun vazgeçemeyeceği bir ihtiyaç olduğundan bahsetmektedir. Elde edilen tüm bu sonuçlar Kutadgu Bilig'de dürüstlük kavramına oldukça dikkat çekildiğini göstermektedir.

SBDÖP'nda yer alan estetik değerinin de Kutadgu Bilig'de yer alan değerler arasında olduğu görülmektedir. Şimşek (2021) çalışmasında estetik değerinin Kutadgu Bilig'i bir bahar kasidi olarak belirtildiğinden ve Kutadgu Bilig'de bu değerin ele alındığından bahsetmektedir. Gündeş (2021) de çalışmasında aynı şekilde estetik değerinin Kutadgu Bilig'de ele alındığını belirtmektedir. Literatürde elde edilen bu sonuçlar bu çalışmanın sonucu ile paralellik göstermektedir.

SBDÖP'nda yer alan eşitlik değerine Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde yer verildiği görülmektedir. Şimşek (2021) çalışmasında Kutadgu Bilig'de bu değere yer verildiğinden bahsetmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bu sonuç bu çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir.

SBDÖP'nda yer alan özgürlük değerinin Kutadgu Bilig'de yer alan değerler arasında olduğu görülmektedir. Çınar (2023) çalışmasında Kutadgu Bilig'de insanın doğmasıyla birlikte bu hissin oluşmaya başladığından bahsedildiğini belirtir. Bu durum bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir. Ancak Gündeş (2021) çalışmasında özgürlük değerinin Kutadgu Bilig'de yer almadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın sonucu da bu çalışmadan elde edilen sonuç ile çelişmektedir.

SBDÖP'nda yer alan aileye, büyüğe ve komutana karşı olan davranış bakımından ele alınan saygı değerine Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde vurgulandığı tespit edilmiştir. Şener (2022) çalışmasında saygı değerini ele almıştır. Yapmış olduğu çalışması

sonucunda insanın kendini önemli hissetmesi saygı değeri sayesinde olduğu belirtilmektedir. Şahin (2021) çalışmasında 8. sınıflarda saygı değerinin öğrencilere tutum ve davranışlarla aktarılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Gündeş (2021) ise çalışmasında saygı değerine ilişkin Kutadgu Bilig'de örnekler bulunduğundan bahsetmektedir. Literatürdeki bu çalışmaların sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını desteklediği görülmektedir.

SBDÖP'nda yer alan sevgi değerinin Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde vurgulandığı tespit edilmiştir. Kılıç (2019) çalışmasında sevgi kavramını ele almıştır. Sevgi kavramını toplumda bağlayıcılık olarak nitelendirmiş, erkek ve kız çocuklarının bu değeri farklı algıladıkları ve farklı yansıttıkları sonucuna varmıştır. Şimşek (2021) çalışmasında sevgi değerine ilişkin Kutadgu Bilig'de örnekler bulunduğundan bahsetmektedir. Gündeş (2021) de çalışmasında sevgi değeri ile ilgili Kutadgu Bilig'de örnekler bulunduğunu belirtmektedir. Literatürdeki bu çalışmaların sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

SBDÖP'nda yer alan sorumluluk değerinin Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde vurgulandığı görülmektedir. Aksoy (2022) çalışmasında yapmış olduğu çalışmasında sorumluluk değerinin öğrencilere ne şekilde kazandırılabileceğini incelemiştir. Öğrencilerde sorumluluğu tutum ve davranışlarının bireyden bireye değişmesi ve herkesin kendine ait yükümlülükleri öğrenmesi sonucuna ulaşmış ve bu kavramın dersler aracılığıyla öğrencilere kazandırılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Şimşek (2021) çalışmasında sorumluluk değerine ilişkin Kutadgu Bilig'den örnekler sunmuş ve Kağan'da olması gereken bir vasıf olarak belirtmiştir. Gündeş (2021) de çalışmasında sorumluluk değeri ile ilgili Kutadgu Bilig'den örnekler vererek Kağan'ın yükümlülüklerine yer vermiştir. Yapılan araştırmaların sonuçları sorumluluk değerinin Kutadgu Bilig'de ele alındığını ortaya koymaktadır.

SBDÖP'nda yer alan tasarruf değerinin Kutadgu Bilig'de yer alan değerler arasında olduğu görülmektedir. Özer (2021) öğrencileri tasarruf değerine ilişkin metaforik algılarını ölçtüğü belirtilmektedir. Çalışma sonucunda 93 tane metaforik algının ortaya çıktığı belirtilmektedir. Şimşek (2021) çalışmasında tasarruf değerinin Kutadgu Bilig'de doğrudan geçmediğini ancak Kağan'ın servetini nasıl harcaması gerektiğini

anlatan beyitlerde örtülü olarak yer verildiğini belirtmektedir. Bu çalışmanın sonucunun bu araştırmadan elde dilen sonucu destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Gündeş (2021) ise çalışmasında tasarruf değerinin Kutadgu Bilig'de ele alınmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durum bu çalışmanın sonucu ile çelişmektedir.

SBDÖP'nda yer alan vatanseverlik değerinin Kutadgu Bilig'de önemli ölçüde vurgulandığı tespit edilmiştir. Yavuz (2018) yapmış olduğu çalışmasında vatanseverlik kavramını farklı ülkeler açıcından değerlendirmiş ve öğrencilere Sosyal Bilgiler dersiyle daha etkin kazandırabileceği sonucuna ulaşmıştır. Şimşek (2021) çalışmasında Kutadgu Bilig'de vatanseverlik değerine yer verildiğini ilişkin Kutadgu Bilig'de örnekler bulunduğunu belirtmektedir. Buna göre elde edilen tüm bu sonuçların vatanseverlik değerinin Kutadgu Bilig'de ele alındığı gösterdiği sonucuna ulaşılabilir.

SBDÖP'nda yer alan yardımseverlik değerinin Kutadgu Bilig'de yer aldığı görülmektedir. Kaya (2021) yapmış olduğu çalışmasında yardımseverlik değerini ele almıştır. Bu değerin küçük yaşlardan itibaren dersler aracılığıyla öğrencilere aktarılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Gündeş (2021) çalışmasında Kutadgu Bilig'de yardımseverlik değerine ilişkin örnekler bulunduğunu belirtmektedir. Buna göre literatürdeki bu araştırmanın sonucu ile bu çalışmadan elde edilen sonucun birbirini desteklediği söylenebilir.

SBDÖP'nda yer almayan dostluk değerinin Kutadgu Bilig'de yer aldığı görülmektedir. Şimşek (2021) çalışmasında dostluk değerinin küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gereken bir değer olduğunu belirterek bu durumun Kutadgu Bilig'den beyitlerle örneklendirildiğinden bahsetmektedir. Aynı şekilde Bilgen (2019) çalışmasında ortaöğretim 9., 10., 11. ve 12. sınıflara dostluk değerini aktarırken Kutadgu Bilig'deki örneklerden yararlandığını ifade etmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmaların sonuçlarının birbirini desteklediği sonucuna ulaşıldığı görülmektedir.

SBDÖP'nda yer almayan öz denetim değerinin Kutadgu Bilig'de yer aldığı görülmektedir. Öz denetim, Kutadgu Bilig'de toplamda 301 beyitte geçmektedir. Gezici (2022) bireyselliğin öne çıktığı durum olarak belirterek öz denetim kavramında

yaşın belirleyici bir etken olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şimşek (2021) yapmış olduğu çalışmasında insanların eline, diline ve hareketlerine hâkim olması durumu olarak belirtmiş, yaşın öneminden bahsetmiş ve bu değerin Kutadgu Bilig'de otokontrol olarak geçtiği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan araştırmaların sonuçlarının birbiriyle tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SBDÖP'nda yer almayan sabır değerinin Kutadgu Bilig'de yer aldığı görülmektedir. Armağan (2022) çalışmasında sabır değerinin çocuklara kazandırılmasının güç bir değer olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle bu değerin küçük yaşlardan itibaren daha somut bir şekilde kazandırılması gerekmektedir. Literatürde bu değerin kazandırılmasında somutlaştırılabilecek örnekler bulunmaktadır. Şimşek (2021) çalışmasında sabır değerine ilişkin Kutadgu Bilig'de örnekler bulunduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda bu araştırmanın sonucunun bu çalışmanın sonucunu desteklediği söylenebilir.

SBDÖP'nda yer almayan cömertlik değerinin Kutadgu Bilig'de yer aldığı görülmektedir. Kavak (2020) çalışmasında çocukların bu değere ilişkin bilincinin oluşması için bu değerin somutlaştırılarak kazandırılmasına dikkat çekmiştir. Birkan (2016) çalışmasında Kutadgu Bilig'deki örneklerle cömertlik değerinin kazandırılabileceğini ifade etmektedir. Buna göre bu çalışmanın sonucun bu araştırmanın sonucunu desteklediği söylenebilir.

SBDÖP'nda yer almayan erdem değerinin Kutadgu Bilig'de en fazla vurgulanan değer olduğu görülmektedir. Kavak (2020) çalışmasında Kutadgu Bilig'de bu değeri içeren birçok beyit bulunduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmanın bu sonucun bu araştırmanın sonucunu destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

SBDÖP'nda yer almayan tevekkül değerinin Kutadgu Bilig'de yer alan bir değer olduğu görülmektedir. Şen (2007) çalışmasında tevekkül değerinden Kutadgu Bilig'de âlimlerin ve Kağan'ın halka kazandırması gereken bir kavram olarak bahsettiğini belirtmektedir. Bu anlamda bu sonuç bu çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir.

SBDÖP'nda yer almayan fedakârlık değerinin Kutadgu Bilig'de yer alan bir değer olduğu görülmektedir. Dilaver (2011) yapmış olduğu çalışmasında fedakârlık kavramını ele almıştır. Çalışmanın sonucunda fedakârlık kavramını edebi eserlerle ilerleyen yaşlarda kazandırılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Bilgen (2019) çalışmasında 9., 10., 11. ve 12. sınıflarda Kutadgu Bilig'den örneklerle bu değerin aktarılmasının sağlanabileceğinden bahsetmektedir.

Yapılan çalışma sonucunda da belirtildiği üzere didaktik bir özelliğe sahip olan Kutadgu Bilig'de en fazla adalet ve erdemlilik değerlerine yer verildiği görülmektedir. En az olarak da çalışkanlık ve sorumluluk değerine yer verilmiştir. Fakat Gündeş (2021)'e göre tasarruf, özgürlük ve bağımsızlık değerlerine yer verilmediği sonucuna ulaştığı belirtilmektedir. Tezcan (2019)'a göre müfredatta yer alan on beşin değerin Kutadgu Bilig'de yer aldığı fakat vatanseverlik, bağımsızlık ve özgürlük değerlerine yer verilmediğini tespit ettiği belirtilmektedir.

6. SONUÇLAR

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

6.1 Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerlerle İlgili Sonuçlar

Kutadgu Bilig'de 6645 beyit bulunmaktadır. Bu beyitler içerisinde 2018 SBDÖP'ndaki adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin tümüne yer verildiği görülmektedir.

Kutadgu Bilig'de adalet değerinin 800 beyitte, aile birliğine önem verme değerinin 559 beyitte, bağımsızlık değerinin 667 beyitte, barış değerinin 337 beyitte, bilimsellik değerinin 497 beyitte, çalışkanlık değerinin 288 beyitte, dayanışma değerinin 703 beyitte, duyarlılık değerinin 437 beyitte, dürüstlük değerinin 598 beyitte, estetik değerinin 312 beyitte, eşitlik değerinin 432 beyitte, özgürlük değerinin 387 beyitte, saygı değerinin 487 beyitte, sevgi değerinin 559 beyitte, sorumluluk değerinin 432 beyitte tasarruf değerinin 237 beyitte, vatanseverlik değerinin 532 beyitte, yardımseverlik değerinin 333 beyitte geçtiği tespit edilmiştir.

SBDÖP'nda yer alan değerler arasında Kutadgu Bilig'de en fazla vurgulanan değerlerin adalet, dayanışma ve bağımsızlık değerleri olduğu görülmektedir. Bu değerlerin eserde daha fazla beyite yansıdığı tespit edilmiştir. Bununla beraber estetik, çalışkanlık ve tasarruf değerlerinin ise Kutadgu Bilig'de en az vurgulanan değerler olduğu görülmektedir.

6.2 Kutadgu Bilig'de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Almayan Değerlerle İlgili Sonuçlar

Kutadgu Bilig'de 6645 beyit bulunmaktadır. Bu beyitler içerisinde 2018 SBDÖP'nda yer almayan, dostluk, öz denetim, sabır, cömertlik, erdem, tevekkül ve fedakârlık değerlerine yer verildiği görülmektedir.

Kutadgu Bilig'de dostluk değerinin 298 beyitte, öz denetim değerinin 301 beyitte, sabır değerinin 292 beyitte, cömertlik değerinin 317 beyitte, erdem değerinin 787 beyitte, tevekkül değerinin 301 beyitte, fedakârlık değerinin 293 beyitte geçtiği tespit edilmiştir.

SBDÖP'nda yer almayan değerler arasında Kutadgu Bilig'de en fazla vurgulanan değerlerin erdem ve cömertlik değerleri olduğu görülmektedir. Bu değerlerin eserde daha fazla beyite yansıdığı tespit edilmiştir. Bununla beraber sabır ve fedakârlık değerlerinin ise Kutadgu Bilig'de en az vurgulanan değerler olduğu görülmektedir.

7. ÖNERİLER

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak aşağıdaki öneriler ileri sürülmektedir:

- SBDÖP'nda yer alan değerlerin kazandırılmasında Kutadgu Bilig adlı eser ortaokul düzeyindeki öğrencilere okutulabilir. Öğretmenler programdaki değerlerin aktarımında bu eserde yer alan beyitlerden yararlanabilirler.

- Bu çalışmada SBDÖP'nda yer alan değerlerin Kutadgu Bilig'de yer alıp almadığının tespiti yapılmıştır. Tüm öğretim programları için geçerli olan kök değerler temelinde de benzer bir çalışma yapılabilir.

- Kutadgu Bilig gibi değer kazanımı yüksek düzeydeki eserlerin sayısı arttırılabilir. Bu şekilde çocukların bu eseri okumaları sağlanabilir.

- Kutadgu Bilig adlı eserden ders kitaplarının hazırlanmasında yararlanılabilir.

- Sosyal Bilgiler dersi kapsamında yapılan etkinliklerde Kutadgu Bilig çalışma materyali olarak kullanılabilir.

KAYNAKLAR

Adilev, M. (2019). *Kutadgu Bilig kurultayı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akbaraliyevna, A. S. (2021). The most important principles of state and management in "Kutadgu Bilig". *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 2*(5), 23-29.

Akar, C. ve Özkan Ö. (2017). Values of honesty and integrity in Kutadgu Bilig. *The Masterpice of Turkish World-View, 80,* 123-145.

Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değer Eğitimi Dergisi, 6*(16), 9-27.

Akçay, M.M. (2020). *Sosyal bilgiler ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinin aile birliğine önem verme değerinin metaforlar yoluyla incelenmesi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Akgün, M. (1997). Kutadgu Bilig'de insan ve kâmil insan. *Pamukkale Üniversitesi Dergisi, 3*(3), 1-11.

Akıncan, N. (2018). *Ulusal gazetelerdeki haberlerin sosyal bilgiler programında yer alan yardımseverlik ve dayanışma değerleri açısından incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Akpınar, M. ve Kaymakcı, S. (2012). Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 20*(2), 605-626.

Aksoy, M. (2022). *Sınıf öğretmenlerinin "sorumluluk" değerinin öğretimine ilişkin bakış açılarının incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Akyol, A. (2019). Türk-İslam ahlak tasavvurunun oluşumunda Kutadgu Bilig'in yorumu. Günenç, M. (Ed.). *Kutadgu Bilig ve Türk İslam kimliği*. içinde. Kültür ve Sanat Yayınları.

Akyüz, Y. (2021). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.

Altunöz, Y. (2005). *Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamül Mülkün siyasetnamesi ışığında Türk hâkimiyet anlayışı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.

Arıcı, A. F. ve Bayındır, N. (2015). Masalların öğretim aracı olarak kullanılması üzerine bir araştırma. *Dil ve Edebiyat Eğitim Dergisi, 15, 106-119.*

Armağan, R. (2022). *Bir değer olarak sabır kavramı ve öğretimi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Arslan, M. (2016). Dünya ve batı edebiyatı karşısında Kutadgu Bilig. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, *7*(2), 221-230.

Bilgen, S. (2019). *Değerler eğitimi açısından Kutadgu Bilig*. [Yüksek Lisans Tezi]. Hitit Üniversitesi.

Birkan, G. Z. (2016). *Kutadgu Bilig'de değerler öğretimi.* [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.

Bolat, Y. (2016). Sosyal değerleri ve değerler eğitimini anlamak. *Akademik Sosyal Derlemeler Dergisi*, *4*(29), 322-348.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları

Canbay, H. F. (2020). *Eğitimde bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının eşitlik ilkesi temelinde yönetici ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.

Çağbayır, Y. (2018). *Kutadgu Bilig*. Ötüken Yayınları.

Çağıran, L. (1995). *Kutadgu Bilig'de eğitim ve öğretim*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Çakmak, M. M. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin adalet, dürüstlük, saygı, sorumluluk ve barış değerleri hakkındaki algıları*. [Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.

Çeçen, A. (1975). Hukukta norm ve adalet. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1*(32), 71-115.

Çelik, G. (2008). *Dostluk ve eğitimi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Çelik, Ş. ve Kahtalı, B. D. (2022). Ortaokul öğrencilerinin kök değerler hakkındaki metaforik algıları. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 29,* 206-223.

Çınar, M. F. (2023). *Temel hak ve özgürlüklerin korunması çerçevesinde mülkiyet hakkının anayasa mahkemesi kararlarında görünümü.* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Değirmenci Toraman, K. (2018). *Sözlü ve yazılı edebi ürünlerin sosyal bilgiler dersi öğretiminde akademik başarı, tutum ve kalıcılığa etkisi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Demir, F. B. ve Tatan, M. (2019). Sosyal bilgiler ve toplumsal kurumlar. B.Ü. İbret ve S. Kaymakçı (Ed.). *Sosyal Bilgiler ve Toplum* (s. 236-272.) içinde. Pegem Akademi Yayınları.

Demir, S. B., (2014). *Hikâyelerle sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Akademi Yayınları.

Dilaver, Ö. (2011). *Charles Dickens'in iki şehrin hikâyesi ve Reşat Nuri Güntekin'in damga romanlarında fedakârlık.* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Dilmaç, B., Bozgeyikli, H. ve Çıkılı, Y. (2008). Öğretmen adaylarının değer algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi, 6*(16),69-91.

Elibol, H. (2022). *Okul öncesi dönem 5 yaş çocuklarının estetik değeri açısından çevre farkındalıkları.* [Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Erdoğan, S. (2019). *Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig'inde din ve ahlak.* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Ergün, M, (2014). Eğitimin felsefi temelleri. Ö. Demirel, Z. Kaya (Ed.). *Eğitim bilimine giriş* (s. 69-93) içinde. Pegem Akademi Yayınları.

Ergün, O. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve ortaokul öğrencilerinin bilimsellik değerine yönelik görüşleri.* [Yüksek Lisans Tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.

Fındıkçı, İ, (2019). Kutadgu Bilig'de mutluluk ve hizmetkâr liderlik anlayışı. M. Günenç (Ed.). *Kutadgu Bilig ve Türk İslam kimliği*. İstanbul: Kültür ve Sanat Yayınları.

Gezici, Ç, (2022). *Öz denetim becerileri ve duygu düzenleme güçlüğü arasındaki ilişkide psikolojik sağlamlığın aracı rolünün incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gedik Üniversitesi.

Gökalp, A. (2021). *Ortaokul öğrencilerinin empati becerileri ile sahip oldukları kök değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bir yapısal eşitlik modellemesi.* [Doktora Tezi]. Uşak Üniversitesi.

Göz, K. (2014). Kurumsal değerler bağlamında yaşama hürriyeti. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1*, 85-101.

Gündeş, O. (2021). *Sosyal bilgiler öğretiminde Kutadgu Bilig'in değerler eğitimi açısından incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Günenç, M. (2019). Kutadgu Bilig çerçevesinde insanın dönüşümü. M. Günenç (Ed). *Kutadgu Bilig ve Türk kimliği*. Kültür ve Sanat Yayınları.

Güven, İ, (2014). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi Yayınları.

Haçat, S. (2019). Sosyal bilgiler ve kültür. B.Ü. İbret ve S. Kaymakcı (Ed.). *Sosyal bilgiler ve toplum*. Pegem Akademi Yayınları.

İbret, B.Ü., Karasu Avcı E., Karabıyık, Ş., Güleş M. ve Demirci, M. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlerin öğretiminde edebi ürünlerin kullanımı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(9), *104-124.*

Kafkasyalı, M. S. (2019). Modern uluslararası sisteme karşı kutlu bir düzenin kaynağı olarak Kutadgu Bilig. M. Günenç (Ed.). *Kutadgu Bilig ve Türk İslam kimliği.* Kültür ve Sanat Yayınları.

Kanal, S. (2013). *Eski Türklerde şehircilik: Karahanlı devleti örneği.* [Yüksek Lisans Tezi]. Aksaray Üniversitesi.

Kanar, Y. (2019). Yusuf Has Hacib ve değersizleştirilen Kutadgu Bilig. M. Günenç (Ed.). *Kutadgu Bilig ve Türk İslam kimliği*. Kültür ve Sanat Yayınları.

Kapan, A. (2019). *6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında önerilen edebi ürünlerin öğrenme alanlarında yer alan değerler açısından incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Karasu Avcı E. ve İbret, B.Ü. (2018). Toplumsal kimliğin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin rolünün incelenmesi: Sosyal bilgiler öğretim programları (1968, 1998, 2005). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(29), *336-376.*

Karasu Avcı, E. (2016). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminde coğrafya disiplininin rolü. *Araştırma ve Deneyim Dergisi, 1*(1), 36-58.

Karasu Avcı, E. (2019). *Sosyal bilgiler ve kimlik*. B.Ü. İbret ve S. Kaymakcı (Ed.). *Sosyal Bilgiler ve Toplum* (s. 38-71) içinde. Pegem Akademi Yayınları.

Kasieva, A. (2011). *Stylistic devices in the "Kutadgu Bilig" and the adequacy of their translation into English (on the material of English translation made by W. May9. T.: Kırgızistan, 957-976.*

Kavak, Ö. (2020). *Türkçe derslerinde erdemlerimiz temasındaki sevgi kavramının işlenmesinde aktif öğrenme tekniklerinin anlama becerisi üzerine etkisi.* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kaya, M. (2021). *Kuran'ı bir değer olarak yardımseverlik konusunun DİKAB müfredatında ele alınışı*. [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.

Kaymakcı, S. & Özalp, T. (2019). Sosyal bilgiler ve toplumsal değerler. B.Ü. İbret ve S. Kaymakcı (Ed.). *Sosyal Bilgiler ve Toplum* (s.144-165) içinde. Pegem Akademi Yayınları.

Kılıç, A. (2019). *İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin sevgi değerine yönelik algıları* [Yüksek Lisans Tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.

Kınacı, M. Ş. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitimine ve sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerlere yönelik görüşleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.

Külünkoğlu, T. (2018). *Ortaokul beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde uygulanan değer eğitiminin öğrencilerin dürüstlük değerini kazanma düzeyine etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Giresun Üniversitesi.

MEB (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf

Oğuz, S. (2019). *Sosyal bilgiler ve kültür*. B.Ü. İbret ve S. Kaymakcı (Ed.). *Sosyal Bilgiler ve Toplum* (s. 74-94) içinde. Pegem Akademi Yayınları.

Özçelik, D. (2004). *Sosyal bilgiler öğretiminde siyasetnamelerin yeri ve önemi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Özen, Y. (2014). Türk milli kültüründe değerler ve değerlerin milletleşmeye etkisi. *Düşünce- Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7*(14),59-87.

Özer, M. H. (2021). *Sınıf öğretmenlerinin tasarruf kavramına yönelik metaforik algılarının incelenmesi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Özkalp, E. (2016). *Sosyolojiye giriş*. Ekin Yayınları.

Özkan, N. (2020). İyilikseverlik ve alçak gönüllülük bağlamında Kutadgu Bilig ile kültür aktarımı. *Milli Folklor Dergisi, 16*(127), 209-222.

Öztürk, A. D. (2021). *Ortaöğretim görsel sanatlar dersinde değerler eğitimine ilişkin öğretmen tutumları: bir karma yöntem araştırması.* [Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S.B. Demir (Çev. Ed.). 3. Baskıdan Çeviri, Pegem Akademi Yayıncılık.

Pırnaz, E. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimine ve sosyal bilgiler öğretim programında yer alan kök değerlere yönelik görüşleri.* [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Saraç, İ. (2006). *Atatürkçü düşünce sisteminde milliyetçilik ilkesi ve devlet yönetiminde tam bağımsızlık anlayışının esasları.* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Sh, R. D. (2021). Lexemas on Science and Education in Ysuf Hos Hojib's Work "Kutadgu Bilig". *International Journal on Integrated Education, 4*(9), 150-154.

Süleymanoğlu, S. (2021). *Değerler eğitimi ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.

Şahin, K. (2021). *Nutuk eserinin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersindeki (ortaokul 8. sınıf) kök değerlerin eğitimi açısından incelenmesi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Şen, Ü. (2007). *Milli eğitim bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Şen, H. (2019). *Tevekkül-iman ilişkisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi

Şener, E. (2022). *İlkokul 4. sınıf insan hakları ve yurttaşlık ve demokrasi ders kitabının farklılıklara saygı değeri bakımından incelenmesi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Şimşek, T. (2021). *Türkçe öğretim programlarında yer alan değerler eğitimi açısından Kutadgu Bilig'in incelenmesi ve örnek metinler*. [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Tekşan, K, (2012). Türkçe dersi değerler eğitiminde Kutadgu Bilig'in kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(3), 1-17.

Tezcan, R. (2019). *Sosyal bilgiler öğretiminde Kutadgu Bilig: hak, adalet ve sorumluluk değerleri bakımından değerlendirme ve öğretmen görüşleri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Tosun, N. (2019). *Karahanlı dönemi edebi eserlerinde İslami unsurlar*. [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Tural, A. (2018). The analysis of Kutadgu Bilig in terms of values education. *European Journal of Educational Research, 7*(2), 203-209.

Turan, S. (2019). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının disiplinler arası yapısının incelenmesi. *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi, 2*(2) 167-190.

TDK (2023). *Türk dil kurumu sözlükleri*. https://sozluk.gov.tr/ 09.06.2023

Türkeli Sanlı, Y. (2011). Edebiyat; toplumsal hafızanın, geleneğin kaybında, inşasında ne kadar etkilidir?. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(2), *151-164.*

Türkmen, İ. (2019). *Kutadgu Bilig'de isim.* [Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.

Yalar, T. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin mevcut durumunun belirlenmesi ve öğretmenlere yönelik bir program modülü geliştirme.* [Doktora Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Yavuz, İ. (2018). *Sosyal bilgilerde vatanseverlik değerinin kazandırılmasında farklı ülke uygulamaları*. [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Yazıcı, K. (2017). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 19,* 500-522.

Yıldırım, A. (1999). *Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Yılmaz, F. (2019). *Kutadgu Bilig'de eğitim ve yönetim*. [Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

EKLER

EK A Kutadgu Bilig Kitabı Dış Kapağı

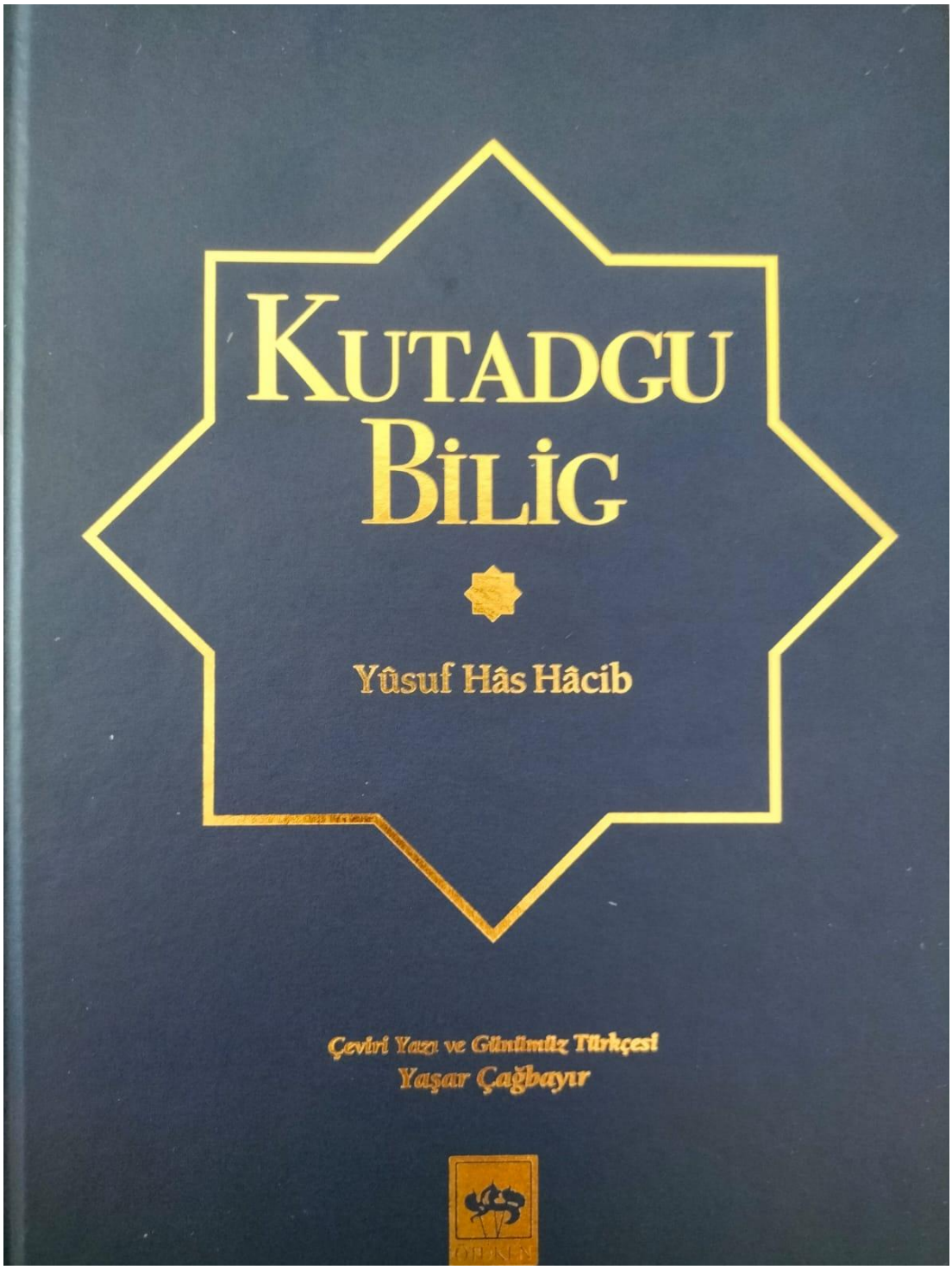
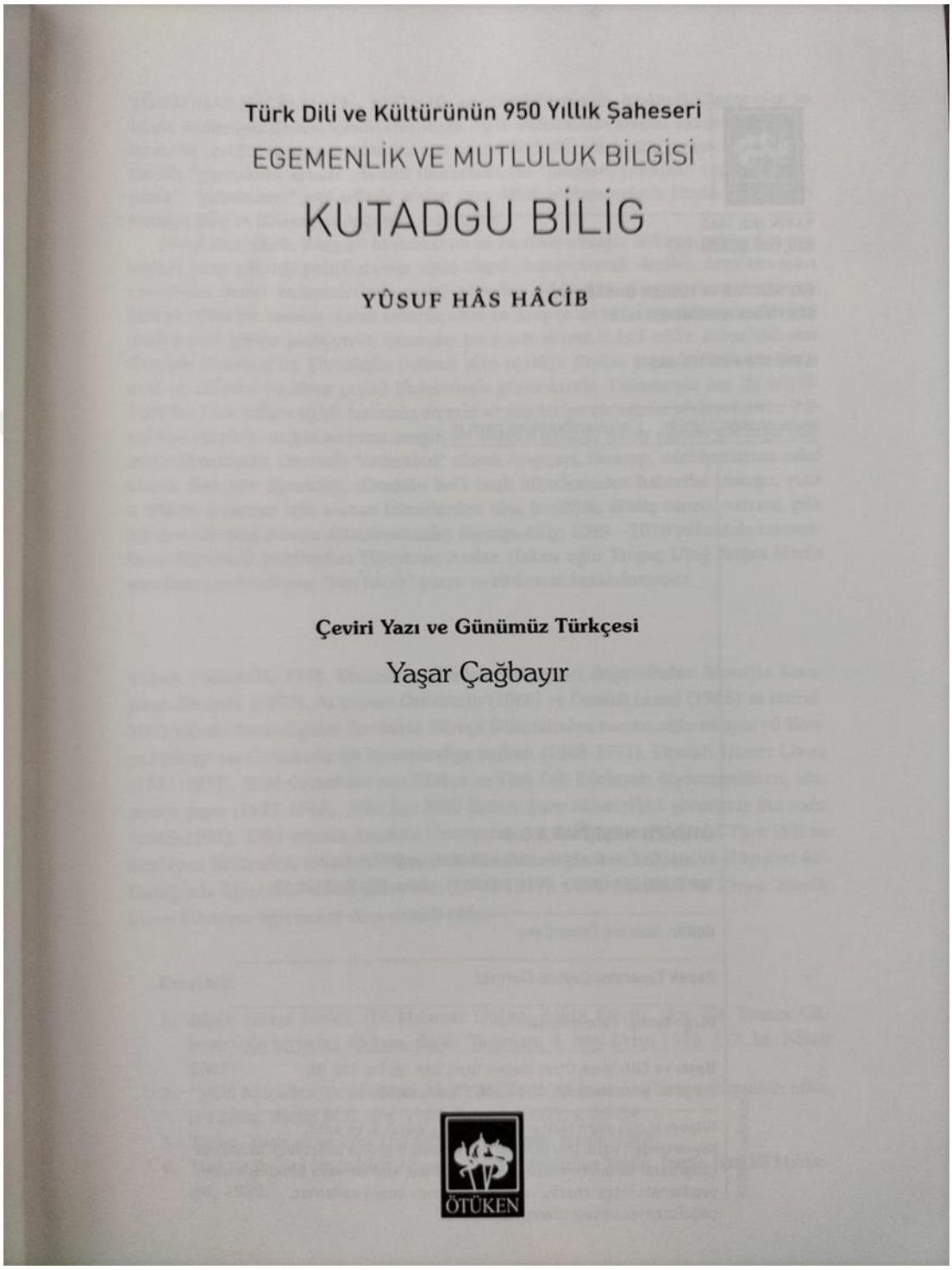
EK B Kutadgu Bilig Kitabı İç Kapağı